

รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์

เส้นทางการท่องเที่ยวสายอารยธรรมขอม
ในประเทศไทย กัมพูชา และลาว

Tourism Routes of Khmer Civilization
in Thailand, Cambodia and Lao PDR

โดย ดำเกิง โถทอง และคณะ

31 พฤษภาคม 2550

รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์

เส้นทางการท่องเที่ยวสายอารยธรรมขอม ในประเทศไทย กัมพูชา และลาว

Tourism Routes of Khmer Civilization
in Thailand, Cambodia and Lao PDR

คณะผู้วิจัย

1. ดำเกิง โถทอง	มหาวิทยาลัยราชภัฏสุรินทร์
2. วสันต์ชัย กากแก้ว	มหาวิทยาลัยราชภัฏสุรินทร์

ชุดโครงการธนาคารข้อมูลเพื่อการพัฒนาและจัดการท่องเที่ยวเชิงพื้นที่
อย่างยั่งยืนกลุ่มอีสานใต้ ระยะที่ 1

สนับสนุนโดย สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)

(ความเห็นในรายงานนี้เป็นของผู้วิจัย สกว. ไม่จำเป็นต้องเห็นด้วยเสมอไป)

กิตติกรรมประกาศ

โครงการวิจัย “เส้นทางท่องเที่ยวสายอารยธรรมขอมในประเทศไทย กัมพูชา และลาว” สำเร็จได้ด้วยความสามารถของสำนักประสานงานการพัฒนาและจัดการท่องเที่ยวเชิงพื้นที่อย่างยั่งยืน สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ที่ให้โอกาสคณะผู้วิจัยได้ศึกษาและวิจัยเส้นทางท่องเที่ยวสายอารยธรรมขอมในประเทศไทย กัมพูชา และลาว ผู้วิจัยขอขอบคุณ ดร.เทิดชาย ช่วยบำรุง ผู้จัดการการวิจัยการพัฒนาและจัดการท่องเที่ยวเชิงพื้นที่ และคณะเจ้าหน้าที่ สกว.ทุกท่าน ที่ให้ความช่วยเหลือ เสนอแนะที่เป็นประโยชน์สำหรับนักวิจัยรุ่นใหม่ รศ. ดร.อัจฉรา ภาณุรัตน์ อธิการบดีมหาวิทยาลัยราชภัฏสุรินทร์ ที่กรุณาสละเวลา เป็นผู้เชี่ยวชาญวิพากษ์เส้นทางท่องเที่ยว และคุณชูเกียรติ โพธิโต ตัวแทนจากการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย จังหวัดนครราชสีมา มา ณ โอกาสนี้ด้วย

ขอขอบคุณผู้เชี่ยวชาญทุกท่านที่ให้คำแนะนำตรวจสอบเครื่องมือ ตลอดจนทั้งเจ้าของหนังสือ ตำรา บทความ รายงานการวิจัย วิทยานิพนธ์ และเอกสารทางวิชาการทุกท่านที่ใช้ในการสืบค้นและทำวิจัย คณะผู้บริหารมหาวิทยาลัยราชภัฏสุรินทร์ ซึ่งอำนวยความสะดวกให้กับผู้วิจัยเป็นอย่างดี

ขอขอบคุณเพื่อน ๆ คณะผู้ร่วมวิจัยทุกท่านที่ให้ความช่วยเหลือและเป็นกำลังใจในการศึกษาและการวิจัยด้วยดีตลอดมา คุณความดีและคุณประโยชน์อันพึงมีจากงานวิจัยฉบับนี้ คณะผู้วิจัยขอน้อมบูชาแด่คุณบิดา มารดา บุรพจารย์ และตลอดจนผู้มีพระคุณทุกท่านที่มีส่วนถ่ายทอดวิชาความรู้ให้แก่ผู้วิจัยตั้งแต่ต้นจนถึงปัจจุบัน

ดำเกิง โถทอง และคณะ

31 พฤษภาคม 2550

บทสรุปสำหรับผู้บริหาร

การวิจัยเส้นทางท่องเที่ยวสายอารยธรรมขอม ไทย กัมพูชา และ สปป.ลาว เป็นงานวิจัยภายใต้ชุดโครงการธนาคารข้อมูลเพื่อการพัฒนาและการจัดการท่องเที่ยวเชิงพื้นที่อย่างยั่งยืน กลุ่มอีสานใต้ สำนักประสานงานการพัฒนาและจัดการการท่องเที่ยวเชิงพื้นที่อย่างยั่งยืน สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย ภายใต้การดูแลของ ดร.เทิดชาย ช่วยบำรุง ผู้จัดการการวิจัยการพัฒนาและการจัดการท่องเที่ยวเชิงพื้นที่ ซึ่งมีวัตถุประสงค์ในการวิจัย 3 คือ 1) สำรวจเส้นทางท่องเที่ยวสายอารยธรรมขอม ในจังหวัด สระแก้ว บุรีรัมย์ สุรินทร์ ศรีสะเกษ อุบลราชธานี จังหวัดเสียมเรียบ ประเทศกัมพูชา และแขวงจำปาสัก ประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว 2) จัดทำโปรแกรมการท่องเที่ยวเชื่อมโยงอารยธรรมขอม ที่สอดคล้องกับความต้องการของนักท่องเที่ยว 3) เพื่อพัฒนายุทธศาสตร์การท่องเที่ยวเชิงพื้นที่กลุ่มอีสานใต้สู่ความยั่งยืนเชื่อมโยงกับประเทศเพื่อนบ้านที่เหมาะสม

โดยมีประเด็นคำถามเพื่อหาคำตอบ 3 ข้อ เช่นกัน คือ 1) เส้นทางท่องเที่ยวสายอารยธรรมขอม ในจังหวัด สระแก้ว บุรีรัมย์ สุรินทร์ ศรีสะเกษ อุบลราชธานี จังหวัดเสียมเรียบ และแขวงจำปาสัก ควรเป็นอย่างไร 2) โปรแกรมการท่องเที่ยวเชื่อมโยงอารยธรรมขอมที่สอดคล้องกับความต้องการของนักท่องเที่ยวควรเป็นอย่างไร 3) แนวทางการพัฒนายุทธศาสตร์การท่องเที่ยวเชิงพื้นที่กลุ่มอีสานใต้สู่ความยั่งยืน โดยเชื่อมโยงกับประเทศเพื่อนบ้านที่เหมาะสมควรเป็นอย่างไร

การวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยใช้เทคนิคการวิจัยแบบผสมผสานระหว่างการวิจัยเชิงปริมาณและการวิจัยเชิงคุณภาพด้วยการศึกษาเอกสาร สัมภาษณ์จากคน จากนั้นเพื่อนำมากำหนดรูปแบบโปรแกรมการท่องเที่ยว และใช้วิธีประเมินโปรแกรมการท่องเที่ยวโดยผู้เชี่ยวชาญ นำมาปรับปรุงและนำเสนอรูปแบบการท่องเที่ยวสังเคราะห์ ปรับปรุงรูปแบบการท่องเที่ยวที่เหมาะสมและสอดคล้องกับความต้องการของนักท่องเที่ยว สามารถตอบคำถามการวิจัยทั้ง 3 ข้อ ได้ดังนี้

1. เส้นทางท่องเที่ยวสายอารยธรรมขอม เส้นทางดังกล่าวในจังหวัดสระแก้ว บุรีรัมย์ สุรินทร์ ศรีสะเกษ อุบลราชธานี จังหวัดเสียมเรียบ และแขวงจำปาสัก ควรเป็นเส้นทางบก เนื่องจากพื้นที่อีสานใต้เป็นอาณาบริเวณติดต่อกันกับกัมพูชาและลาว ที่ใช้ในการเดินทางระหว่างกันมาตั้งแต่ในอดีตตามเส้นทางสายอารยธรรมขอม ซึ่งใกล้เคียงกับการเดินทางของคนในอดีตมากที่สุด จึงกำหนดเส้นทางท่องเที่ยวที่ควรจะเป็นได้ 4 รูปแบบ ดังนี้

- 1.1. เส้นทางท่องเที่ยวสายอารยธรรมขอมสามเหลี่ยมมรกตโลก
- 1.2. เส้นทางท่องเที่ยวเส้นทางปราสาทขอม

1.3.เส้นทางการท่องเที่ยวสายอารยธรรมขอม แบบครอบครัว

1.4. เส้นทางการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ธรรมชาติและธรรมชาติ

2. โปรแกรมการท่องเที่ยวเชื่อมโยงอารยธรรมขอมที่สอดคล้องกับความต้องการของนักท่องเที่ยว คือ สามารถจัดทำโปรแกรมการท่องเที่ยวในกลุ่มจังหวัดอีสานใต้ 5 เส้นทาง จำนวน 8 โปรแกรม และโปรแกรมเชื่อมโยงประเทศเพื่อนบ้าน 4 เส้นทาง 6 โปรแกรม ตามเส้นทางด้านตรวจคนเข้าเมือง บ้านคลองลึก อำเภอตาพระยา จังหวัดสระแก้ว ด้านตรวจคนเข้าเมืองช่องจอม อำเภอกาบเชิง จังหวัดสุรินทร์ ด้านตรวจคนเข้าเมืองช่องสะง่า อำเภอภูสิงห์ จังหวัดศรีสะเกษ และด้านตรวจคนเข้าเมืองช่องเม็ก อำเภอสิรินธร จังหวัดอุบลราชธานี

2.1. เส้นทางการท่องเที่ยวสายอารยธรรมขอมสามเหลี่ยมมรกตโลก ซึ่งประกอบไปด้วย นครวัด นครธม วัดพู แม้ปราสาทพิมายยังมีชมมรดกโลก แต่ก็สามารถอนุโลมให้อยู่ในกลุ่มมรดกโลกได้ เพราะว่า เฟิง สีทา (Pheng Sytha,2003) ได้วิจัยค้นพบว่าโบราณสถานทั้ง 3 แห่งนี้เชื่อมต่อกันเป็นรูปสามเหลี่ยมสมมาตร หากดูจากแผนที่แล้วระยะทางระหว่างเมืองพระนครหลวงจังหวัดเสียมเรียบ ประเทศกัมพูชา อันมึนครวัด นครธมเป็นแหล่งมรดกโลก และไปมรดกโลกปราสาทหินวัดพู แขวงจำปาสัก ประเทศ สปป.ลาว จากปราสาทหินวัดพูไปยังปราสาทหินพิมายและจากปราสาทหินพิมายไปยังเมืองพระนครหลวงนั้นมีระยะเกือบเท่ากันโดยมีเทือกเขาพนมดงรักเป็นแกนสมมาตร เป็นศูนย์กลางของความเชื่อที่สืบต่อเนื่องมาตั้งแต่โบราณที่แสดงให้เห็นความมุ่งมั่นของบรรพบุรุษผู้สร้างปราสาท และที่สำคัญอีกประการหนึ่งคือเส้นทางการท่องเที่ยวนี้ สามารถอธิบายความหมายของสามเหลี่ยมมรกตได้ชัดเจนว่าการกำหนดเพียงจังหวัดอุบลราชธานี จังหวัดพระวิหารและแขวงจำปาสัก ที่กำหนดในปัจจุบัน ซึ่งโบราณสถานทั้ง 3 แห่ง ได้รับความสนใจจากกลุ่มชาติพันธุ์เขมรที่อยู่ในภูมิภาคนี้ และปราสาทพิมายซึ่งได้รับการบูรณะให้อยู่ในสภาพที่สมบูรณ์ที่สุด จะเป็นการท่องเที่ยวเยี่ยมชมสถานที่แสดงถึงความเป็นวัฒนธรรม เช่น การชมสถานโบราณวัตถุ โบราณสถาน ปราสาท พระราชวัง วัด ประเพณี รวมถึงวิถีการดำเนินชีวิตของบุคคลในแต่ละยุค

2.2. เส้นทางการท่องเที่ยวตามยุคสมัยการก่อสร้างปราสาทขอม เริ่มจากปราสาทหินวัดพู ซึ่งนับได้ว่าเป็นต้นกำเนิดของอารยธรรมขอมสมัยเจนละ ก่อนการสร้างเมืองพระนคร ซึ่งมีเส้นทางโบราณในการสัญจรไปมาระหว่างกันอย่างต่อเนื่อง ปราสาทหินเขาพระวิหาร ปราสาทหินนครวัด นครธม ปราสาทหินพนมรุ้งตลอดจนการเชื่อมเส้นทางท่องเที่ยวปราสาทขอมในภาคอีสานตอนล่างเข้ากับประเทศเพื่อนบ้าน ตามเส้นทางโบราณสมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 ประกอบด้วยปราสาททิศใต้ติดชายแดนไทย กัมพูชา ประกอบด้วย ปราสาทตาเมือนธม ปราสาทตาเมือนโต๊ดปราสาทตาเมือน (ปราสาทบายกรีม) ตำบลตามเมียง กิ่งอำเภอพนมดงรัก จังหวัดสุรินทร์

เส้นทางสายนี้กลุ่มเป้าหมายจะเป็นนักเรียน นักศึกษา ทั้งในและต่างประเทศ อาจจะมาเป็นกลุ่มสนใจ ทั้งกลุ่มเล็กหรือกลุ่มที่สนใจเรียนด้านประวัติศาสตร์มีศักยภาพในการเรียนรู้สูงพร้อมที่จะเรียนรู้ในสิ่งที่ท้าทายใหม่ๆ ซึ่งไม่เพียงแต่การท่องเที่ยวเพื่อชมปราสาทแต่ยังได้รับความรู้ด้านวัฒนธรรม การก่อสร้างในยุคสมัยมีรูปแบบทางสถาปัตยกรรมที่เปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัยได้เป็นอย่างดี และยังได้ชื่นชมกับธรรมชาติแวดล้อม เช่น ป่าไม้ ภูเขา น้ำตก การพักค้างแรมในป่า หรือการพักค้างแรมบริเวณอุทยานแห่งชาติ และได้มีโอกาสผจญภัย สร้างความผูกพันระหว่างการท่องเที่ยวเป็นหมู่คณะ

2.3. เส้นทางท่องเที่ยวสายอารยธรรมขอม แบบครอบครัว (Family Tourism) โดยใช้กิจกรรมการแข่งขันแบบแรลลี่ (Rally) ปราสาทเขาพนมรุ้ง อำเภอเฉลิมพระเกียรติ จังหวัดบุรีรัมย์ ปราสาทตาเมือน กิ่งอำเภอพนมดงรัก จังหวัดสุรินทร์ ถึงด่านช่องจอม อำเภอกาบเชิง จังหวัดสุรินทร์ ผ่านด่านตรวจคนเข้าเมืองกาบเชิง (ช่องจอม) ไปอำเภอสำโรง จังหวัดอุดรธานี เที่ยวชมแหล่งมรดกโลก เมืองพระนครหลวง นครวัด นครธม จังหวัดเสียมเรียบ ประเทศกัมพูชา เดินทางกลับตามเส้นทางหมายเลข 5 จังหวัดเสียมเรียบ ไปเมืองศรีโสภณ จังหวัดบันเตียเมียนเจย ผ่านด่านตรวจคนเข้าเมืองด่านคลองลึก อำเภออรัญประเทศ จังหวัดสระแก้ว ชมปราสาทสด๊กก๊อกธม เดินทางตามทางหลวงหมายเลข 348 ไปปราสาทหนองหงส์ อำเภอโนนดินแดง จังหวัดบุรีรัมย์ เที่ยวชมปราสาท ปราสาทเขาพนมรุ้ง อำเภอเฉลิมพระเกียรติ จังหวัดบุรีรัมย์

การจัดทำเส้นทางท่องเที่ยวเช่นนี้เพื่อตอบสนองความต้องการของครอบครัวและเยาวชนเป็นการจัดผสมผสาน เป็นการท่องเที่ยวที่ใช้เกมส์การเล่นที่ทุกคนจะต้องช่วยกันค้นหา Rc (Root Check) เนื่องจากว่าคนไทยนิยมใช้รถยนต์ในการเดินทางท่องเที่ยวและชอบแข่งขันแบบแรลลี่ จึงเน้นการขับที่ปลอดภัยโดยมีการกำหนดเงื่อนไขความเร็วที่พอดีกับเวลาจึงจะทำคะแนนได้มาก ซึ่งได้กำหนดจุดเช็คเวลา (Time Control) ตามแหล่งท่องเที่ยวในเส้นทาง และในแต่ละจุดของแหล่งท่องเที่ยวก็จะมีกิจกรรมการทำ RC (Root Check) ซึ่งต้องช่วยกันค้นหาและช่วยกันจำเพื่อนำไปตอบคำถามในจุดสุดท้าย เป็นเกมส์ที่เน้นความสนุกสนาน โดยเฉพาะอย่างยิ่งคนในรถจะเกิดการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน สนุกสนาน เพลิดเพลิน รู้รักสามัคคี และเกิดความผูกพันระหว่างกัน ใช้เวลาทั้งหมด 3 วัน 2 คืน ซึ่งสอดคล้องกับข้อมูลพฤติกรรมการท่องเที่ยวของคนไทยชอบท่องเที่ยวโดยเฉลี่ย 2.73 วัน (สถิตินักท่องเที่ยว ปี 2549 ของการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย www.tat.or.th/state_index.php) ประกอบกับเส้นทางที่กล่าวมาได้รับการพัฒนาให้สามารถเดินทางด้วยรถยนต์ส่วนตัวแม้ว่าถนนในประเทศกัมพูชาช่วงระหว่างช่องจอม ไปจนถึงแหล่งมรดกโลก จังหวัดเสียมเรียบ ยังไม่ดีมากนัก แต่จะเป็นความท้าทายของนักท่องเที่ยวก่อให้เกิดความผูกพันภายในครอบครัวมากขึ้น จึงน่าจะเป็นไปได้ที่เส้นทางท่องเที่ยวที่ได้รับความนิยมโดยเร็วและยังสามารถพัฒนาไปยังเส้นทางอื่นๆได้อีกด้วย

2.4. เส้นทางท่องเที่ยวอารยธรรมขอมเชิงเกษตร (Khom Agro tourism) เป็นเส้นทาง การท่องเที่ยวในแหล่งโบราณสถานและพื้นที่ชุมชนเกษตรกรรมในพื้นที่ใกล้เคียง ตามเส้นทาง ปราสาทเขาพนมรุ้ง ชมวิถีชีวิตชุมชนบ้านโคกเมืองที่มีอาชีพทำนา หาลา และปลูกพืช ปราสาทศีขรภูมิ อำเภอ ศีขรภูมิ จังหวัดสุรินทร์ ชมปราสาทวัดสระกำแพงใหญ่ อำเภออุทุมพรพิสัย จังหวัดศรีสะเกษ เที่ยวชม ตลาดเย็นจังหวัดศรีสะเกษเพื่อวิถีชีวิต ชมปราสาทเขาพระวิหาร ชมการปลูกไม้ผล เช่น เงาะ ทุเรียน ในอำเภอกันทรลักษณ์ จังหวัดศรีสะเกษ ผ่านช่องสง่า เพื่อเดินทางเข้าจังหวัดเสียมเรียบ กัมพูชา ถึง เสียมเรียบ ชมการทำนาในเขตบึงทะเลสาบและหมู่บ้านชาวประมงในบึงทะเลสาบ ชมปราสาทหินนคร วัดและนครธม เดินทางกลับแวะดูชุมชนปาดตาลเพื่อทำน้ำตาลปึกในจังหวัดเสียมเรียบ ย้อนกลับมาตาม เส้นทางโบราณเข้าประเทศไทยที่ด่านช่องจอม ถึงจังหวัดสุรินทร์เยี่ยมชมวิถีชีวิตชุมชนเมือง คูเมือง กำแพงเมือง ชมการแสดงพื้นเมือง และรับประทานอาหารพื้นเมือง

การท่องเที่ยวอารยธรรมขอมเชิงเกษตร (Khom Agro tourism) เน้นเป้าหมายไปที่นักท่องเที่ยว กลุ่มเฉพาะ (Group Niche) เพื่อเพิ่มกิจกรรมให้กับนักท่องเที่ยวที่สนใจทั้งอารยธรรม วิถีชีวิต วัฒนธรรม และความเป็นอยู่ของชาติพันธุ์เขมร กูย และลาว ซึ่งอาศัยอยู่บริเวณชายแดน ไทย กัมพูชา ลาว แห่งนี้ และยังรักษาขนบธรรมเนียม วัฒนธรรม ประเพณี วิถีชีวิตแบบดั้งเดิม โดยได้ขึ้นชมแหล่ง โบราณสถานแล้วยังได้สัมผัสกับวิถีชีวิตการเกษตร จะทำให้นักท่องเที่ยวได้ทำกิจกรรมร่วมกับชุมชน เพื่อ ช่วยให้ไม่เกิดความเบื่อหน่าย ผู้ท่องเที่ยวจะได้ซึมซับวัฒนธรรมประเพณีอันนำไปสู่การท่องเที่ยวอย่าง ยั่งยืน และช่วยส่งเสริมอนุรักษ์ ประเพณี วัฒนธรรมท้องถิ่น สิ่งแวดล้อม ธรรมชาติ ซึ่งจะส่งผลดีต่อความ ความสัมพันธ์ระหว่างชนชาติ และยังเป็น การช่วยกระจายรายได้ให้กับชุมชน ซึ่งรายได้ส่วนหนึ่งนั้นสามารถ นำมาเป็นค่าใช้จ่ายในการบำรุงรักษาสิ่งแวดล้อม

การท่องเที่ยวลักษณะเช่นนี้จะช่วยให้การเชื่อมโยงการท่องเที่ยวแบบเทศกาลในบริเวณอีสานใต้ เช่น เทศกาลขึ้นเขาพนมรุ้ง เทศกาลดอกกลาดวนสืบสานประเพณี 4 เผ่าไทย จังหวัดศรีสะเกษ มหกรรม งานช้างจังหวัดสุรินทร์ และงานแห่เทียนเข้าพรรษาจังหวัดอุบลราชธานี ก่อให้เกิดการท่องเที่ยว แบบต่อเนื่องส่งผลดีต่อนโยบายของการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยที่ต้องการเพิ่มจำนวนวันพักของ นักท่องเที่ยวได้เป็นอย่างดี

3. แนวทางการพัฒนายุทธศาสตร์การท่องเที่ยวเชิงพื้นที่กลุ่มอีสานใต้สู่ความยั่งยืน โดยเชื่อมโยง กับประเทศเพื่อนบ้านที่เหมาะสมคือ 3 ด้านคือ

3.1. ด้านนโยบายของรัฐ

3.1.1. เร่งเปิดด่านถาวรที่จุดผ่อนปรนตาพระยา-บึงตากวน เพื่อเป็นการเชื่อมโยงเส้นทาง ท่องเที่ยวระหว่างปราสาทสติก๊กิธม จังหวัดสระแก้วกับปราสาทบันทายฉมาร์ จังหวัดบันเตียเม็องเจย

3.1.2. พัฒนาเครือข่ายการท่องเที่ยว ทั้งในระดับ ระดับท้องถิ่น ภาคเอกชน และรัฐบาล

3.1.3. ส่งเสริมการท่องเที่ยวแบบครอบครัว

3.1.4. ผสานการท่องเที่ยวแบบเทศกาลกับการท่องเที่ยวแหล่งอารยธรรมขอมโบราณ

3.1.5. ประสานความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ เพื่อผลักดันให้กลุ่มจังหวัดอีสานใต้ ประเทศไทย มรดกโลกวัดพู แขวงจำปาสัก สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว และจังหวัดตอนเหนือของกัมพูชา ให้เป็นศูนย์กลางแหล่งท่องเที่ยวอารยธรรมขอมของโลก

3.1.6. ปรับปรุงโครงสร้างพื้นฐานให้ประเทศเพื่อนบ้านในรูปแบบการให้เปล่าเพื่อเสริมสร้างความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างประเทศเพื่อนบ้านตอบสนองนโยบายที่จะทำให้ประเทศไทยเป็นศูนย์กลางการท่องเที่ยวแห่งเอเชีย

3.1.7. ควรมีการแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมอย่างสม่ำเสมอระหว่างประชาชน ชุมชน สถาบันการศึกษา และระหว่างจังหวัดกับจังหวัดหรือแขวง เนื่องจากสามารถสื่อสารด้วยภาษาเดียวกัน ไม่ว่าจะเป็นไทย กัมพูชา และไทย ลาว

3.2. ด้านการศึกษา

3.2.1. ส่งเสริมและสนับสนุนการท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์เพื่อให้เกิดการเรียนรู้กับเยาวชน และนักศึกษา

3.2.2. จัดทำหลักสูตรการท่องเที่ยวอารยธรรมขอมระหว่าง 3 ประเทศ คือ ไทย กัมพูชา และลาว ในสถาบันการศึกษา

3.2.3. สนับสนุนการแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมอย่างสม่ำเสมอระหว่าง ประชาชน ชุมชน ท้องถิ่นและสถาบันการศึกษา

3.2.4. สนับสนุนการทดลองโปรแกรมการท่องเที่ยวเชื่อมโยงประเทศเพื่อนบ้าน

3.3. การคมนาคม

3.3.1. สร้างเส้นทางเชื่อมแหล่งท่องเที่ยวสามเหลี่ยมมรดกโลกเข้าด้วยกัน

3.3.2. เพิ่มจุดแวะพักรถนักท่องเที่ยวตามแหล่งโบราณสถาน

3.3.3. สร้างสิ่งอำนวยความสะดวกในการกิจกรรมการท่องเที่ยวตามเส้นทางเพื่อเพิ่มจุดแวะพัก

3.3.4. ขยายเส้นทาง การเข้าถึงโบราณสถานควรสามารถรองรับยานพาหนะที่นักท่องเที่ยวโบราณสถานแต่ละแห่งสะดวก

ทั้งนี้ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไปว่าควรมีการนำเอาโปรแกรมท่องเที่ยวทั้ง 4 รูปแบบ มาทดลองในสภาพจริงในอนาคต

บทคัดย่อ

รหัสโครงการ : RDG4950089

ชื่อโครงการ : เส้นทางท่องเที่ยวสายอารยธรรมขอมในประเทศไทย กัมพูชา และลาว

ชื่อนักวิจัย : นายดำเกิง โถทอง นายวสันต์ชัย กากแก้ว

E-Mail Address: dthothong@yahoo.com

ระยะเวลาโครงการ : 1 มิถุนายน 2549 – 31 พฤษภาคม 2550

โครงการ เส้นทางท่องเที่ยวสายอารยธรรมขอมในประเทศไทย กัมพูชา และลาว มีวัตถุประสงค์ 3 ข้อ คือ 1) เพื่อสำรวจเส้นทางท่องเที่ยวสายอารยธรรมขอม ในจังหวัดสระแก้ว บุรีรัมย์ สุรินทร์ ศรีสะเกษ อุบลราชธานี จังหวัดเสียมเรียบ ประเทศกัมพูชา และแขวงจำปาสัก ประเทศ สปป.ลาว 2) จัดทำโปรแกรมการท่องเที่ยวเชื่อมโยงอารยธรรมขอมที่สอดคล้องกับความต้องการของนักท่องเที่ยว 3) เพื่อพัฒนายุทธศาสตร์การท่องเที่ยวเชิงพื้นที่ที่กลุ่มอีสานใต้มีความยั่งยืน โดยเชื่อมโยงกับประเทศเพื่อนบ้านที่เหมาะสม

การวิจัยเส้นทางท่องเที่ยวสายอารยธรรมขอมไทย กัมพูชาและลาว เป็นการวิจัยแบบผสมผสานระหว่างการวิจัยเชิงปริมาณ และการวิจัยเชิงคุณภาพ จึงได้แบ่งการวิจัยออกเป็น 2 ขั้นตอน ประกอบด้วย การวิจัยเชิงปริมาณและการวิจัยเชิงคุณภาพ ด้วยการศึกษเอกสารที่เกี่ยวข้องกับโบราณสถานอารยธรรมขอม สำรวจพื้นที่ภาคสนามตามแหล่งโบราณสถานอารยธรรมขอมในพื้นที่การวิจัย โดยเครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลประกอบด้วยสมุดบันทึก กล้องถ่ายรูปแบบสำรวจโบราณสถาน เพื่อให้ทราบถึงจำนวน ที่ตั้ง ประวัติความเป็นมา ระยะเวลา และสภาพปัจจุบันของแหล่งท่องเที่ยว

จากนั้นผู้วิจัยจัดทำเส้นทางท่องเที่ยวเชื่อมโยงเส้นทางสายอารยธรรมขอมในประเทศไทย กัมพูชา และลาว จากการสำรวจเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนามเบื้องต้น และเชิญผู้เชี่ยวชาญ นักวิชาการมาประเมินความเป็นไปได้ของโปรแกรมการท่องเที่ยวให้ข้อเสนอแนะความเหมาะสม และนำไปสู่การสังเคราะห์ ปรับปรุงโปรแกรมการท่องเที่ยวที่เหมาะสม สอดคล้องกับความต้องการของนักท่องเที่ยว และกำหนดแนวทางยุทธศาสตร์เบื้องต้นในการจัดการท่องเที่ยวเชิงพื้นที่ รวมทั้งได้เส้นทางท่องเที่ยวที่เหมาะสม 4 รูปแบบ คือ

1. เส้นทางท่องเที่ยวสายอารยธรรมขอมสามเหลี่ยมมรกตโลก
2. เส้นทางท่องเที่ยวสายปราสาทขอม
3. เส้นทางท่องเที่ยวสายอารยธรรมขอมแบบครอบครัว

4. เส้นทางท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์เกษตรและธรรมชาติ

คำหลัก : เส้นทาง, อารยธรรมขอม, โบราณสถาน, โปรแกรมการท่องเที่ยว

Abstract

Project Code: RDG4950089

Project Title: Tourism Routes of Khmer Civilization in Thailand, Cambodia and
Lao PDR

Investigators: 1.D,Thothong 2. W, Kakkeaw
Surindra Rajabhat University

E- mail Address: dthothong@yahoo.com

Project Duration :1 June 2006 - 31 May 2007

The objectives of this research named tourism routes of Khmer civilization in Thailand, Cambodia and Lao PDR were; 1) to survey tourism routes of Khmer civilization in Srakaew, Buriram, Surin, Srisaket, and Ubon Ratchathani provinces of Thailand, Siem Reap province of Cambodia, Champasak region of Lao PDR, 2) to create tourism programs linked with Khmer civilization, relating to tourist requirement, and 3) to develop tourism strategies in the south of northeastern region of Thailand for sustainability linked with neighboring countries appropriately.

This research is the integrated research both quantitative and qualitative. The methodology was separated to 2 stages. It had been studied with the documentary study concerning historical site sanctuaries of Khmer civilization, and the field trip study for data collecting of the sanctuaries of research area by using recording notebook, camera and historical site sanctuary survey form. These would help to know the number, location, history, distance, and current condition of these tourism areas.

And, there was the creation of the tourism routes linked with Khmer civilization in Thailand, Cambodia, and Lao PDR from the primary field trip study and also the expertise and academicians were invited to evaluate the possibility of the tourism programs for

appropriation. After that, the programs were synthesized and improved to be the appropriately tourism programs, relating with the tourist requirement, and then define fundamental strategies' ways for area tourism arrangement, which there are 4 appropriately tourism routes as the followings.

1. Tourism route of Khmer civilization of world heritages' triangle.
2. Tourism route of Khmer sanctuaries.
3. Tourism route of Khmer civilization of family pattern.
4. Tourism route of agricultural and natural conservation.

Keyword: Routes, Khmer civilization, historical site, tourism programs.

สารบัญ

	หน้า
กิตติกรรมประกาศ.....	ก
บทสรุปสำหรับผู้บริหาร.....	ข
บทคัดย่อภาษาไทย	ช
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	ญ
บทที่	
1 บทนำ	1
หลักการและเหตุผล	1
วัตถุประสงค์	4
คำถามการวิจัย.....	4
ระเบียบวิธีวิจัย	4
นิยามศัพท์เรื่องนี้.....	5
ขอบเขตของการวิจัย.....	5
ผลการวิจัยที่คาดว่าจะได้รับ	6
ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับจากโครงการ	6
แนวทางในการนำผลงานวิจัยไปใช้ประโยชน์	7
2 วรรณกรรมและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	8
ความหมายของการท่องเที่ยว.....	8
แนวคิดเกี่ยวกับอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว	10
ประเภทของการท่องเที่ยว	12
อารยธรรมขอมโบราณ	14
สภาพทั่วไปของพื้นที่.....	24
งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	33
3 วิธีดำเนินการวิจัย	36
บทนำ	36

สารบัญ (ต่อ)

บทที่		หน้า
3	วิธีดำเนินการวิจัย (ต่อ).....	36
	เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษา	36
	การเก็บรวบรวมข้อมูล	36
	การวิเคราะห์ข้อมูล.....	38
4	การศึกษาสำรวจเส้นทางท่องเที่ยวสายอารยธรรมขอม	39
	ความสำคัญของเส้นทางสัญจรโบราณสมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ 7	40
	แนวทางการเดินทางตามเส้นทางสัญจรโบราณสมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ 7	42
	หลักฐานที่ยังหลงเหลือในปัจจุบัน และควรดำเนินการศึกษาเพิ่มเติม	44
	ความสัมพันธ์ด้านการท่องเที่ยวระหว่างไทย กัมพูชา ลาว	44
	เส้นทางคมนาคม.....	45
	การติดต่อผ่านชายแดน.....	46
	การสำรวจเส้นทางท่องเที่ยวสายอารยธรรมขอม ไทย กัมพูชา ลาว	51
	ผลการศึกษาสำรวจเส้นทาง.....	58
	คำถามวิจัยข้อที่ 1	58
	เส้นทางในจังหวัดอีสานใต้	59
	เส้นทางเชื่อมกลุ่มประเทศเพื่อนบ้าน	60
	คำถามวิจัยข้อที่ 2.....	61
	โปรแกรมการท่องเที่ยวสายอารยธรรมขอมสามเหลี่ยมมรกตโลก	61
	โปรแกรมท่องเที่ยวสายปราสาทขอมตามยุคสมัยการก่อสร้าง	68
	โปรแกรมการท่องเที่ยวสายอารยธรรมขอมแบบครบครัน.....	69
	โปรแกรมการท่องเที่ยวเส้นทางสายอารยธรรมขอม แบบการท่องเที่ยวเชิงเกษตร และธรรมชาติ	70
	สรุปวิเคราะห์ผลการศึกษาเส้นทาง	71
	คำถามวิจัยข้อที่ 3.....	92
5	บทสรุป	
	สาระสำคัญ.....	95
	ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยต่อไป	98

บรรณานุกรม	99
ภาคผนวก	
ภาคผนวก ก บทความการวิจัย.....	101
ภาคผนวก ข ตัวอย่างแบบสอบถาม.....	114
ภาคผนวก ค ภาพกิจกรรมการวิจัย.....	120
ภาคผนวก ง เอกสารผู้เกี่ยวข้อง.....	130
ภาคผนวก จ ประวัติผู้วิจัย	136

สารบัญภาพ

หน้า

รูปที่ 1	แผนที่แสดงพื้นที่การวิจัยเส้นทางท่องเที่ยวสายอารยธรรมขอม ไทย กัมพูชา และลาว	24
รูปที่ 2	แผนที่แสดงพื้นที่การวิจัยจังหวัดบุรีรัมย์.....	25
รูปที่ 3	แสดงแผนที่การวิจัยจังหวัดสุรินทร์.....	26
รูปที่ 4	แสดงแผนที่การวิจัยจังหวัดศรีสะเกษ.....	27
รูปที่ 5	แสดงแผนที่การวิจัยจังหวัดอุบลราชธานี.....	28
รูปที่ 6	แผนที่การวิจัยจังหวัดสระแก้ว.....	29
รูปที่ 7	แสดงแผนที่งานวิจัยจังหวัดเสียมเรียบ ประเทศกัมพูชา.....	30
รูปที่ 8	แผนที่การวิจัยแขวงจำปาสัก ประเทศ สปป.ลาว.....	32
รูปที่ 9	แสดงเส้นทางการเดินทางจากเมืองพระนครไปยังเมืองต่างๆ สมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ 740	
รูปที่ 10	แสดงเส้นทางการสำรวจเส้นทางการท่องเที่ยวสายอารยธรรมขอม ไทย กัมพูชา และลาว.....	40
รูปที่ 11	แผนที่แสดงเส้นทางโบราณสมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ 7.....	43
รูปที่ 12	แสดงบริเวณด้านตรวจคนเข้าเมืองช่องสะง่า อำเภอภูสิงห์ จังหวัดศรีสะเกษ กับด่านอัลลองเวง จังหวัดอุดรธานี.....	47
รูปที่ 13	แสดงป้ายชายแดนสุดเขตแดนสยามบูรพา บ้านคลองลึก อำเภออรัญประเทศ จังหวัด สระแก้วกับด่านปอยเปต จังหวัดบันเตียเมียนเจย.....	51
รูปที่ 14	ป้ายแสดงบริเวณด้านตรวจคนเข้าเมืองช่องจอม อำเภอกาบเชิง จังหวัดสุรินทร์ กับด่าน ตรวจคนเข้าเมืองโสมมัต อำเภอลำโรง จังหวัดอุดรธานี.....	52
รูปที่ 15	ป้ายแสดงเขตชายแดนไทย – ลาว ระหว่างบ้านช่องเม็ก อำเภอสิรินธร จังหวัด อุบลราชธานี บ้านวังเตา เมืองโพนทอง แขวงจำปาสัก.....	52
รูปที่ 17	แสดงแหล่งท่องเที่ยวสายสามเหลี่ยมมรกตโลกปราสาทหินพิมาย จังหวัดนครราชสีมา.....	53
รูปที่ 18	แสดงแหล่งท่องเที่ยวสายสามเหลี่ยมมรกตโลกปราสาทเขาพนมรุ้ง อำเภอเฉลิมพระเกียรติ จังหวัดบุรีรัมย์.....	54
รูปที่ 19	แสดงโบราณสถานที่มีศักยภาพในการเป็นแหล่งท่องเที่ยวจังหวัดสุรินทร์	55
รูปที่ 20	แสดงโบราณสถานที่มีศักยภาพในการเป็นแหล่งท่องเที่ยวจังหวัดศรีสะเกษ	56

สารบัญภาพ (ต่อ)

	หน้า
รูปที่ 21 แสดงเส้นทางการท่องเที่ยวอารยธรรมขอมในจังหวัดอุบลราชธานี	57
รูปที่ 22 แสดงที่ตั้งแหล่งท่องเที่ยวตามเส้นทางสายอารยธรรมขอมจังหวัดสระแก้ว	58
รูปที่ 23 แสดงมรดกโลกสิ่งมีชีวิตจรรย 1 ใน 7 ของโลกยุคใหม่ นครวัด นครธม จังหวัดเสียมเรียบ ประเทศกัมพูชา.....	62
รูปที่ 24 ผู้วิจัยกับ คุณอุดมศรี แก้วสัก-สิด รองผู้อำนวยการพิพิธภัณฑ์สถานโบราณวัดพู วันที่ 29 มีนาคม 2550 ณ บ้านไผ่ทางขึ้นปราสาทหินวัดพู	63
รูปที่ 25 แสดงเส้นทางการท่องเที่ยวสายสามเหลี่ยมมรดกโลก เส้นทางที่ 1.....	64
รูปที่ 26 แสดงเส้นทางการท่องเที่ยวสายสามเหลี่ยมมรดกโลก เส้นทางที่ 2.....	65
รูปที่ 27 แสดงเส้นทางการท่องเที่ยวสายสามเหลี่ยมมรดกโลก เส้นทางที่ 3.....	67
รูปที่ 28 แสดงเส้นทางการท่องเที่ยวสายปราสาทขอมตามยุคสมัยการก่อสร้าง	68
รูปที่ 29 แสดงเส้นทางการท่องเที่ยวอารยธรรมขอม แบบครอบครัวแรลลี่ (Family Rally)	69
รูปที่ 30 แสดงเส้นทางการท่องเที่ยวสายอารยธรรมขอมแบบเชิงเกษตร.....	71

สารบัญตาราง

	หน้า
ตารางที่ 1 จุดผ่านแดนถาวรระหว่างไทย – กัมพูชา ด้านภาคตะวันออกเฉียงเหนือ	47
ตารางที่ 2 จุดผ่านแดนถาวรระหว่าง ไทย - ลาว ด้านจังหวัดอุบลราชธานีกับแขวงจำปาสัก	47
ตารางที่ 3 สรุปโปรแกรมการท่องเที่ยวกลุ่มอีสานใต้และเชื่อมโยงประเทศเพื่อนบ้าน	73
ตารางที่ 4 ข้อเสนอแนะเชิงยุทธศาสตร์เชื่อมโยงการท่องเที่ยวอารยธรรมขอมไทยกัมพูชา และ สปป.ลาว	92

บทที่ 1

บทนำ

1.1. บทนำ

ภาคอีสานใต้ของประเทศไทยประกอบด้วยจังหวัดนครราชสีมา บุรีรัมย์ สุรินทร์ ศรีสะเกษ อุบลราชธานี มีอาณาเขตติดต่อกับประเทศกัมพูชา และประเทศ สปป.ลาว เป็นอาณาบริเวณที่มีแหล่งท่องเที่ยวและทรัพยากรด้านการท่องเที่ยวทางธรรมชาติมากมาย ทางด้านทิศตะวันตกคือ แหล่งมรดกโลกอุทยานแห่งชาติเขาใหญ่ – ดงพญาเย็น ด้านตะวันออก คือ น้ำตกอันสวยงามในประเทศ สปป.ลาว ทางตอนใต้ประกอบด้วยน้ำตกตาดฟาน น้ำตกตาดเหือน น้ำตกคอนพะเพ็งและน้ำตกหลี่ผี เป็นต้น ในขณะที่ด้านทิศใต้คือกัมพูชามีบึงทะเลสาบที่ยิ่งใหญ่มีความอุดมสมบูรณ์ของสัตว์น้ำนานาพันธุ์

ในขณะเดียวกันทางด้านประวัติศาสตร์แล้วอาณาบริเวณเหล่านี้คือดินแดนที่มีความเป็นมาทางประวัติศาสตร์ มีความเจริญทั้งด้านอารยธรรมและวัฒนธรรมที่ผูกพันกันมาตั้งแต่ยุคก่อนประวัติศาสตร์จนถึงสมัยอาณาจักรขอมเจริญรุ่งเรือง ได้ทิ้งร่องรอยความเจริญเหล่านั้น ปกคลุมดินแดนอีสานใต้กลายมาเป็นแหล่งท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์ที่สำคัญตลอดจนทุกวันนี้

1.2. หลักการและเหตุผล

การท่องเที่ยวเป็นอุตสาหกรรมที่นานาชาติให้ความสำคัญมากเพราะสามารถสร้างรายได้และเงินตราต่างประเทศได้มาก ในปี พ.ศ. 2545 ทั่วโลกมีนักท่องเที่ยว 703 ล้านคน มีค่าใช้จ่าย ถึง 670 ล้านดอลลาร์สหรัฐ การคมนาคมที่สะดวกรวดเร็ว การพัฒนาเทคโนโลยีการบิน และการเปิดสายการบินราคาประหยัด (Low Cost Airlines) กระตุ้นให้มีการเดินทางมากขึ้น และยังทำให้แบบแผนการเดินทางของนักท่องเที่ยวเปลี่ยนแปลงไปด้วย

พันตำรวจโท ทักษิณ ชินวัตร นายกรัฐมนตรี แถลงนโยบายต่อรัฐสภา เมื่อวันที่จันทร์ที่ 26 กุมภาพันธ์ 2544 ว่า การท่องเที่ยว คือหนทางสำคัญของการนำรายได้กระแสเงินสดเข้าสู่ประเทศ ดังนั้นรัฐบาลจึงมีนโยบายในการส่งเสริมคุณภาพและมาตรฐานของการบริการ เพิ่มความหลากหลายของรูปแบบการให้บริการการท่องเที่ยว และการยกระดับความสามารถในการแข่งขันของภาคบริการและการท่องเที่ยว และมีมติคณะรัฐมนตรี เมื่อ วันอังคารที่ 29 มิถุนายน 2547 กำหนดเป้าประสงค์ การท่องเที่ยวเป็นหนึ่งในอุตสาหกรรมสาขาหลักที่เติบโตอย่างยั่งยืน เป็นศูนย์กลางการท่องเที่ยวแห่งเอเชีย ที่สามารถกระจายรายได้ และโอกาสการพัฒนาแก่ชุมชนอย่างทั่วถึง ให้ประเทศไทยเป็นศูนย์กลางการท่องเที่ยวแห่งเอเชีย ภายในปี 2551 จะมีจำนวน

นักท่องเที่ยวต่างประเทศเพิ่มขึ้นเป็น 20 ล้านคน หรือมีรายได้จากการท่องเที่ยวไม่น้อยกว่า 700,000 ล้านบาท

ในขณะที่กระแสโลกาภิวัตน์ ด้านการค้าการลงทุนทำให้นานาประเทศในโลกมีการค้าขาย และเพิ่มพูนความร่วมมือกันมากขึ้น การเปิดเสรีด้านการบริการตามข้อกำหนดขององค์การการค้าโลก (WTO: World Trade Organization) ก็มีผลกระทบต่อผู้ประกอบการขนาดเล็ก ขนาดกลาง และผู้ประกอบการที่เป็นตัวแทนกลาง หรือนายหน้า ซึ่งมีแนวโน้มที่เปลี่ยนไปเหล่านี้ก่อให้เกิดผลกระทบต่อการท่องเที่ยวของประเทศไทยและประเทศเพื่อนบ้านอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ปัจจัยที่สำคัญต่อความสัมพันธ์ด้านการท่องเที่ยว ได้แก่ สาธารณูปโภคพื้นฐาน การคมนาคมที่สามารถเข้าถึงแหล่งท่องเที่ยวได้ แหล่งท่องเที่ยวที่น่าสนใจ สิ่งอำนวยความสะดวกที่จำเป็นต่อการท่องเที่ยว ความปลอดภัยในทรัพย์สินระหว่างการท่องเที่ยวและค่าใช้จ่ายในการท่องเที่ยว

การทำให้ประเทศไทยเป็น “ศูนย์กลางการท่องเที่ยวแห่งเอเชีย” (Tourism Capital of Asia) ภายในปี 2551 ได้มีการกำหนดยุทธศาสตร์การพัฒนาการท่องเที่ยวไทยในการเพิ่มศักยภาพในการแข่งขันระดับประเทศ และปรับตำแหน่งยุทธศาสตร์สู่การเป็นแหล่งท่องเที่ยวคุณภาพ (Quality Destination) โดยนักท่องเที่ยวคุณภาพ (Best Quality Tourist) ให้มีรายได้จากการท่องเที่ยวจากนักท่องเที่ยวชาวไทยและชาวต่างชาติเพิ่มขึ้นไม่น้อยกว่าร้อยละ 2 และร้อยละ 8 ตามลำดับ ทั้งยังให้ความสำคัญกับการพัฒนาการท่องเที่ยวโดยการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม สร้างความสมดุลระหว่างการใช้ประโยชน์เพื่อการท่องเที่ยวกับการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติเพื่อเป็นรากฐานการพัฒนาการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน (Sustainable Tourism Development) (สำนักพัฒนาการท่องเที่ยว, 2547)

ตลอดระยะเวลาที่ผ่านมาอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวเติบโตอย่างรวดเร็ว ก่อให้เกิดรายได้ที่หมุนเวียนนับแสนล้านบาทส่งผลดีต่อเศรษฐกิจของประเทศ รัฐบาลจึงได้ให้ความสำคัญกับการท่องเที่ยวเป็นอย่างมาก แต่การท่องเที่ยวก็ทำให้สภาพแวดล้อมในแหล่งท่องเที่ยวเสื่อมโทรมลง จริงอยู่ที่การพัฒนาการท่องเที่ยวเป็นสิ่งที่ทำให้รัฐมีรายได้และมีการกระจายรายได้สู่ท้องถิ่น แต่ก็น่าจะพิจารณาว่า เมื่อทรัพยากรถูกทำลายในระยะเวลาอันสั้น นักท่องเที่ยวที่เคยให้ความสนใจอาจจะไม่ยอมมาท่องเที่ยวในพื้นที่นั้นๆอีก ผลที่ตามมาก็คือ รายได้ของรัฐหายไปท้องถิ่นที่มีรายได้ลดลงเช่นกัน จนในที่สุดจะไม่มีรายได้ต่อไป (แถลงการณ์เวทีสิ่งแวดล้อม, 2547) เป็นที่น่าสังเกตว่า ในช่วงเวลาที่ผ่านมา รูปแบบการท่องเที่ยวเปลี่ยนแปลงไปมากขึ้นสำหรับนักท่องเที่ยวชาวไทย เช่น ชอบขับซีพาดูไปเที่ยวเองหรือพร้อมกับครอบครัวมากขึ้น แสงหา

แหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติและวัฒนธรรมท้องถิ่นที่ให้ทั้งความรู้และความเพลิดเพลินยิ่งขึ้น และรู้จักประหยัดค่าใช้จ่ายในการเดินทางท่องเที่ยวอย่างเหมาะสมกับสถานการณ์

ภายหลังจากที่รัฐบาลประกาศให้การท่องเที่ยวเป็นนโยบายหลักของประเทศ มีการตั้ง "กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา" ดูเหมือนว่าทุกฝ่ายทั้งภาครัฐและเอกชนต่างก็ขานรับกับนโยบายที่จะให้ประเทศไทยเป็นประเทศแนวหน้าของการท่องเที่ยวในภูมิภาคเอเชีย ตั้งแต่ปลายปี 2546 เป็นต้นมามีนักท่องเที่ยวต่างชาติประมาณ 10 ล้านคนเดินทางเข้ามาท่องเที่ยวในประเทศ ทำให้ธุรกิจการท่องเที่ยวแพร่สะพัด นำรายได้เข้าประเทศเป็นจำนวนกว่า 300,000 ล้านบาทต่อปี แต่ในทางตรงกันข้ามการเติบโตของอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวกลับทำให้สภาพแวดล้อมของแหล่งท่องเที่ยวเสื่อมโทรมลง หลายฝ่ายต่างพยายามหาทางออกของการแก้ไขปัญหาเหล่านี้ จนสุดท้ายมาลงตัวที่แนวคิดของการวางแผนการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน โดยคำนึงถึงการพัฒนาและการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม รวมถึงผู้คนในท้องถิ่นมากขึ้น

การส่งเสริมการท่องเที่ยวยุคไร้พรมแดน เพื่อให้ประเทศไทยเป็นศูนย์กลางการท่องเที่ยวตามเส้นทางเชื่อมโยงแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติ ประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมกับประเทศเพื่อนบ้าน โดยการกำหนดเส้นทางท่องเที่ยวเชื่อมโยงและพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวร่วมกัน เพื่อยกระดับโครงสร้างขั้นพื้นฐานด้านบริการท่องเที่ยวให้ได้มาตรฐานและพัฒนาภาคบริการให้มีคุณภาพ เป็นการเชื่อมความสัมพันธ์ด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม ของผู้คนที่มีความแตกต่างกันให้มีความเข้าใจที่ดี การกระจายรายได้ทางด้านเศรษฐกิจ และแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรม อันเป็นผลมาจากความก้าวหน้าด้านเทคโนโลยี สารสนเทศ ระบบการขนส่ง การคมนาคม ท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์ โบราณสถาน โบราณวัตถุ และศาสนสถาน และแหล่งท่องเที่ยวที่สะท้อนถึงความเป็นมาในอดีต ความเจริญรุ่งเรืองจากเหตุการณ์สำคัญของมนุษย์ในแต่ละยุคสมัย (สำนักพัฒนาพื้นที่,สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ :2546)

ในขณะที่กลุ่มจังหวัดอีสาน และประเทศเพื่อนบ้านซึ่งมีความหลากหลายทางวัฒนธรรม ประเพณี แหล่งท่องเที่ยวทางโบราณสถานและแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติ จำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องหารูปแบบชุดการท่องเที่ยวในแต่ละพื้นที่หรือภายในจังหวัด และประเทศเพื่อนบ้านให้สอดคล้องกับพฤติกรรมของนักท่องเที่ยวรุ่นใหม่ที่กำลังเข้าสู่การท่องเที่ยวแบบสากล เรียนรู้และเอาใจใส่การอนุรักษ์ทรัพยากร นำการท่องเที่ยวไปสู่การพัฒนาอย่างยั่งยืน การท่องเที่ยวเชิงนิเวศจึงได้รับความนิยมไปอย่างกว้างขวางทั่วประเทศ (ราไพพรรณ แก้วสุริยะ : 2545)

การที่นักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและต่างชาติสนใจแหล่งท่องเที่ยวทั้งประเภทธรรมชาติและศิลปวัฒนธรรมของประเทศไทยมากขึ้นตั้งแต่เดือนตุลาคม 2545 หน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการ

อนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ได้มีการปรับตัวและปฏิรูประบบเพื่อให้สามารถรองรับการเปลี่ยนแปลงต่างๆด้านการท่องเที่ยว แหล่งท่องเที่ยวหลายแหล่งจึงอยู่ในความดูแลของหน่วยงานของรัฐ เช่น กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่าและพันธุ์พืช กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม องค์การปกครองส่วนท้องถิ่น เป็นต้น หน่วยงานที่รับผิดชอบพื้นที่แหล่งท่องเที่ยวจะมีระบบควบคุมและปัญหาที่แตกต่างกัน แต่ที่สำคัญคือ เมื่อมีนักท่องเที่ยวเข้าไปในพื้นที่เหล่านั้น แต่ละหน่วยงานจำเป็นต้องมีมาตรการรองรับการเพิ่มจำนวนนักท่องเที่ยว โดยสามารถรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมในแต่ละพื้นที่ให้ดีกว่าเดิม เพื่อเป็นการตอบสนองนโยบายของรัฐบาลในการพัฒนาภาคบริการและการส่งเสริมการท่องเที่ยว

สำหรับประเทศไทยแล้ว ตั้งแต่เริ่มมีแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 1-9 (พ.ศ.2503-2549) อาจกล่าวได้ว่า อุตสาหกรรมการท่องเที่ยวถือว่าเป็นแหล่งรายได้หลักที่สำคัญส่วนหนึ่งของประเทศซึ่งจากตัวเลขของการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยได้แสดงให้เห็นว่าจำนวนนักท่องเที่ยวต่างชาติและรายได้ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2503 - 2549 ได้ทวีจำนวนเพิ่มสูงขึ้นตลอดระยะเวลา 46 ปีที่ผ่านมา และได้ส่งผลกระทบต่อทรัพยากร สิ่งแวดล้อม วัฒนธรรม และขนบธรรมเนียมประเพณีของประเทศ อันเป็นเหตุปัจจัยให้เกิดการปรับตัวของระบบการท่องเที่ยวเป็นอย่างมากในปัจจุบัน

จากความสำคัญดังกล่าวสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) จึงได้สนับสนุนให้เกิดการวิจัยและพัฒนาเพื่อสร้างทางเลือกให้กับระบบการท่องเที่ยวแนวใหม่ที่แตกต่างจากเดิม หน่วยงานด้านนโยบายการท่องเที่ยวสามารถเข้ามาเชื่อมรอยระหว่างอารยธรรมขอมระหว่างประเทศไทย กัมพูชาและลาว ให้ได้และนำไปสู่การสร้างรูปแบบการท่องเที่ยวที่ตรงกับความต้องการของนักท่องเที่ยวบนพื้นฐานความเป็นไปได้ และจะทำให้ประเทศไทยเป็นศูนย์กลางการท่องเที่ยวของเอเชียอย่างแท้จริง

1.3. วัตถุประสงค์โครงการวิจัย

ในการวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ

1. สำรวจเส้นทางการท่องเที่ยวสายอารยธรรมขอมในจังหวัด สระแก้ว บุรีรัมย์ สุรินทร์ ศรีสะเกษ อุบลราชธานี จังหวัดเสียมเรียบ ประเทศกัมพูชา และแขวงจำปาสัก ประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว
2. จัดทำโปรแกรมการท่องเที่ยวเชื่อมโยงอารยธรรมขอมที่สอดคล้องกับความต้องการของนักท่องเที่ยว

3. เพื่อพัฒนาศูนย์ทศการท่องเที่ยวงเชิงพื้นที่กลุ่มอีสานใต้สู่ความยั่งยืน โดยเชื่อมโยงกับประเทศเพื่อนบ้านที่เหมาะสม

1.4. คำถามการวิจัย (research question)

ในการวิจัยได้ตั้งประเด็นคำถามเพื่อหาคำตอบดังต่อไปนี้

1. เส้นทางท่องเที่ยวสายอารยธรรมขอม ในจังหวัด สระแก้ว บุรีรัมย์ สุรินทร์ ศรีสะเกษ อุบลราชธานี จังหวัดเสียมเรียบ และแขวงจำปาสัก ควรเป็นอย่างไร
2. โปรแกรมการท่องเที่ยวเชื่อมโยงอารยธรรมขอมที่สอดคล้องกับความต้องการของนักท่องเที่ยวควรเป็นอย่างไร
3. แนวทางการพัฒนาศูนย์ทศการท่องเที่ยวงเชิงพื้นที่กลุ่มอีสานใต้สู่ความยั่งยืน โดยเชื่อมโยง กับประเทศเพื่อนบ้านที่เหมาะสมควรเป็นอย่างไร

1.5. นิยามศัพท์เรื่องนี้

ได้นิยามศัพท์เพื่อให้เข้าใจตรงกันดังนี้

เส้นทางท่องเที่ยว หมายถึง เส้นทางท่องเที่ยวในลักษณะครบวงจร มีจุดเริ่มต้นและจุดสิ้นสุดที่ชัดเจนตามเส้นทางคมนาคม ระยะทาง สถานที่ ที่ตั้ง ภูมิประเทศ โดยผ่านจุดที่น่าสนใจ มีรายละเอียดประกอบอย่างเหมาะสมและตรงกับความต้องการของนักท่องเที่ยว

ขอม หมายถึง ชนชาติหนึ่งที่เป็นบรรพบุรุษของชนชาติกัมพูชาในปัจจุบัน และเคยแผ่อำนาจเข้ามาในประเทศไทย ลาว และแหลมโคชินไชนา แถบปากแม่น้ำโขง ชนชาติขอมพูดภาษาคคล้ายกับชนชาติมอญในพม่าและมีความก้าวหน้าทางด้านอารยธรรม

อารยธรรมขอม หมายถึง ความเจริญก้าวหน้าทางด้านสิ่งก่อสร้างที่เป็นโบราณสถานของชนชาติขอมได้สร้างขึ้น

อารยธรรมขอมในประเทศไทย หมายถึง โบราณสถานของขอมในจังหวัดสระแก้ว บุรีรัมย์ สุรินทร์ ศรีสะเกษ และอุบลราชธานี

อารยธรรมขอมในประเทศกัมพูชา หมายถึง โบราณสถานของขอมในจังหวัดเสียมเรียบ

อารยธรรมขอมในประเทศลาว หมายถึง โบราณสถานของขอมในแขวงจำปาสัก

เส้นทางท่องเที่ยวสายอารยธรรมของประเทศไทย กัมพูชาและลาว หมายถึง เส้นทางท่องเที่ยวสายอารยธรรมขอมที่เชื่อมโยงแหล่งโบราณสถานใน 3 ประเทศเข้าด้วยกัน

ประกอบด้วยเส้นทางการคมนาคม ระยะทาง สถานที่ ที่ตั้ง ภูมิประเทศ โดยผ่านจุดที่น่าสนใจ มีรายละเอียดประกอบอย่างเหมาะสมและตรงกับความต้องการของนักท่องเที่ยว

1.6. ขอบเขตของการวิจัย

ในการวิจัยครั้งนี้ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพ โดยมีขอบเขตการวิจัย 4 ด้าน ดังต่อไปนี้

1. ด้านเนื้อหา จะเป็นการนำเสนอเฉพาะเส้นทางการเชื่อมต่อโบราณสถานอารยธรรม ขอมที่ได้จากการศึกษาเอกสารและการสำรวจพื้นที่จริง
2. ด้านพื้นที่ ใช้แหล่งโบราณสถานอารยธรรมขอมที่ตั้งอยู่ 3 ประเทศ คือการวิจัยเส้นทางการท่องเที่ยวสายอารยธรรมขอมในประเทศไทย กัมพูชา และ ลาว ได้กำหนดพื้นที่การวิจัยปกคลุมอาณาบริเวณ ตั้งแต่จังหวัดสระแก้ว บุรีรัมย์ สุรินทร์ ศรีสะเกษ อุบลราชธานี จนถึงปราสาทวัดพู ตัดแม่น้ำโขง ในแขวงจำปาสัก ประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว แล้วจึงกลับลงไปทางทิศใต้ ซึ่งมีเทือกเขาพนมดงเร็กกั้นระหว่างเขตแดนไทย กัมพูชา แยกเป็นเขมรสูง เขมรต่ำ มีปราสาทหินเขาพระวิหาร จังหวัดพระวิหาร เมืองพระนคร จังหวัดเสียมเรียบ ปราสาทบันทายชมาร์ จังหวัดบันเตียเมียนเจย และกลับเข้ามาในประเทศไทยที่จังหวัดสระแก้ว อันมีปราสาทสด๊กก๊อกธมเป็นปราสาทติดชายแดนไทยติดกับกัมพูชา
3. ด้านเส้นทาง เป็นการกำหนดเส้นทางการท่องเที่ยวโดยจัดประชุมระดมสมอง (Brain Storming) เชิญผู้เชี่ยวชาญทั้งภาครัฐ เอกชน นักวิชาการ นักการศึกษา ทั้งไทย ลาว และ กัมพูชา จำนวน 11 ท่าน เพื่อนำเสนอเส้นทางการท่องเที่ยวที่เชื่อมต่อระหว่างไทย กัมพูชา และลาวให้ได้อย่างน้อย 3 เส้นทาง
4. ด้านข้อเสนอเชิงยุทธศาสตร์ โดยเชิญผู้เชี่ยวชาญจากในประเทศไทย กัมพูชา และ สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว จำนวน 11 ท่าน มาให้ข้อเสนอเพื่อที่จะสามารถผลักดันให้เป็นยุทธศาสตร์ และสามารถนำไปใช้ได้จริงของทั้ง 3 ประเทศ กรอบการพิจารณาจะพิจารณายุทธศาสตร์บนพื้นฐานความเป็นไปได้และจะนำเสนอเป็นข้อๆ ต่อไป

1.7. ผลการวิจัยที่คาดว่าจะได้รับ (Outputs)

การวิจัยครั้งนี้คาดว่าจะได้รับผลอยู่ 3 ประการคือ

1. ได้เส้นทางการท่องเที่ยวที่เชื่อมต่ออารยธรรมขอม ในประเทศไทย กัมพูชา และลาว
2. ได้โปรแกรมการท่องเที่ยวที่เชื่อมโยงอารยธรรมขอมที่สอดคล้องกับความต้องการของนักท่องเที่ยว

3. นำเสนอยุทธศาสตร์การท่องเที่ยวเชิงพื้นที่ในกลุ่มอีสานใต้ ที่สามารถเชื่อมโยงกับเส้นทางการท่องเที่ยวกับประเทศเพื่อนบ้านกัมพูชา และลาว

1.8. ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับจากโครงการ (Outcomes)

เมื่อได้โปรแกรมการท่องเที่ยวตามเส้นทางอารยธรรมของใน 3 ประเทศ ที่ผ่านการวิเคราะห์จากผู้เชี่ยวชาญ สามารถนำไปใช้ได้กับหน่วยงานภาคเอกชนที่จัดการท่องเที่ยว ภาครัฐที่มีหน้าที่กำกับดูแลการท่องเที่ยว ภาคประชาชนที่ต้องการท่องเที่ยว และสามารถนำไปเป็นเส้นทางการท่องเที่ยวให้กับกลุ่มนักท่องเที่ยวเฉพาะที่สนใจการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ หรือเชิงวัฒนธรรม อีกทั้งสร้างเป็นหลักสูตรการเรียนการสอนทั้งหน่วยงานทางการศึกษาได้

1.9. แนวทางในการนำผลงานวิจัยไปใช้ประโยชน์

หลังจากที่ได้ดำเนินการวิจัยฉบับสมบูรณ์จะได้โปรแกรมการท่องเที่ยวที่สามารถเชื่อมโยงพื้นที่ที่เหมาะสม สอดคล้องกับความต้องการของนักท่องเที่ยว เป็นการบูรณาการพื้นที่อารยธรรมขอมเพื่อเปิดประตูสู่ภูมิภาคอินโดจีน ส่งผลต่อพัฒนาการด้านการศึกษาเชิงประวัติศาสตร์ให้กับผู้ที่สนใจเกี่ยวกับ แหล่งอารยธรรมขอมในภูมิภาคอินโดจีน

1.10. สรุป

ในบทที่ 1 นี้ผู้วิจัยกล่าวถึงหลักการและเหตุผล สภาพความเป็นมา ความสำคัญของพื้นที่วิจัย วัตถุประสงค์ คำถามในการวิจัย ขอบเขตพื้นที่และเนื้อหา นิยามศัพท์นี้ ผลที่คาดว่าจะได้รับจากโครงการวิจัย ตลอดจนแนวทางในการนำผลงานวิจัยไปใช้ประโยชน์ ทั้งนี้เพื่อเป็นกรอบในการวิจัยต่อไป

บทที่ 2

วรรณกรรมและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

2.1. บทนำ

ในบทที่ 2 ของการวิจัยครั้งนี้ได้ดำเนินการศึกษาค้นคว้า เอกสาร หลักการ ทฤษฎี วรรณกรรม และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องในประเด็นสำคัญตามลำดับ ในการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ความหมายของการท่องเที่ยว แนวคิดเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ ประเภทของการท่องเที่ยว อารยธรรมขอมโบราณ สภาพทั่วไปของพื้นที่ และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

2.2. ความหมายของการท่องเที่ยว

ปัจจุบันการท่องเที่ยวมีความสำคัญยิ่ง ไม่เพียงแต่สร้างความเพลิดเพลิน เกิดการเรียนรู้แล้ว ยังสร้างรายได้ให้กับคนที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวเป็นอย่างมาก จนกลายมาเป็นอุตสาหกรรม ตามพระราชบัญญัติการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยพุทธศักราช 2522 ได้กำหนดขอบเขตของอุตสาหกรรมท่องเที่ยวและความหมายของอุตสาหกรรมท่องเที่ยวไว้ว่า

“อุตสาหกรรมท่องเที่ยว” หมายความว่า อุตสาหกรรมใด ๆ ที่จัดให้มีหรือ ให้บริการ เกี่ยวกับการท่องเที่ยวโดยมีค่าตอบแทนและหมายความรวมถึงธุรกิจนำเที่ยว ธุรกิจโรงแรม นักท่องเที่ยว ธุรกิจภัตตาคาร สถานบริการ และสถานที่ตากอากาศ สำหรับนักท่องเที่ยว ธุรกิจขายของที่ระลึก หรือสินค้าสำหรับนักท่องเที่ยว ธุรกิจการกีฬา สำหรับนักท่องเที่ยว การดำเนินงานนิทรรศการ งานแสดง ออกกร้านการโฆษณาเผยแพร่ หรือการดำเนินการอื่นใด โดยมีความมุ่งหมายเพื่อชักนำหรือส่งเสริมให้มีการเดินทางท่องเที่ยว

อุตสาหกรรมท่องเที่ยว (Tourist Industry หรือ Tourism Industry) เป็นไพอพจน์ของคำว่า การท่องเที่ยว (Tourism) สามารถใช้แทนกันได้โดยทั่วไป

อุตสาหกรรม (Industry) หมายถึง การทำสิ่งของเพื่อให้เป็นสินค้าซึ่งก่อให้เกิดมูลค่าเพิ่มทางเศรษฐกิจ (Value Added) อุตสาหกรรมแบ่งออกเป็น 3 กลุ่ม คือ

1. อุตสาหกรรมที่นำหรือสกัดทรัพยากรธรรมชาติมาใช้ (Extraction Industry) เช่น การเพาะปลูก การป่าไม้ การเลี้ยงสัตว์ การประมง การเหมืองแร่และย่อยหิน เป็นต้น
2. อุตสาหกรรมการผลิต (Manufacturing Industry) เป็นการนำเอาวัตถุดิบมาปรุง-แต่ง ดัดแปลง แปรสภาพด้วยแรงมนุษย์หรือเครื่องจักรก็ตาม เพื่อเปลี่ยนสภาพมาเป็นเครื่อง

อุปโภคบริโภคให้เป็นสินค้าหรือผลิตภัณฑ์สำหรับบริโภคใช้สอย เช่น การผลิตอาหาร การผลิตรองเท้า การผลิตรถยนต์ การผลิตยา เป็นต้น

3. อุตสาหกรรมบริการ (Servicing Industry) เป็นการดำเนินการในลักษณะการให้บริการ (Service) เช่น การค้าขาย การท่องเที่ยว การธนาคาร เป็นต้น

จากนิยามที่ได้กล่าวมานี้ การท่องเที่ยวเป็นอุตสาหกรรมชนิดหนึ่ง เรียกว่า

“อุตสาหกรรมท่องเที่ยว (Tourist Industry หรือ Tourism Industry)” อันเป็นอุตสาหกรรมบริการ (Servicing Industry) ซึ่งจัดว่าเป็นอุตสาหกรรมผสม (Mixed) มิใช่อุตสาหกรรมเดี่ยว (Single Industry) ทั้งนี้เพราะอุตสาหกรรมท่องเที่ยวได้รวมเอากิจกรรมและบริการต่าง ๆ เข้ามาไว้ด้วยกัน คือ ที่พัก จะรวมกิจกรรมย่อยหลายอย่างเข้าไว้ด้วยกัน เป็นต้นว่าโรงแรม โมเต็ล การตั้งแคมป์ การจัดให้พักเป็นกองคาราวาน ตลอดจนบริการอาหารและเครื่องดื่มทุกชนิด ส่วนการจำหน่ายซื้อสินค้า รวมไปถึงการซื้อปลีกทุกรูปแบบด้วย เช่น การซื้อสินค้าของที่ระลึก งานศิลปะและงานฝีมือ หัตถกรรม เสื้อผ้า เครื่องใช้เบ็ดเตล็ด และอื่นๆ สำหรับกิจกรรมการท่องเที่ยว รวมทั้งการบริการหลายๆ อย่างเข้ามาไว้ด้วย เช่น การบันเทิง การกีฬา การศึกษา การประชุม การเที่ยวชมเมือง และการท่องเที่ยวตามท้องถิ่นชนบท การติดต่อธุรกิจและการค้า การสันนาการ และการเยี่ยมชมสิ่งดึงดูดใจ การท่องเที่ยวทางประเพณีทางวัฒนธรรม งานเทศกาลต่างๆ นอกจากนี้ การคมนาคมขนส่ง การเดินทางทุกรูปแบบทั้งทางบก ทางเรือและทางอากาศ ก็รวมไว้ในกิจกรรมการท่องเที่ยวด้วย

การท่องเที่ยวเป็นอุตสาหกรรมที่สามารถแบ่งออกเป็นส่วนย่อยๆ และจำแนกเป็นกิจกรรมต่างๆ ได้มากมาย แต่ละส่วนต่างก็มีความสำคัญในตัวเชื่อมสัมพันธ์กันอย่างแน่นแฟ้น ตัวอย่างเช่น แหล่งท่องเที่ยวแห่งหนึ่งจะประสบความสำเร็จได้ ก็ต้องอาศัยการคมนาคมขนส่งที่ดีนำพานักท่องเที่ยวเข้ามา ต้องมีที่พักแรมที่ดีไว้คอยต้อนรับ ต้องมีภัตตาคารหรือร้านอาหารที่มีคุณภาพไว้บริการ ตลอดจนต้องมีการบริการอื่นๆ (เช่นบริการทางการแพทย์และร้านค้าปลีก เป็นต้น) เพื่อสนองความต้องการของนักท่องเที่ยวในด้านต่างๆ ส่วนใหญ่ก็จะเป็นหน่วยธุรกิจขนาดเล็ก และมีนโยบายในการปฏิบัติงานที่เป็นอิสระของตัวเอง

การท่องเที่ยว คือการเดินทางเพื่อพักผ่อนหย่อนใจหรือเพื่อความสนุกสนานตื่นเต้นหรือเพื่อหาความรู้ องค์การการท่องเที่ยวของสหประชาชาติ (World Tourism Organization) กำหนดไว้ว่า การท่องเที่ยวหมายถึงการเดินทาง โดยระยะทางมากกว่า 80 กิโลเมตรจากบ้าน เพื่อจุดประสงค์ในการพักผ่อนหย่อนใจ

วัฒนธรรม คือ ลักษณะที่แสดงถึงความเจริญงอกงาม ความเป็นระเบียบเรียบร้อย ความกลมเกลียวก้าวหน้าของชาติ และศีลธรรมอันดีของประชาชน วัฒนธรรมในทางวิชาการ หมายถึง พฤติกรรมและสิ่งที่คนในหมู่ผลิตสร้างขึ้นด้วยการเรียนรู้จากกันและกัน และร่วมใช้อยู่ในหมู่พวกของตน

ตลอดระยะเวลาที่ผ่านมาอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวเติบโตอย่างรวดเร็ว ก่อให้เกิดรายได้ที่หมุนเวียนนับแสนล้านบาทส่งผลดีต่อเศรษฐกิจของประเทศ รัฐบาลจึงได้ให้ความสำคัญกับการท่องเที่ยวเป็นอย่างมาก ขณะเดียวกันการท่องเที่ยวก็ทำให้สภาพแวดล้อมในแหล่งท่องเที่ยวเสื่อมโทรมลง การท่องเที่ยวเป็นสิ่งที่ทำให้รัฐมีรายได้ และ มีการกระจายรายได้สู่ท้องถิ่น แต่ก็น่าจะพิจารณาว่า เมื่อทรัพยากรถูกทำลายในระยะเวลาอันสั้น นักท่องเที่ยวที่เคยให้ความสนใจอาจจะไม่ยอมมาท่องเที่ยวในพื้นที่นั้นๆอีก ผลที่ตามมาก็คือ รายได้ของรัฐก็หายไป ท้องถิ่นที่มีรายได้ก็จะลดลง จนในที่สุดจะไม่มีรายได้ต่อไป (แถลงการณ์เวทีสิ่งแวดล้อม ,2547)

ในปัจจุบันรูปแบบการท่องเที่ยวเปลี่ยนแปลงไปมากขึ้นสำหรับนักท่องเที่ยวชาวไทย เช่น นิยมขับขีพาทะเลไปเที่ยวด้วยตนเองหรือพร้อมกับครอบครัวมากขึ้น แสวงหาแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติและวัฒนธรรมท้องถิ่นที่ให้ทั้งความรู้และความเพลิดเพลินยิ่งขึ้น ประหยัดค่าใช้จ่ายในการเดินทางท่องเที่ยวอย่างเหมาะสมกับสถานการณ์ พฤติกรรมของนักท่องเที่ยวรุ่นใหม่กำลังเข้าสู่การท่องเที่ยวแบบสากลที่เรียนรู้และเอาใจใส่การอนุรักษ์ทรัพยากร เป็นการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ หรือการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ซึ่งกำลังได้รับความนิยมไปอย่างกว้างขวางทั่วประเทศ (จำไพพรรณ แก้วสุริยะ : 2545)

ในขณะที่นักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและต่างชาติสนใจแหล่งท่องเที่ยวประเภทธรรมชาติและศิลปวัฒนธรรม การส่งเสริมให้ไทยเป็นศูนย์กลางการท่องเที่ยวตามแนวเส้นทางการท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมกับประเทศเพื่อนบ้านก่อให้เกิดการประสานกันทางวัฒนธรรมและการส่งเสริมการพัฒนาสู่ระดับท้องถิ่น ประเทศไทยและประเทศเพื่อนบ้านมีทรัพยากรสำหรับการท่องเที่ยวมากมาย ด้านทางโบราณคดี ประวัติศาสตร์ พุทธศาสนา และวัฒนธรรมดั้งเดิม มีความมั่งคั่งทางสถาปัตยกรรม สามารถพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์จัดการท่องเที่ยวเชื่อมโยงระหว่างกันได้ เช่น แหล่งมรดกโลกเมืองพระนครศรีอยุธยา จังหวัดเสียมเรียบ ประเทศกัมพูชา อุทยานแห่งชาติปราสาทหินเขาพนมรุ้ง ปราสาทเมืองต่ำ ปราสาทเขาพระวิหาร และแหล่งมรดกโลกปราสาทหินวัดพู แขวงจำปาสัก สปป.ลาว

2.3. แนวคิดเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์

การท่องเที่ยวได้เริ่มมีบทบาทกว้างขวางขึ้นตั้งแต่ปี ศตวรรษที่ 19 เป็นต้นมา ได้มีการจัดการ (Management) จัดระบบ (System) ต่างๆ ตั้งแต่นักท่องเที่ยวยังไม่เริ่มเดินทางหรือยังไม่มีความคิดที่จะเดินทาง ซึ่งในขั้นนี้จะมีการจัดระบบการให้บริการข่าวสารเพื่อเชิญชวนให้เกิดการตัดสินใจเดินทางท่องเที่ยว ลำดับต่อไปก็จะเป็นการจัดระบบให้บริการอำนวยความสะดวกในการเดินทาง การพักผ่อน การบริการ ด้านภัตตาคาร ร้านอาหาร บ้านพัก สินค้าที่ระลึก รวมทั้งการคุ้มครองความปลอดภัย โดยในแต่ละส่วนดังกล่าวนี้สามารถเรียกรวมกันได้ว่าเป็น “บริการท่องเที่ยว” (Tourist Service) ซึ่งเมื่อรวมกับการจัดระบบในส่วนของการบำรุงรักษาและพัฒนาแหล่งท่องเที่ยว ก็เรียกว่าเป็น “อุตสาหกรรมการท่องเที่ยว (Tourism Industry)” (สุวรรณ ฤทธิ์รักษ์. 2530 : 10) การท่องเที่ยวเป็นอุตสาหกรรมบริการประกอบด้วยเงื่อนไข 3 ประการ คือ

1. เป็นการเดินทางจากที่อยู่อาศัยปกติไปยังที่อื่นเป็นการชั่วคราว
2. เป็นการเดินทางด้วยความสมัครใจ
3. เป็นการเดินทางด้วยวัตถุประสงค์ใดๆ ก็ตามที่ไม่ใช่เพื่อการประกอบอาชีพหรือหารายได้

ในที่นี้จะกล่าวถึงแนวคิดการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ ได้มีบุคคลหรือองค์กรต่างๆ ให้ความหมายและคำจำกัดความไว้มากมาย เป็นที่ยอมรับในระดับหนึ่งและได้รับการอ้างอิงถึงเสมอที่สำคัญมีดังนี้

ซีบอลลอส ลาสคิวเรน (Ceballos Lascurain :1991) อาจจะเป็นคนแรกที่ได้ให้คำจำกัดความของการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ว่า "เป็นการท่องเที่ยว รูปแบบหนึ่งที่เกี่ยวข้องกับการเดินทางไปยังแหล่งธรรมชาติ โดยไม่ให้เกิดการรบกวนหรือทำลายแก่ธรรมชาติ แต่มีวัตถุประสงค์เพื่อชื่นชม ศึกษาเรียนรู้ และเพลิดเพลินไปกับทัศนียภาพ พืชพรรณ และสัตว์ป่า ตลอดจนลักษณะทางวัฒนธรรมที่ปรากฏในแหล่งธรรมชาติ เหล่านั้น"

อริสเบท บู (Elizabeth Boo : 1991) ให้คำจำกัดความการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ว่า "การท่องเที่ยวแบบอิงธรรมชาติที่เอื้อประโยชน์ต่อ การอนุรักษ์ อันเนื่องมาจากการมีเงินทุนสำหรับการปกป้องดูแลรักษาพื้นที่ มีการสร้างงานให้กับชุมชนหรือท้องถิ่น พร้อมทั้งให้การศึกษาและ สร้างจิตสำนึกด้านสิ่งแวดล้อม"

ดิ อีโคทัวร์ริซึม โซไซตี้ (The Ecotourism Society : 1991) ได้ให้คำจำกัดความการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ว่า "การเดินทางไปเยือนแหล่งธรรมชาติ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อการเรียนรู้ถึง วัฒนธรรม และประวัติศาสตร์ด้วยความระมัดระวัง ไม่ให้เกิดการเปลี่ยนแปลงหรือทำลายคุณค่า

ของ ระบบนิเวศและในขณะเดียวกันก็ช่วยสร้างโอกาสทางเศรษฐกิจที่ส่งผลให้การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ เกิดประโยชน์ต่อประชาชนท้องถิ่น"

เวสเทิร์น (Western : 1993) ได้ปรับปรุงคำจำกัดความการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ของ The Ecotourism Society ให้สั้นและกะทัดรัด แต่มีความหมายสมบูรณ์มากขึ้นคือ "การเดินทางท่องเที่ยวที่รับผิดชอบต่อแหล่งธรรมชาติซึ่งมีการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม และทำให้ชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชนท้องถิ่นดีขึ้น"

เดอะ คอมมอนเวลท์ ดีพาสเมนต์ ออฟ ทัวริซึม (The Commonwealth Department of Tourism : 1994) ได้ให้คำจำกัดความการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์คือ การท่องเที่ยว ธรรมชาติที่ครอบคลุมถึงสาระด้านการศึกษา การเข้าใจธรรมชาติสิ่งแวดล้อม และการจัดการเพื่อรักษาระบบนิเวศให้ยั่งยืน คำว่า ธรรมชาติสิ่งแวดล้อมยังครอบคลุมถึงขนบธรรมเนียมประเพณีท้องถิ่นด้วย ส่วนคำว่ารักษาระบบนิเวศให้ยั่งยืนนั้นหมายถึง การบันทึผลประโยชน์ต่างๆ กลับสู่ชุมชนท้องถิ่น และการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ

เสรี เวชบุษกร (2538) ให้คำจำกัดความการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ว่า "การท่องเที่ยวที่มีความรับผิดชอบต่อแหล่งท่องเที่ยวที่เป็นธรรมชาติและต่อสิ่งแวดล้อมทางสังคม ซึ่งหมายรวมถึงวัฒนธรรมของชุมชนในท้องถิ่น ตลอดจนโบราณสถาน โบราณวัตถุที่มีอยู่ในท้องถิ่นด้วย"

จากการให้ความหมายและคำจำกัดความการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ดังกล่าวข้างต้น พอจะสรุปได้ว่าการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ หมายถึง การท่องเที่ยวรูปแบบหนึ่งที่เกี่ยวข้องกับการเดินทางไปยังแหล่งธรรมชาติ และแหล่งวัฒนธรรมอย่างมีความรับผิดชอบต่อสิ่งแวดล้อม โดยไม่ก่อให้เกิด การรบกวน หรือทำความเสียหายแก่ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม แต่มีวัตถุประสงค์อย่างมุ่งมั่นเพื่อชื่นชม ศึกษา เรียนรู้ และเพลิดเพลินไปกับทัศนียภาพ พืชพรรณ และสัตว์ป่า ตลอดจนลักษณะทางวัฒนธรรมที่ปรากฏในแหล่งท่องเที่ยวนั้น อีกทั้งช่วยสร้างโอกาส ทางเศรษฐกิจที่ส่งผลให้การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมเกิดประโยชน์ต่อชุมชนท้องถิ่นด้วย

2.4. ประเภทของการท่องเที่ยว

การท่องเที่ยวเป็นกิจกรรมที่มนุษย์ใช้เป็นกิจกรรมนันทนาการ การเรียนรู้ไปในโลกกว้าง ตลอดจนการเสริมสร้างความสัมพันธ์ภายในครอบครัว หรือการศึกษาดูงานในหน่วยงาน บุคลากรหลากหลายรูปแบบ ดังนี้

ประเภทของการท่องเที่ยวในที่นี้หมายถึงประเภทการณ์ในการท่องเที่ยว กล่าวคือ ในการจำแนกจุดหมายปลายทางของการท่องเที่ยว (Type of Destination) หรือแหล่งท่องเที่ยว

สามารถแบ่งออกเป็นกลุ่มหรือประเภทของประสบการณ์ (Travel Experience) ที่นักท่องเที่ยวได้รับออกเป็น 6 ประเภท คือ

1. การท่องเที่ยวเพื่อชาติพันธุ์ (Ethnic Tourism) เป็นการเดินทางด้วยวัตถุประสงค์ที่จะสังเกตการแสดงออกทางวัฒนธรรมและแบบแผนการใช้ชีวิตของประชากรต่างเผ่าพันธุ์ ซึ่งจะรวมไปถึงการไปเยือนบ้านเกิดเมืองนอน การเข้าร่วมพิธีกรรมรำฟ้อน และเข้าร่วมพิธีทางศาสนาต่างๆ
2. การท่องเที่ยวเพื่อวัฒนธรรม (Cultural Tourism) เป็นการเดินทางเพื่อสัมผัสและบางกรณีก็เข้าร่วมใช้ชีวิตดั้งเดิมที่ได้สูญหายไปหมดแล้วกลับมาสร้างสีสันดึงดูดใจนักท่องเที่ยว ซึ่งอาจจัดอาหาร งานเทศกาลเครื่องแต่งกายตามประเพณี การรำพื้นบ้าน การแสดงศิลปะ และหัตถกรรมรุ่นโบราณๆ ไว้บริการด้วย เป็นต้น
3. การท่องเที่ยวเพื่อประวัติศาสตร์ (Historical Tourist) เป็นการท่องเที่ยวเพื่อพิพิธภัณฑสถานและโบสถ์เก่าๆ ที่เน้นความรุ่งเรืองของอดีต อาจเป็นการเยือนอนุสาวรีย์โบสถ์วิหาร วังต่าง ๆ การแสดงแสง เสียง เกี่ยวกับเหตุการณ์ต่างๆ ในประวัติศาสตร์ เป็นต้น
4. การท่องเที่ยวเพื่อสิ่งแวดล้อม (Environmental Tourism) คล้ายคลึงกับการท่องเที่ยวเพื่อชาติพันธุ์ กล่าวคือ ดึงดูดนักท่องเที่ยวมาจากแดนไกล แต่การท่องเที่ยวเพื่อสิ่งแวดล้อมเน้นสิ่งดึงดูดใจ (Attractions) ที่เป็นสิ่งธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมมากกว่าที่จะเน้นชาติพันธุ์มนุษย์ การกลับคืนสู่ธรรมชาติ และการชื่นชมต่อความสัมพันธ์ของผู้คนกับพื้นพิภพก็อยู่ในกลุ่มนี้ ซึ่งจะรวมการถ่ายภาพการเดินทางไกล การปีนเขา การล่องเรือเล็ก และการตั้งแคมป์ เป็นต้น
5. การท่องเที่ยวเพื่อสันทนาการ (Recreational Tourism) เป็นการเข้าร่วมในการแข่งขันกีฬา น้ำพุแร่รักษาโรค การอาบแดด และการเข้าร่วมสมาคมเพื่อผ่อนคลายจิตตามสถานที่ต่าง ๆ เช่น หาดทราย ชายทะเล ชายหาด ที่แนวต้นไม้ร่มรื่น สนามกอล์ฟชั้นเยี่ยม หรือสนามเทนนิสชั้นเลิศ การส่งเสริมแหล่งท่องเที่ยวในกลุ่มนี้จะดึงดูดนักท่องเที่ยวที่ต้องการพักผ่อนหย่อนใจโดยเฉพาะ
6. การท่องเที่ยวเพื่อธุรกิจ (Business Tourism) มีลักษณะเด่น คือ การประชุมหรือการพบปะกัน หรือการสัมมนา ซึ่งมักจะรวมเอาการท่องเที่ยวประเภทอื่นเข้ามาได้ด้วยเมื่อมีการท่องเที่ยวเพื่อธุรกิจเกิดขึ้น แหล่งท่องเที่ยวแต่ละแหล่งจะมีการท่องเที่ยวได้หลายประเภท บางแห่งเป็นทั้งแหล่งท่องเที่ยวเพื่อสันทนาการ สิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรม ทั้งนี้แล้วแต่ความต้องการของนักท่องเที่ยว

7. การท่องเที่ยวเพื่อเป็นรางวัล (Incentive Tourism) เป็นการท่องเที่ยวที่จัดขึ้นเพื่อเป็นรางวัลแก่พนักงานเพื่อเป็นสวัสดิการของหน่วยงานและบริษัทห้างร้านต่างๆ เพื่อการดูงาน ประชุม ศึกษาหาความรู้เพิ่มเติมและเพื่อสันทนาการ โดยหน่วยงานและบริษัทห้างร้านจะเป็นผู้รับผิดชอบเกี่ยวกับค่าใช้จ่ายทั้งหมด

2.5. อารยธรรมขอมโบราณ

อารยธรรมโบราณในที่นี้จะกล่าวถึงความเจริญรุ่งเรืองของอารยธรรมขอม คือ ยุคอารยธรรมขอม เส้นทางอารยธรรมขอมโบราณ ประเภทโบราณสถานอารยธรรมขอม และ อารยธรรมขอมในภาคอีสาน รายละเอียดดังนี้

2.5.1. ยุคอารยธรรมขอม

อาณาจักรขอมเป็นอาณาจักรโบราณแห่งหนึ่งที่รับอิทธิพลความเจริญจากอารยธรรมอินเดียก่อนจะพัฒนารูปแบบขึ้นจนมีลักษณะเฉพาะของตนเองและเจริญรุ่งเรืองต่อเนื่องอย่างยาวนานนับตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 18 มีชื่อเสียงเลื่องลือด้วยการสร้างศาสนสถานขนาดใหญ่ด้วยศิลปะที่จำหลักลวดลายอย่างงดงาม ซึ่งประวัติศาสตร์ความเป็นมาของอาณาจักรแห่งนี้สามารถแบ่งได้เป็น 3 ยุคใหญ่ คือ

1) ยุคก่อนเมืองพระนคร (Preangkorian Period) อยู่ในระหว่างพุทธศตวรรษที่ 11-15 เป็นยุคก่อร่างสร้างตัวของอาณาจักรขอมโดยการพยายามรวมอาณาจักรฟูนันอันเป็นอาณาจักรเก่าแก่ยุคแรกเริ่มที่รับอิทธิพลอารยธรรมอินเดียเข้ากับอาณาจักรเจนละในสมัยของพระเจ้าภวรวรมันที่ 1 และพระเจ้ามเหศวรมัน หลังจากรวมอาณาจักรสำเร็จในปลายพุทธศตวรรษที่ 11 แล้ว ในสมัยของพระเจ้าอโศกนรรมันก็ได้มีการสถาปนาเมืองอโศกปุระขึ้นเป็นราชธานีแห่งแรกของอาณาจักรขอม ซึ่งช่วงนี้อารยธรรมเขมรเริ่มมีลักษณะเฉพาะเป็นของตนเองมากขึ้น แต่ต่อมาอาณาจักรได้แบ่งแยกออกเป็น 2 ส่วน คือ อาณาจักรเจนละบกและอาณาจักรเจนละน้ำ ด้วยสถานการณ์อันวุ่นวายทำให้อาณาจักรขอมถูกมหาราชจากแคว้นชวาเข้าปกครองอยู่ช่วงเวลาหนึ่ง ก่อนที่พระเจ้าชัยวรมันที่ 2 ซึ่งถูกจับเป็นตัวประกันที่แคว้นชวาจะเสด็จกลับมากู้อิสรภาพให้กับอาณาจักรขอมและรวมอาณาจักรเจนละบกกับเจนละน้ำเข้าด้วยกัน และในยุคนี้สามารถแบ่งศิลปะออกเป็น 4 แบบดังนี้

1.1. ศิลปกรรมแบบพนมดงรัก มีอายุอยู่ในระหว่าง พ.ศ. 1090 -1150 ศิลปกรรมในสมัยนี้พบแต่ประติมากรรม ไม่พบสถาปัตยกรรม

1.2. ศิลปกรรมแบบถาเลาบริวัตร์ มีอายุอยู่ใน พ.ศ.1150 ศิลปกรรมที่พบเป็นทับหลังที่รับอิทธิพลศิลปะแบบคุปตะของอินเดีย

1.3. ศิลปกรรมแบบไพรกเมง มีอายุอยู่ในระหว่าง พ.ศ. 1185-1250

1.4. ศิลปกรรมแบบกำพงพระ มีอายุอยู่ในระหว่าง พ.ศ. 1256-1350

2) ยุคเมืองพระนคร (Angkorian Period) ตั้งแต่กลางพุทธศตวรรษที่ 15 จนกระทั่งถึง พุทธศตวรรษที่ 18 เริ่มตั้งแต่พระเจ้ายโศวรมันที่ 1 ทรงสถาปนาเมืองหลวงของอาณาจักรขึ้นที่ เมืองยโศธรปุระ หรือเมืองพระนครขึ้นมา แม้ว่าในรัชสมัยของพระเจ้าชัยวรมันที่ 4 ซึ่งเป็นรัชกาล ถัดมาจะย้ายเมืองหลวงไปอยู่ที่เมืองโศกการยกยารระหว่างปี พ.ศ. 1464-1487 แต่พระเจ้า ราชเชนทรวรมันที่ 2 ก็ได้ย้ายเมืองหลวงกลับมาที่ยโศธรปุระอีกครั้งในปี พ.ศ.1487 และอยู่ต่อมา เป็นการถาวรมีเพียงในปี พ.ศ.1720 ที่เมืองพระนครหลวงถูกยึดครองโดยกองทัพของอาณาจักร จามปา แต่พระเจ้าชัยวรมันที่ 7 ก็สามารถกอบกู้เอกราชคืนมาได้ ยุคนี้เป็นยุคที่อาณาจักรขอม เป็นปึกแผ่นและเจริญรุ่งเรืองทางด้านศิลปะวิทยาการสูงสุด มีการสร้างศาสนสถานทั้งในศาสนา ฮินดูและศาสนาพุทธมหายานเป็นปราสาทหินขนาดใหญ่ขึ้นมากมายทั้งในบริเวณราชธานีและใน บริเวณที่อาณาจักรขอมแผ่อิทธิพลไปถึง แต่ด้วยการสร้างปราสาทหินที่ต้องใช้แรงงานจำนวนมาก ติดต่อกันนานนับหลายร้อยปี ทำให้อาณาจักรขอมค่อย ๆ เสื่อมโทรมลงเป็นลำดับ อย่างไรก็ตาม ได้มีการแบ่งศิลปกรรมยุคนี้ออกเป็น 10 รูปแบบ

2.1. ศิลปกรรมแบบกุเลน มีอายุอยู่ในระหว่าง พ.ศ. 1370 -1420

2.2. ศิลปกรรมแบบพระโค มีอายุอยู่ในระหว่าง พ.ศ. 1436 -1470

2.3. ศิลปกรรมแบบบาเค็ง มีอายุอยู่ในระหว่าง พ.ศ. 1436 -1470

2.4. ศิลปกรรมแบบเกาะแกร์ มีอายุอยู่ในระหว่าง พ.ศ. 1464 -1490

2.5. ศิลปกรรมแบบแปรรูป มีอายุอยู่ในระหว่าง พ.ศ. 1490 -1510

2.7. ศิลปกรรมแบบเกลียง มีอายุอยู่ในระหว่าง พ.ศ. 1550 -1600

2.8. ศิลปกรรมแบบบาปวน มีอายุอยู่ในระหว่าง พ.ศ. 1600 -1650

2.9. ศิลปกรรมแบบนครวัด มีอายุอยู่ในระหว่าง พ.ศ. 1650 -1725

2.10. ศิลปกรรมแบบบายน มีอายุอยู่ในระหว่าง พ.ศ. 1724 -1780

3) ยุคหลังเมืองพระนคร (Post Angkorian Period) ตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 19 ลงมา เป็นยุคตกต่ำของอาณาจักรขอม หลังจากกองทัพสยามจากอาณาจักรศรีอยุธยาได้เข้ายึดครอง เมืองพระนครหลวงของอาณาจักรขอมเอาไว้ได้ในปลายพุทธศตวรรษที่ 18 อาณาจักรขอมมี ความพยายามที่จะทำสงครามกู้อิสรภาพจากอาณาจักรศรีอยุธยาหลายครั้งแต่ไม่สำเร็จ เป็นเหตุ ให้ต้องย้ายเมืองหลวงไปอยู่ที่เมืองศรีสันธอร์ เมืองพนมเปญ และเมืองละแวก ตามลำดับ ก่อน จะย้ายกลับมาอยู่ที่กรุงพนมเปญในตอนท้ายและอยู่มาจนกระทั่งถึงปัจจุบัน

หลังจากศิลปกรรมแบบบายน ศิลปกรรมขอมได้ขาดช่วงไปเนื่องจากเมืองพระนครหลวงของขอมถูกกองทัพจากอาณาจักรศรีอยุธยาตีแตกจนต้องมีการย้ายเมืองหลวงไปอยู่ที่เมืองศรีสัชนาลัย ศิลปกรรมขอมหลังจากนั้นเป็นต้นมาจึงเป็นศิลปกรรมที่รับอิทธิพลจากอาณาจักรศรีอยุธยาที่เรียกว่าศิลปกรรมแบบศรีสัชนาลัย

อย่างไรก็ตามความยิ่งใหญ่ของอารยธรรมขอมถูกเปิดเผยสู่สายตาชาวโลกครั้งใหม่ เมื่อองรี มูโตร์ นักธรรมชาติวิทยา ชาวฝรั่งเศสเดินทางเข้ามาในประเทศไทย สมัยรัชกาลที่ 4 (ถึงกรุงเทพในวันที่ 18 ตุลาคม 2401) มูโตร์ เดินทางเข้าออกระหว่างสยามกับกัมพูชาถึงสี่เที่ยว จนเข้าถึงนครวัด ทำให้เขาและนครวัดมีชื่อเสียงไม่แตกต่างกัน หากจะกล่าวถึงความยิ่งใหญ่ของขอมในความหมายทางอารยธรรมแล้ว “นครวัด” นับเป็นสิ่งมหัศจรรย์ 1 ใน 7 ของโลกที่เดียว ความยิ่งใหญ่ของอารยธรรมนี้มีอาณาบริเวณปกคลุมแผ่กระจายไปทั่วตั้งแต่อ่าวไทยถึงเวียงจันทน์ จากไซ่ง่อนจนถึงลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา ทางตอนเหนือของประเทศกัมพูชาปัจจุบัน ตอนใต้ของประเทศลาว ในแขวงจำปาสัก ทางทิศตะวันออกของประเทศไทย หากไม่นับซากโบราณสถานปรักพังซึ่งอยู่ห่างออกไปทางชายแดนนอกสุดของกัมพูชาแล้ว ดินแดนที่มีซากโบราณสถานของเขมรประกอบด้วยส่วนหนึ่งคือที่ราบลุ่มแม่น้ำโขงและบริเวณที่ลุ่มของทะเลสาบเขมร และอีกส่วนคือที่ราบสูงโคราช (ปราณี วงษ์เทศ ,แปล : 47)

2.5.2. เส้นทางอารยธรรมขอมโบราณ

การติดต่อระหว่างอาณาจักรขอมระหว่างภูมิภาคอีสานกับดินแดนเขมรสูงสุดในอดีต ได้มีการกล่าวถึงตั้งแต่รัชสมัยของพระเจ้าสุริยวรมันที่ 1 ซึ่งครองราชย์ระหว่างปี พ.ศ. 1545-1593 ว่าทรงมีประเทศราชอยู่ในภาคกลางของไทย ตลอดจนจารึกในรัชกาลของพระองค์ก็แสดงถึงการครอบครองเหนือดินแดนแถบเมืองลพบุรี ซึ่งได้มีการสร้างปราสาทเขาพระวิหารบนเทือกเขาพนมดงรัก บริเวณขอบที่ราบสูงเหนือที่ราบต่ำของประเทศกัมพูชา ตลอดจนถึงส่งนินษฐานถึงพระเจ้าชัยวรมันที่ 6 ผู้ครองราชย์ต่อจากพระเจ้าหรรษวรมันที่ 3 ว่าทรงอยู่ในตระกูลมหิธรปุระ ซึ่งคงตั้งอยู่ทางทิศเหนือของอาณาจักรขอม หรือดินแดนภาคอีสานของไทยนั่นเอง

ในช่วงรัชกาลของพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 หลังจากสถาปนาเมืองพระนครเป็นศูนย์กลางแห่งราชอาณาจักรแล้ว ได้มีการสร้างถนนและสะพานจากเมืองพระนครไปยังหัวเมืองต่าง ๆ ทุกสารทิศติดต่อกันเป็นเวลายาวนานหลายยุคสมัย โดยเฉพาะในสมัยของพระองค์ได้ทรงสร้างธรรมศาลา หรือที่พักของคนเดินทาง อโรคยาศาลซึ่งเป็นโรงพยาบาลชุมชนตลอดเส้นทาง ปัจจุบัน

เส้นทางดังกล่าวในประเทศไทยยังหลงเหลือให้เห็นบริเวณภูมิภาชี ซึ่งได้มีการบูรณะให้เห็นสภาพถนนชัดเจนยิ่งขึ้น

จากเมืองเสียมเรียบซึ่งเป็นศูนย์กลางเมืองพระนคร มีเส้นทางโบราณจากเมืองพระนครไปยังเมืองสำคัญ 5 สาย คือ (ปณณหยาบยเรือ คัมภาย, 2549 : 71-73)

1. วรณวิถี 1 จากนครหลวงไปยังนครวิชัย ราชอาณาจักรจามปา (จามป)
2. วรณวิถี 2 จากนครหลวงไปเมืองเศรษฐปุระ บริเวณวัดพู แขวงจำปาสัก ประเทศ สปป.ลาว
3. วรณวิถี 3 จากนครหลวงแยกผ่าน จ้องกัลป์-จ้องกัลป์ ขึ้นเหนือตรงไปยังช่องจอม(เส้นทางคาราวาน ประฮออีก) ขึ้นเส้นทางไปสตูกปทายสมันต์ (สุรินทร์) และตรงไปยังสตูกอำปิม (ศรีสะเกษ) เขาพระวิหาร (ศรีขรศวร)
4. วรณวิถี 4 จากนครหลวงผ่านทางทิศตะวันตกปราสาทตาหมื่นธม ประมาณ 300 เมตร ยังมีร่องรอยปรากฏอยู่ ไปยังเมืองพิมาย
5. อีกเส้นทางหนึ่งแยกออกจากวรณวิถี 4 ไปยังทิศตะวันตกผ่านปราสาทบันทายชมาร์ จังหวัดอุดรเมียนเจยเข้าจังหวัดสระแก้ว ที่อำเภอตาพระยาผ่านกลุ่มปราสาทศักดิ์กอีกถม ซึ่งอาณาบริเวณดังกล่าวนี้เป็นชุมชนใหญ่ มีปราสาทหลายหลัง เช่น ปราสาทสระแจง ตำบลโคกสูง ปราสาทเขาไฉ่น อำเภอตาพระยา ปราสาทเขาน้อย อำเภออรัญประเทศ และปราสาทบ้านผะไย (อโรคยาศาลา) อำเภอวัฒนานคร จังหวัดสระแก้ว

2.5.3. ประเภทโบราณสถานอารยธรรมขอม

โบราณสถานขอมที่พบตามเส้นทางท่องเที่ยวสายอารยธรรมขอม ไทย กัมพูชา และลาว โดยเฉพาะในภาคอีสานซึ่งมีพรมแดนต่อกับประเทศกัมพูชา โบราณสถานเหล่านี้แบ่งออกเป็น 9 ประเภท ตามการใช้สอยดังนี้ (การศึกษาเส้นทางวัฒนธรรมขอมเพื่อการท่องเที่ยว ,2535:6-8)

2.5.3.1. อาคารที่สร้างขึ้นเพื่อเป็นเทวาลัยอุทิศถวายเทพเจ้าในศาสนาพราหมณ์หรือฮินดู หรือเป็นพุทธประดิษฐานพระพุทธรูปหรือพระโพธิสัตว์หรือทิพยบุคคลในพุทธศาสนา มหายาน มีลักษณะทางสถาปัตยกรรมหลัก ๆ คล้ายคลึงกันในแต่ละยุคสมัย การที่จะทราบได้ว่าอาคารใดสร้างขึ้นเพื่อเป็นเทวาลัยหรือพุทธประดิษฐานพิจารณาจาก

- 1) การตกแต่งอาคารด้วยภาพสลักที่ทับหลังหน้าบัน
- 2) ประติมากรรมรูปเคารพที่ประดิษฐานประจำศาสนสถาน
- 3) ข้อความจากจารึกที่ปรากฏบนกรอบประตูหรือศิลาจารึกประจำศาสนสถาน

ลักษณะโดยทั่วไปของเทวาลัยหรือพุทธประติมาคารเป็นสิ่งก่อสร้างแบบสี่พระหรือรูปปรางค์องค์เดียว สามองค์ ห้าองค์ หรือมากกว่านี้ โดยรับคติมาจากอินเดียจากรูปแบบของรูปจำลองภูมิจักรวาลที่มีเขาพระสุเมรุเป็นจุดศูนย์กลาง ภายในปรางค์ประธานเป็นห้องสำหรับประดิษฐานรูปเคารพเรียกว่า ห้องปรางค์ หรือ ธรรมกถุหะ โยมีส่วนเพิ่มเติมนอกเหนือไปจากปรางค์ประธานได้แก่มณฑป ระเบียงคด ชุ่มประตู่ (โคปุระ) กำแพงล้อมรอบ (กำแพงแก้ว) ทางเดิน และลานรอบปราสาท ในแผนผังรูปกากบาท

อาคารเหล่านี้มีทั้งก่อสร้างด้วยอิฐ หินทราย และศิลาแลง บางแห่งใช้วัสดุหลายอย่างประกอบกัน เช่น ฐานเป็นศิลาแลง องค์ปรางค์ก่ออิฐด้วยหินทรายประกอบเป็นส่วนทับหลัง เสากรอบประตู่ ตัวอย่างอาคารที่ใช้วัสดุหลายอย่างปะปนกันได้แก่ ปราสาทสระกำแพงใหญ่ จังหวัดศรีสะเกษ เป็นต้น

เทวาลัยหรือพุทธประติมาคารในช่วงแรก ๆ ราวพุทธศตวรรษที่ 12-13 มักสร้างด้วยอิฐแล้วใช้หินทรายประกอบ เช่น การสร้างปราสาทเขาน้อย จังหวัดปราจีนบุรี ปราสาทภูมิโปน จังหวัดสุรินทร์ และยังสืบต่อมาในช่วงหลังราวพุทธศตวรรษที่ 15-16 เช่น ปราสาทเมืองต่ำ จังหวัดบุรีรัมย์

อาคารที่สร้างด้วยหินสมัยแรก ๆ เป็นอาคารที่ไม่ใหญ่โตนัก จนกระทั่งในช่วงพุทธศตวรรษที่ 16-17 จึงสร้างอาคารขนาดใหญ่ เช่น ปราสาทหินพนมวัน จังหวัดนครราชสีมา ปราสาทหินพนมรุ้ง จังหวัดบุรีรัมย์

ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 18 อาคารที่สร้างโดยมากเป็นอาคารศิลาแลง โดยใช้หินทรายประกอบในบางส่วนได้แก่ ทับหลัง เสากรอบประตู่ เช่น ปรางค์พรหมทัตในปราสาทหินพิมาย จังหวัดนครราชสีมา

2.5.3.2. บรรณาลัยหรือหอเก็บคัมภีร์ ไม่สร้างเป็นหลังเดียวโดด ๆ แต่จะสร้างในบริเวณเดียวกันกับอาคารเทวาลัยหรือพุทธประติมาคาร ในแผนผังรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ก่อผนังสูงสี่ด้าน หลังคาเป็นรูป มีทางเข้าออกทางเดียว หันหน้าเข้าหาองค์ปรางค์ประธาน

2.5.3.3. อาศรมหรือบำเพ็ญพรตภาวนาของนักบวช ปรากฏเรื่องราวในศิลาจารึกหลายหลัก ที่พบน้อยอาจจะเป็นเพราะใช้ไม้เป็นวัสดุในการก่อสร้าง ส่วนที่สร้างด้วยอิฐ หิน ทราย และศิลาแลง อาจถูกรับเปลี่ยนเป็นบรรณาลัย หรือที่ปฐษาประจำโรคยาศาลในสมัยหลัง เนื่องจากรูปแบบสถาปัตยกรรมคล้ายคลึงกัน คือเป็นอาคารรูปสี่เหลี่ยม ก่อผนังสี่ด้าน หลังคาเป็นรูปโค้งมีทางเข้าออกทางเดียว อาศรมจะมีช่องหน้าต่างเพิ่มขึ้น เช่น กุฏิบ้านจี้ จังหวัดยโสธร

2.5.3.4. อโรคยาศาล เป็นรูปแบบอาคารสาธรรูปโภคที่เกิดขึ้นตามพระราชดำริของพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 ในพุทธศตวรรษที่ 18 การสร้างอโรคยาศาลของพระองค์เพื่อเป็นสถานพยาบาลให้กับประชาชนในขอบันตลีมาตามคตินิยมเรื่องภารกิจพระโพธิสัตว์ในลัทธิมหายาน ลักษณะสถาปัตยกรรมของอโรคยาศาลเป็นอาคารสร้างด้วยศิลาแลงเว้นแต่กรอบเสาประตูและทับหลังที่ทำด้วยหินทราย ภายในกำแพงศิลาแลงมีอาคารประธานที่ตรงกับซุ้มประตู เป็นปรางค์ฐานสี่เหลี่ยมมีช่องทางเข้าด้านหน้าด้านเดียว อีกทั้งสามด้านเป็นประตูหลอก อาคารประธานนี้ใช้เป็นหอพระ หรือที่ประดิษฐานพระโกษาชัยคุรุ อันเป็นพระพุทธรูปเจ้าทางการแพทย์ ตามจารึกประจำอโรคยาศาล ลักษณะของพระโกษาชัยคุรุไวฑูรย์ประภาองค์หนึ่งที่พบในประเทศไทย ที่ปราสาทโคกจิ้ง จังหวัดบุรีรัมย์ เป็นทิพยบุคคลประทับนั่ง มีพระอุษณะ (ส่วนนูนบนศีรษะ เป็นลักษณะมหาบุรุษ) พระหัตถ์ข้างหนึ่งถือของไว้เข้าใจว่าหมายถึงยารักษาโรค นอกจากนั้นยังมีอาคารอีก 1 หลังภายในกำแพงเช่นกัน ในแผนผังรูปสี่เหลี่ยมก่อกำแพง หลังคาเป็นกุ่มมีทางเข้าด้านเดียว และช่องหน้าต่าง อาจเป็นที่ปรุเงาตามที่กล่าวไว้ในจารึก ส่วนอาคารอื่นๆ ที่จารึกกล่าวถึง เช่น เรือนพักผู้ป่วย คงสร้างด้วยไม้จึงผุพังไปตามกาลเวลา นอกกำแพงศิลาแลงมีสระน้ำหรือบาราย 1 สระ สำหรับใช้ในการอุปโภคบริโภค ตัวอย่างของอโรคยาศาลที่พบในประเทศไทยได้แก่ ปราสาทโคกจิ้ง จังหวัดบุรีรัมย์ ปราสาทตาเมือนโต๊ด จังหวัดสุรินทร์ เป็นต้น

2.5.3.5. บ้านที่มีไฟหรือบ้านพักคนเดินทาง บางครั้งเรียกธรรมศาลา เป็นอาคารอีกลักษณะหนึ่งสร้างตามแนวนโยบายการสร้างสาธารณะประโยชน์เพื่อชุมชนของพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 ลักษณะทางสถาปัตยกรรมของอาคารลักษณะนี้มีแผนผังรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า หลังคาโค้งตอนปลายสุดด้านหนึ่งของหลังคาถือเป็นโดมสูงกว่าหลังคาส่วนอื่น ผนังยาวด้านหนึ่งมีช่องหน้าต่าง 5 ช่อง อีกด้านหนึ่งเป็นช่องทึบ (โดยมากอยู่ในแนวทิศเหนือ – ใต้ โดยด้านที่มีช่องหน้าต่างเป็นผนังด้านทิศใต้ ส่วนด้านผนังทึบเป็นด้านทิศเหนือทั้งนี้อาจเกี่ยวเนื่องกับทิศทางลมสำหรับให้แสงสว่างของไฟลูกโพงตลอดทั้งคืน) มีประตูเข้า – ออกทางด้านเดียวภายในมีผนังหรือประตูชั้นในแบ่งออกเป็นห้องโถงนอกและห้องประดิษฐานพระพุทธรูป เพื่อเป็นที่เคารพกราบไหว้บูชาของนักผู้พำนักชั่วคราว ในประเทศไทยมีโบราณสถานลักษณะดังกล่าวหลายแห่ง เช่น ปราสาทบ้านบุ จังหวัดบุรีรัมย์ ปราสาทตาเมือน กิ่งอำเภอพนมดงรัก จังหวัดสุรินทร์

2.5.3.6. บารายหรืออ่างเก็บน้ำหรือสระน้ำ ส่วนใหญ่สร้างขึ้นในเขตศาสนสถานหรือใกล้เคียงศาสนสถานประจำชุมชนเพื่อใช้ในการประกอบพิธีทางศาสนา และใช้ในการสาธรรูปโภค บางแห่งกรูขอบสระด้วยศิลาแลงหรือหินทราย หรือลงเขื่อนหินเป็นขั้นบันได บางแห่งตกแต่งขอบ

สระด้วยพญานาค เพื่อให้มีความหมายสอดคล้องกับความเชื่อ เช่น สระน้ำรอบปราสาทเมืองต่ำ มุมขอบสระเป็นพญานาค 5 เศียร

2.5.3.7. หลักหินแสดงขอบเขต เป็นการปักหลักเขตที่ดินที่มีการอุทิศถวายแด่เทวสถาน มีตัวอย่างปรากฏในจารึกวัดตาพระยา พ.ศ.1520 เป็นการอุทิศถวายที่ดินเพื่อเป็นพระราชกุศล ให้กับพระมหากษัตริย์ที่ล่วงลับ โดยปักหลักแสดงของเขตที่ดินและประชาชนซึ่งอยู่ในขอบเขต ที่ดินนี้ก็จะกลายเป็นข้าพระขึ้นตรงต่อเทวสถาน จากการสำรวจพบตัวอย่างการปักหลักหินแสดง ขอบเขตที่ดินโบราณสถานที่ปราสาทหนองไข่น้ำ จังหวัดบุรีรัมย์ เป็นหลักเขตหินทรายปักใน ทิศทางต่าง ๆ จำนวน 7 หลัก(ศิลปกร, กรม 2531)

2.5.3.8. สะพานขอม เท้าที่พบทำด้วยศิลาแลง มีน้อยแห่งในประเทศไทย เช่น ที่อำเภอ เมือง จังหวัดสกลนคร

2.5.3.9. ทางเดิน - ถนน เป็นเส้นทาง เชื่อมต่อชุมชนตามนโยบายการพัฒนาชุมชนของ พระเจ้าชัยวรมันที่ 7

2.5.4. อารยธรรมขอมในภาคอีสาน

ภูมิภาคอีสานเป็นดินแดนถิ่นกำเนิดอารยธรรมขอมในยุคแรกก่อนที่จะแผ่ขยายเป็น อาณาจักรอันยิ่งใหญ่ในภูมิภาคลุ่มแม่น้ำโขงครอบคลุมเมืองพระนครในดินแดนเขมรต่ำแห่ง ประเทศกัมพูชา กว้างไกลจรดดินแดนเขมรสูงหรือภาคอีสานในประเทศไทยในปัจจุบัน

ด้วยความมั่งคั่งและอิทธิพลที่แผ่ขยายออกไปในดินแดนรอบข้างของอาณาจักรขอมจึงได้ ปรากฏโบราณสถานขนาดใหญ่และถนนหลายเส้นทางที่ถูกสร้างต่อเนื่องมาเป็นระยะเวลาอัน ยาวนานหลายยุคสมัย ทอดจากเมืองพระนครแห่งเขมรไปยังหัวเมืองต่าง ๆ ทั่วทุกสารทิศ หนึ่งใน ถนนในสมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 ที่สร้างขึ้นจากเมืองพระนครผ่านหัวเมืองน้อยใหญ่ก็คือ ถนน โบราณที่มุ่งตรงมายังเมืองพิมายซึ่งเป็นชุมชนโบราณขนาดใหญ่ ปลายเส้นทางตลอดเส้นทาง ดังกล่าวจึงปรากฏโบราณสถานต่าง ๆ ที่ล้วนประดับประดาไปด้วยศิลปกรรมอันงดงามมากมาย เปรียบเสมือนสมบัติอันล้ำค่าแห่งดินแดนอารยธรรมโบราณอีสานได้มายาวนาน พบหลักฐานการ อาศัยอยู่ของมนุษย์มาแล้วหลายพันปี เช่น มีการค้นพบเครื่องมือหินกะเทาะแบบฮัวบินเนียน อายุประมาณ 12,000 – 6,000 ปี บนริมแม่น้ำโขง ที่อำเภอเชียงคาน จังหวัดเลย และอำเภอ ดอนตาล จังหวัดมุกดาหาร นอกจากนี้ยังพบเครื่องปั้นดินเผาไฟที่เผาด้วยอุณหภูมิต่ำด้วย จึงอาจกล่าวได้ว่า มนุษย์ในภาคอีสานในช่วงเวลาดังกล่าวดำรงชีวิตอยู่ตามริมฝั่งแม่น้ำในฤดูร้อน ส่วนในฤดูฝนจะอาศัยอยู่ตามเพิงผาและถ้ำ มีการขีดเขียนภาพบนผนังถ้ำเป็นลวดลายต่าง ๆ

กระทั่งถึง 5,000 – 4,000 ปี มาแล้ว มนุษย์ในภาคอีสานได้พัฒนาตนเองมาถึงยุคเครื่องมือขวานหินขัด เริ่มรู้จักการทำนาและเลี้ยงสัตว์ ตั้งบ้านเรือนเป็นกลุ่ม หมู่บ้าน แหล่งโบราณคดีที่สำคัญในยุคนี้ เช่น บ้านโนนกอก อำเภอกุเวียง จังหวัดขอนแก่น และบ้านเชียง อำเภอหนองหาน จังหวัดอุดรธานี มีการค้นพบโครงกระดูกมนุษย์โบราณ เครื่องมือหิน และเครื่องปั้นดินเผาเป็นจำนวนมาก จากหลักฐานทางโบราณคดีในยุคโลหะ (ประมาณ 4,000 หรือ 3,500 ปีมาแล้ว) พบอยู่ทั่วไปในภาคอีสาน เช่น บ้านเชียง และบ้านนาดี อำเภอหนองหาน จังหวัดอุดรธานี บ้านปราสาท อำเภอโนนสูง จังหวัดนครราชสีมา บ้านเชียงเหียน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม บ้านดอนตาล อำเภอดอนตาล จังหวัดนครพนม บ้านโนนชัย อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น เป็นต้น หลังจากนั้นจึงเข้าสู่สมัยหัวเลี้ยวหัวต่อทางประวัติศาสตร์ ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 5–8 ชุมชนในภาคเหนือ และภาคอีสานยังไม่พบการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตตามอย่างอารยธรรมอินเดียเช่นในภาคกลาง

ภาคอีสานเริ่มได้รับอารยธรรมอินเดียในราวพุทธศตวรรษที่ 9 โดยปรากฏพุทธศาสนาแพร่เข้ามายังจังหวัดนครราชสีมา มีการพบพระพุทธรูปสัมฤทธิ์ (ประมาณ พ.ศ. 1050 – 1100) ในศิลปะแบบอมราวดีหรืออนุราชปุระที่นำมาจากอินเดีย พระรูปนาคปรกศิลาที่สร้างขึ้นในท้องถิ่นที่บ้านฝ้าย อำเภอลำปลายมาศ จังหวัดบุรีรัมย์ (ประมาณ พ.ศ. 1100 – 1150) และเทวรูปพระอรหันารัศวีศวรศิลาในศาสนาฮินดู (ประมาณ พ.ศ. 1100 – 1150) ที่จังหวัดอุบลราชธานี

หลังจากนั้นมาจึงมีการพบศิลาจารึกลายลักษณ์อักษร จึงเข้าสู่สมัยประวัติศาสตร์ในประเทศไทย โดยศิลาจารึกที่พบว่าเก่าแก่ที่สุดในประเทศไทยระบุศักราชชัดเจน คือจารึกเขารัง จังหวัดปราจีนบุรี ซึ่งจารึกขึ้นในปี พ.ศ. 1182 ใช้รูปแบบตัวอักษรปัลลวะ ซึ่งเป็นรูปแบบตัวอักษรมาจากประเทศอินเดีย

ดังนั้นในช่วงพุทธศตวรรษที่ 9 – 11 จึงนับเป็นช่วงหัวเลี้ยวหัวต่อทางประวัติศาสตร์ในภาคอีสาน และอารยธรรมพุทธศาสนาลัทธิหินยาน ที่ประชาชนในท้องถิ่นยอมรับนับถือ ซึ่งปรากฏเป็นโบราณวัตถุสถานในรูปสถูปเจดีย์ ใบเสมาหินทราย พระพิมพ์ และพระพุทธรูป จะขอเรียกอารยธรรมนี้ว่า “อารยธรรมทวารวดี” เนื่องจากเป็นสายอารยธรรมเดียวกันอารยธรรมที่พบอยู่ทั่วไปในภาคกลางในช่วงเวลาเดียวกันนั้น

อารยธรรมทวารวดีปรากฏตัวในภาคอีสานตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 9 แต่การเข้าสู่สมัยประวัติศาสตร์ได้ยืดเอาเวลาที่พบตัวหนังสือเป็นสำคัญ ซึ่งนับได้แต่พุทธศตวรรษที่ 12 เป็นต้นมา

ดังนั้นอารยธรรมทวารวดีจึงเป็นอารยธรรมที่คาบเกี่ยวระหว่างสมัยหัวเลี้ยวหัวต่อทางประวัติศาสตร์และสมัยประวัติศาสตร์ตอนต้น และมีความเจริญรุ่งเรืองอยู่ในภาคอีสานในช่วงพุทธศตวรรษที่ 9 – 16

ในขณะที่อารยธรรมทวารวดีครอบคลุมพื้นที่ภาคอีสานทั้งหมด ได้มีการเผยแพร่อารยธรรมศาสนาฮินดูของชาวเขมรแห่งราชอาณาจักรเจนละ (พุทธศตวรรษที่ 12 – 14) และอาณาจักรกัมพูชา (พุทธศตวรรษที่ 14 – 19) มายังพื้นที่ในภาคอีสานตอนล่าง ซึ่งอารยธรรมของชนชาวเขมรนี้ จะขอเรียกในต่อไปว่า “อารยธรรมเขมร” ได้เผยแพร่เข้ามาตามเส้นทางคมนาคมระหว่างชายแดนประเทศไทยและกัมพูชา จนถึงพุทธศตวรรษที่ 18 พบว่าอารยธรรมขอมได้เผยแพร่ไปทั่วพื้นที่ภาคอีสาน ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ภาคกลาง และภาคตะวันตกของประเทศไทย รวมทั้งตอนกลางและตอนใต้ของลาว และตอนใต้ของประเทศพม่าด้วย

แม้อารยธรรมขอมจะมีพื้นฐานมาจากอารยธรรมอินเดีย โดยเฉพาะการนับถือศาสนาฮินดูอย่างแพร่หลาย ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 12 – 17 และ 19 และศาสนาลัทธิมหายาน นิกายวัชรยานในพุทธศาสนาศตวรรษที่ 16 – 19 แต่ชนชาวเขมรได้นำมาปรับและสร้างสรรค์เป็นอารยธรรมของตนเอง

ชนชาวเขมรมีการตั้งถิ่นฐานชุมชนของตน โดยจัดตั้งขึ้นมาใหม่หรือเข้าไปครอบครองหรือผสมผสานกับชุมชนก่อนประวัติศาสตร์ – ทวารวดีที่อยู่มาก่อนซึ่งนิยมตั้งอยู่บนเนิน การตั้งชุมชนใหม่ของชาวเขมรนิยมตั้งอยู่บนพื้นที่ค่อนข้างราบ อาศัยการสร้างสระน้ำสี่เหลี่ยมพื้นผ้าขนาดใหญ่ไว้ดักเก็บน้ำและป้องกันน้ำท่วม เป็นอารยธรรมที่ยิ่งใหญ่และเจริญรุ่งเรืองอย่างกว้างขวางสืบเนื่องมาจากการขยายดินแดนของราชอาณาจักรเขมร ภายหลังพุทธศตวรรษที่ 18 อิทธิพลอารยธรรมเขมรได้เสื่อมถอยไปจากทุกภูมิภาคในประเทศไทย เนื่องจากการสูญเสียอำนาจของราชอาณาจักรกัมพูชา ในขณะที่ความเจริญของอาณาจักรใหม่ ๆ รุ่งเรืองขึ้นมาโดยประมาณ พ.ศ. 1780 เมืองสุโขทัยได้ตั้งตัวเป็นอิสระจากราชอาณาจักรกัมพูชา และมีการสถาปนาอาณาจักรสุโขทัยขึ้น อาณาจักรอยุธยาได้รับการสถาปนาขึ้นใน พ.ศ. 1893 และอาณาจักรล้านช้างก็เจริญรุ่งเรืองในประเทศลาว พื้นที่ภาคอีสานในช่วงพุทธศตวรรษที่ 20 – 22 ได้ตกอยู่ในความครอบครองของ 2 ราชอาณาจักร คือ อาณาจักรล้านช้างและอาณาจักรอยุธยา

ในพงศาวดารล้านช้าง ได้กล่าวถึงอาณาเขตของอาณาจักรล้านช้างในรัชสมัยพระเจ้าสามแสนไทย (พ.ศ. 1916 – 1959) ว่าได้ครอบคลุมดินแดนภาคอีสานตอนบนลงมาถึงบริเวณที่ราบสูงโคราชด้วย

สำหรับอาณาจักรอยุธยาได้ครอบครองดินแดนภาคอีสานตอนล่าง ที่เรียกว่า “หัวเมืองเขมรป่าดง” โดยมีเมืองโคราช (ที่ตำบลสูงเนิน อำเภอสูงเนิน จังหวัดนครราชสีมา) จัดการปกครองดินแดนส่วนนี้แล้วใน พ.ศ.1901 ตรงกับสมัยพระเจ้าอู่ทอง ในฐานะเป็นเมืองพระยาขมมหานครของกรุงศรีอยุธยา มีหน้าที่ควบคุมหัวเมืองชั้นนอก และจัดการปกครองหัวเมืองเขมรป่าดงและหัวเมืองอีสาน เจ้าเมืองมีศักดินา 10,000 ไร่ เท่ากับเมืองนครศรีธรรมราช (หัวเมืองปากใต้) และเมืองพิษณุโลก (หัวเมืองฝ่ายเหนือ)

ในรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช เมืองโคราชมีการสร้างใหม่ในที่ตั้งปัจจุบัน เป็นเมืองรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้ามีกำแพงเมืองและคูน้ำล้อมรอบ และมีเมืองขึ้นกับเมืองโคราชเพียง 5 เมืองเท่านั้น คือ เมืองนครจำปาศักดิ์ (อำเภอปากช่องและอำเภอสี่คิ้ว จังหวัดนครราชสีมา) เมืองจตุรัส (เมืองชัยภูมิ) เมืองพิมาย (อำเภอพิมาย จังหวัดนครราชสีมา) เมืองแปะ (เมืองบุรีรัมย์) และเมืองนางรอง (อำเภอนางรอง จังหวัดบุรีรัมย์) ซึ่งแสดงให้เห็นว่าอาณาจักรอยุธยาหาได้มีอำนาจเลยเข้าไปในดินแดนส่วนใหญ่ของภาคอีสานไม่

ในสมัยพระเจ้าเอกทัศนี้ ช้างพลายสำคัญหนีมาทางภาคอีสาน หัวหน้าชุมชนชาวกูย 4 คน ได้ช่วยจับคืนได้ พระเจ้าเอกทัศทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เจ้าเมืองขุขันธ์ (เมืองศรีสะเกษ) เมืองคูประทายสมัน (เมืองสุรินทร์) เมืองรัตนบุรี (อำเภอรัตนบุรี จังหวัดสุรินทร์) และเมืองสังขะ (อำเภอสังขะ จังหวัดสุรินทร์) ช่วยตามจับช้างส่งคืนราชสำนักอยุธยา

ในสมัยพระเจ้ากรุงธนบุรี เจ้าพระยามหากษัตริย์ศึก (พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช รัชกาลที่ 1) และพระยาสุรสีห์ได้ทำให้พื้นที่ภาคอีสานทั้งหมดและอาณาจักรล้านช้างตกอยู่ภายใต้ราชอาณาจักไทย

ช่วงพุทธศตวรรษที่ 24 ในสมัยกรุงธนบุรีและกรุงรัตนโกสินทร์อาณาจักรล้านช้างเกิดความวุ่นวายทางการเมือง ประชาชนอพยพข้ามแม่น้ำโขงมาอยู่พื้นที่ภาคอีสานตอนบนของประเทศไทยเป็นจำนวนมาก ผู้คนเหล่านี้ได้มาตั้งถิ่นฐานบนพื้นที่ชุมชนที่เคยเจริญรุ่งเรืองมาแต่ในอดีต เป็นการมาขอพึ่งพระบรมโพธิสมภารของพระมหากษัตริย์แห่งราชอาณาจักไทย ซึ่งได้โปรดเกล้าฯ ให้จัดตั้งและยกฐานะชุมชนหลาย ๆ แห่งขึ้นเป็นเมืองต่าง ๆ ที่กลายมาเป็นอำเภอและจังหวัดในปัจจุบัน

แม้อารยธรรมเขมรจะได้เสื่อมสูญความรุ่งเรืองไปจากราชอาณาจักไทยแล้ว แต่อารยธรรมเขมรได้วางรากฐานอารยธรรมที่สำคัญในประเทศไทยก็หลายด้าน เช่น ศิลปะสถาปัตยกรรมสมัยสุโขทัย ด้านการเมืองการปกครองศิลปะสถาปัตยกรรมภาษา และขนบธรรมเนียมประเพณี

สมัยอยุธยา ที่ทำให้อาณาจักรอยุธยาก้าวไปสู่ความยิ่งใหญ่ที่สุดในภาคพื้นเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 20 – 24

จากประวัติศาสตร์ความเป็นมาของพัฒนาการการตั้งถิ่นฐานในพื้นที่ภาคอีสานจะเห็นอีสานเป็นดินแดนที่มีหลากหลายอารยธรรมซับซ้อนกันมาตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ หลักฐานอารยธรรมเหล่านี้ปรากฏให้เห็นในรูปของแหล่งโบราณคดี โบราณวัตถุ โบราณสถานและชุมชนโบราณ ซึ่งมีอยู่ในทุกจังหวัดของภาคอีสาน โบราณวัตถุสถานเหล่านี้บางแห่งมีลักษณะโดดเด่นเป็นพิเศษและมีความสำคัญอย่างสูง หลายแห่งมีลักษณะเป็นตัวแทนหรือให้ข้อมูลทางประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม และโบราณคดีของผู้คนในอดีตได้เป็นอย่างดี

2.6. สภาพทั่วไปของพื้นที่วิจัย

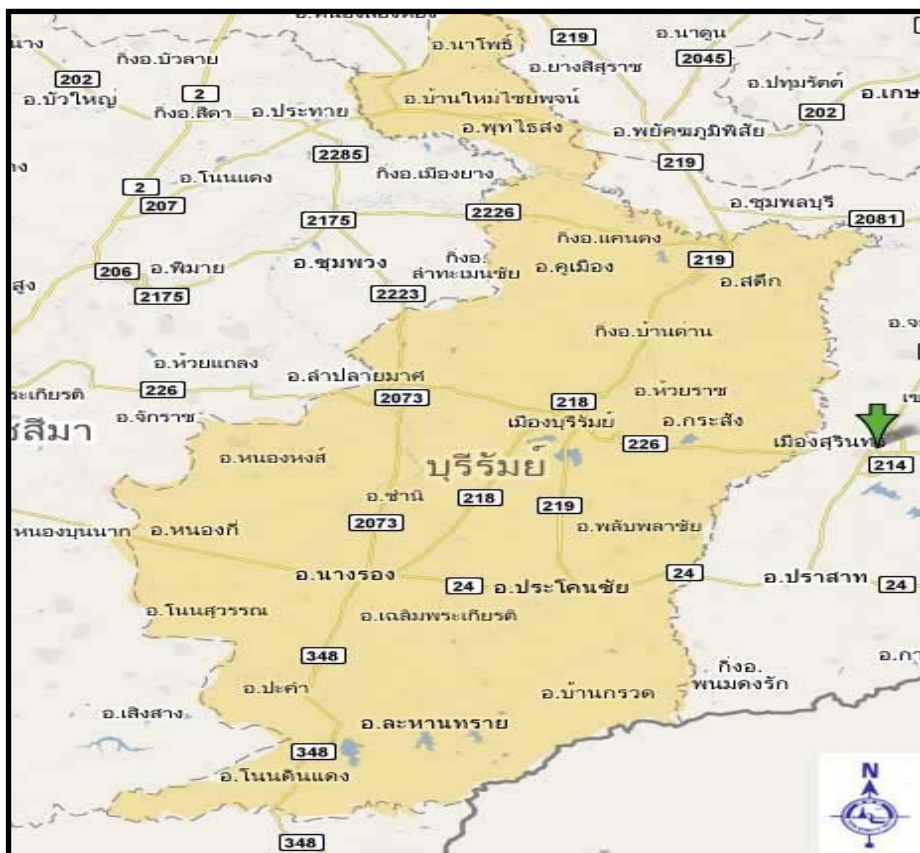

รูปที่ 1 แผนที่แสดงพื้นที่การวิจัยเส้นทางท่องเที่ยวสายอารยธรรมขอม ไทย กัมพูชา และลาว

พื้นที่วิจัยมี 3 ประเทศ ประกอบด้วย ประเทศไทย 5 จังหวัด คือ จังหวัดสระแก้ว บุรีรัมย์ สุรินทร์ ศรีสะเกษ อุบลราชธานี กัมพูชา 1 จังหวัด คือจังหวัดเสียมเรียบ และ สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว 1 แขวง คือแขวงจำปาสัก ซึ่งจะนำเสนอ ลักษณะ กายภาพพื้นที่แบ่งตามจังหวัด ดังนี้

การเชื่อมต่อระหว่างพื้นที่ 3 ประเทศในบริเวณนี้ หากมองอย่างกว้างๆ จะติดต่อกันเป็น สามเหลี่ยม โดยมีเทือกเขาพนมดงรักเป็นเส้นแบ่งแบบสมมาตร แต่ก็มีช่องเขาทำให้สามารถ เชื่อมติดต่อไปมาทั้งในอดีตและปัจจุบัน หากยืนอยู่บนเขาพนมดงรักแล้วมองลงไปยังพื้นที่ของ ประเทศกัมพูชาก็จะเห็นเป็นแอ่งกระทะใบใหญ่ แต่หากมองจากประเทศกัมพูชาก็จะเป็นเทือกเขา สูงขวางกั้นเส้นทาง ยิ่งมองไปทางฝั่งลาวยิ่งเห็นเป็นภูเขาสูงตลอดแนว และในระหว่างช่องเขาก็ จะมีแม่น้ำอยู่ตลอดแนว อีกทั้งในบริเวณนี้จะเป็นปารกทึบ ซึ่งในสมัยโบราณจะใช้การเดินทางและ ใช้ช้างเป็นพาหนะ ลักษณะกายภาพพื้นที่แบ่งตามจังหวัด แบ่งออกเป็น 7 จังหวัด ประกอบด้วย จังหวัดบุรีรัมย์ สุรินทร์ ศรีสะเกษ อุบลราชธานี สระแก้ว เสียมเรียบ และจำปาสัก ดังต่อไปนี้

2.6.1. จังหวัดบุรีรัมย์

รูปที่ 2 แสดงแผนที่การวิจัยจังหวัดบุรีรัมย์

ป่าดิบและภูเขาสลับซับซ้อน ถัดจากบริเวณภูเขาเป็นที่ราบสูงแบบลูกคลื่นลอนลาด บริเวณตอนกลางของจังหวัดเป็นที่ราบลุ่ม มีที่ราบสูงอยู่เป็นบางตอน บริเวณตอนเหนือของจังหวัดเป็นที่ราบลุ่ม ลำน้ำธรรมชาติที่สำคัญ ได้แก่ แม่น้ำมูล ห้วยลำชี ลำห้วยพลับพลา ลำห้วยเสนง ลำห้วยระวี ลำห้วยทับทัน ลำห้วยระหาร และลำห้วยแก้ว

2.6.3. จังหวัดศรีสะเกษ

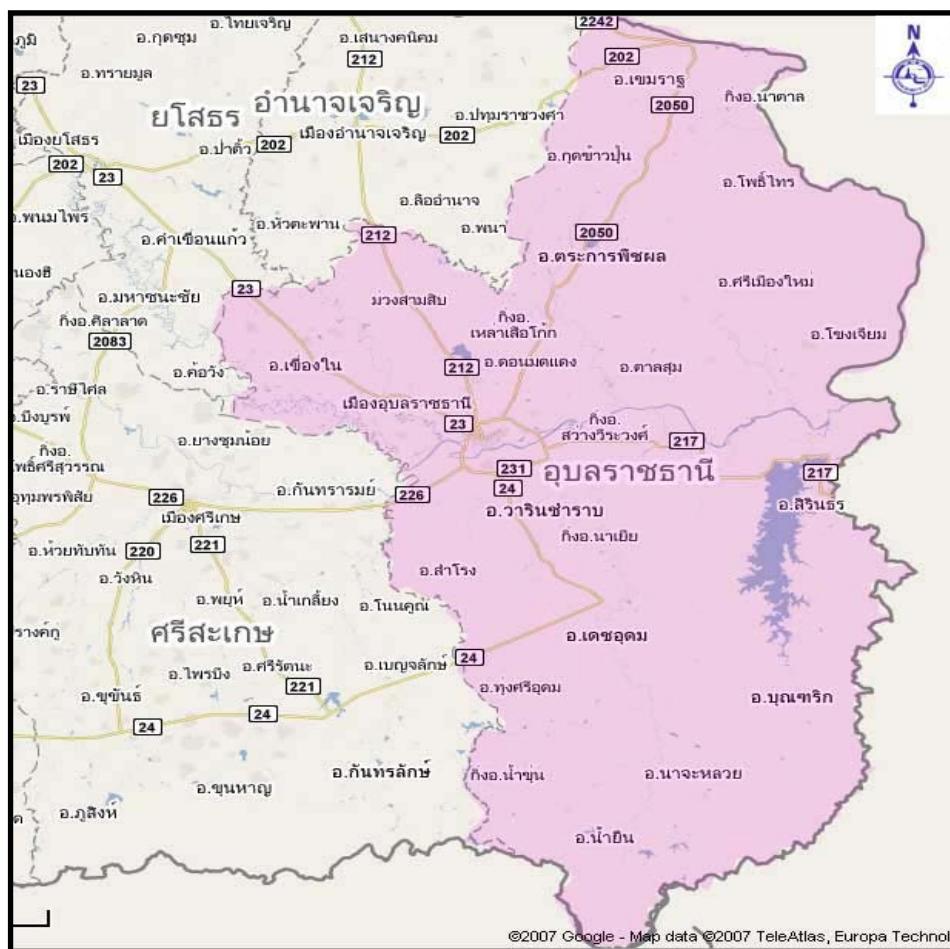
รูปที่ 4 แสดงแผนที่การวิจัยจังหวัดศรีสะเกษ

มีพื้นที่ 8,839.976 ตารางกิโลเมตร หรือ 5,524,985 ไร่ อยู่ห่างจากกรุงเทพฯ 571 กิโลเมตร ลักษณะภูมิประเทศทางตอนเหนือและตอนกลางของจังหวัดเป็นที่ราบลุ่มทางตอนใต้ เป็นที่ลาดชันและลูกคลื่นลอนตื้นสลับลอนชัน ส่วนด้านตะวันออกเป็นที่ราบสลับกับลูก

คลื่นลอนตื้น และมีเทือกเขาพนมดงรักเป็นแนวยาวจากทิศตะวันออกไปทางทิศตะวันตกเป็นเส้นกั้นเขตแดนไทย-กัมพูชา

แม่น้ำสายสำคัญของจังหวัด ได้แก่ แม่น้ำมูล ที่ไหลผ่านทางตอนเหนือของจังหวัด ในเขตอำเภอราษีไศล อำเภอเมืองศรีสะเกษ อำเภอยางชุมน้อย และอำเภอกันทรารมย์ นอกจากนี้ยังมีลำห้วยสำคัญ ห้วยเหนือ ห้วยชะยุ้ง ห้วยทา และห้วยทับทัน

2.6.4. จังหวัดอุบลราชธานี

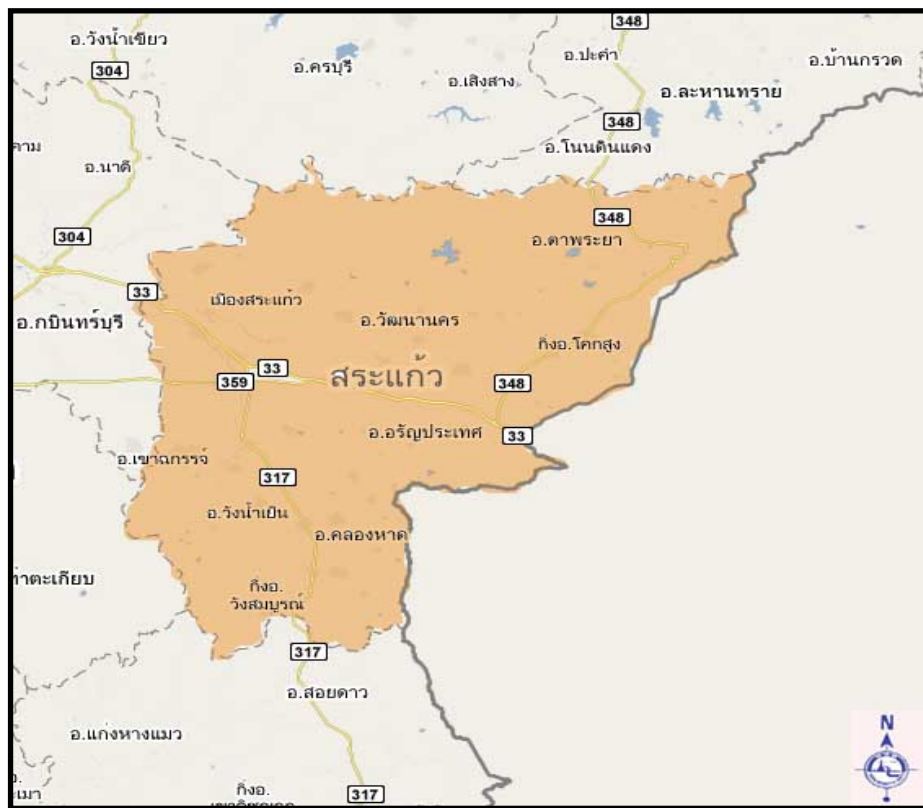
รูปที่ 5 แสดงแผนที่การวิจัยจังหวัดอุบลราชธานี

ตั้งอยู่ทางด้านตะวันออกของภาคตะวันออกเฉียงเหนือของ ประเทศ อยู่ห่างจาก กรุงเทพมหานคร ประมาณ 630 กิโลเมตรหรือ 575 กิโลเมตรโดยทางรถไฟ มีเนื้อที่ประมาณ 16,112.650 ตารางกิโลเมตร หรือ ประมาณ 10.069 ล้านไร่ คิดเป็นร้อยละ 9.16 ของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และมีอาณาเขตติดต่อดังนี้ ทิศเหนือ ติดต่อ จังหวัดอำนาจเจริญ จังหวัด

ยโสธรและสาธารณรัฐประชาธิปไตย ประชาชนลาว ทิศตะวันออก ติดต่อ สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว ทิศใต้ ติดต่อ ประเทศกัมพูชาประชาธิปไตย และจังหวัดศรีสะเกษ ทิศตะวันตก ติดต่อ จังหวัดศรีสะเกษ และจังหวัดยโสธร

แนวพรมแดน ติดต่อกับประเทศเพื่อนบ้าน ประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว และประเทศกัมพูชา รวมความยาวประมาณ 428 กม. - ติดต่อกับ สปป.ลาว 361 กม. (จากอำเภอเขมราฐ-อำเภอน้ำยืน ติดต่อกับแขวง สะหวันนะเขต แขวงสาละวัน และแขวงจำปาสัก) ติดต่อกับ กัมพูชา 67 กม. (อำเภอน้ำยืนติดต่อกับจังหวัดเขาพระวิหาร)

2.6.5. จังหวัดสระแก้ว

รูปที่ 6 แผนที่การวิจัยจังหวัดสระแก้ว

สภาพทั่วไป พื้นที่จังหวัดสระแก้ว โดยส่วนรวม เป็นพื้นที่ราบถึงราบสูงและมีภูเขาสูงสลับซับซ้อน มีระดับความสูงจากน้ำทะเล 74 เมตร กล่าวคือ ด้านเหนือ มีเทือกเขาบรรทัด ซึ่งเป็นต้นกำเนิดของแม่น้ำบางปะกง มีลักษณะเป็นป่าเขาที่บดได้แก่ บริเวณอุทยานแห่งชาติปางสีดา เป็นแหล่งต้นน้ำลำธาร ด้านใต้ มีลักษณะเป็นที่ราบเชิงเขา มีสภาพเป็นป่าโปร่ง ส่วนใหญ่ถูก

บุกรุก แล้วยางป่าเพื่อทำการเกษตร ทำให้เกิดสภาพป่าเสื่อมโทรม ตอนกลางมีลักษณะเป็นที่ราบ ได้แก่ อำเภอรังน้ำเย็น ถึงอำเภอรังสมบูน เป็นเขตติดต่อจังหวัดจันทบุรี ด้านตะวันออก ลักษณะเป็นที่ราบถึงราบสูง และมีสภาพเป็นป่าโปร่ง ทำไร่ ทำนา ด้านตะวันตก นับตั้งแต่อำเภอดมณนคร มีลักษณะเป็นสันปันน้ำ และพื้นที่ลาดไปทางอำเภอเมืองสระแก้ว และอำเภออรัญประเทศ เข้าเขตประเทศกัมพูชา แบ่งการปกครองออกเป็น 7 อำเภอ 2 กิ่งอำเภอ 58 ตำบล 731 หมู่บ้าน

2.6.6. จังหวัดเสียมเรียบ ประเทศกัมพูชา

รูปที่ 7 แสดงแผนที่งานวิจัยจังหวัดเสียมเรียบ ประเทศกัมพูชา

ตั้งอยู่ทิศเหนือของประเทศ มีอาณาเขตทิศเหนือจรดกับจังหวัดอุดรธานี (Oder Meanchey) ทิศใต้จรดกับทะเลสาบเสียมเรียบ (Lake Tonle Sap) ทิศตะวันตกจรดกับจังหวัดพระตะบอง (Battambang) และจังหวัดบันเตียนเมียนเจย (Banteay Meanchey) ทิศตะวันออกจรดกับจังหวัดกำปงธม (Kompong Thom) และจังหวัดพระวิหาร (Preah Vihear) ประกอบด้วย ๑๒ อำเภอ (District) คือ Siem Reap District , Puok District Klalan District

Seri Snam District, Varin District ,Angkor Chum District ,Angkor Thom District, Banieay Srei District, Bakong District ,Sotnikum District Svay, Leu District ,and Chi Krengh District มีแม่น้ำเสียมเรียบไหลผ่านตัวเมืองนับเป็นแม่น้ำศักดิ์สิทธิ์ที่ไหลจากเทือกเขาพนมกุเลน แหล่งหินตัดที่นำมาก่อสร้างเมืองพระนคร และกบาลเสปียน แหล่งแกะสลักศิลาเครื่องปั้นดินเผาในลำนํ้าเสียมเรียบ

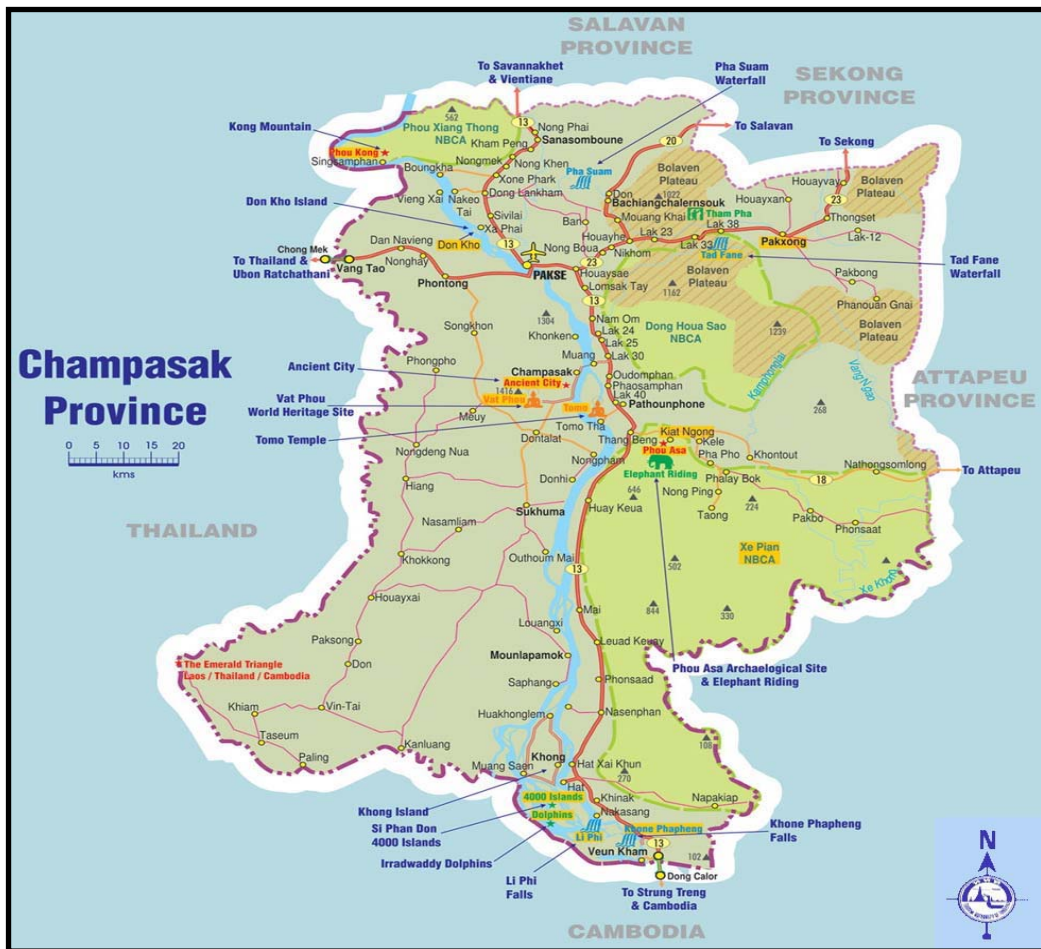
ประกอบไปด้วย 100 ตำบล 882 หมู่บ้าน ในจำนวนประชากรทั้งหมดนี้คิดเป็นร้อยละ 6.1 ของประชากรในประเทศกัมพูชา ประชากรอาศัยอยู่ในเมือง ร้อยละ 17.2 ของประชากร ส่วนที่เหลือเป็นประชากรที่อาศัยอยู่ในเขตชนบท และจะเดินทางโดยการปั่นจักรยานเข้ามาทำงานรับจ้างในตัวเมืองของจังหวัดเสียมเรียบในตอนเช้าและกลับในตอนเย็น ซึ่งมีระยะทางโดยเฉลี่ยประมาณ 10 กิโลเมตร

จังหวัดเสียมเรียบนอกจากจะโชคดีในเรื่องของทรัพยากรที่บรรพบุรุษสร้างขึ้นไว้ให้แล้ว ยังมีทรัพยากรป่าไม้ที่อุดมสมบูรณ์อีกมากมาย มีแหล่งน้ำที่สำคัญที่คอยหล่อเลี้ยงประชาชนชาวเสียมเรียบ คือ บึงทะเลสาบ ซึ่งเป็นทะเลสาบน้ำจืดที่สำคัญและมีประโยชน์ต่อชาวเสียมเรียบ เพราะทะเลสาบแห่งนี้เป็นแหล่งพืชพันธุ์ธัญญาหารอย่างดี ให้แก่ประชาชนชาวเสียมเรียบ ปลา น้ำจืด ซึ่งเป็นสินค้าที่ขึ้นชื่อหรือมีชื่อเสียงของชาวกัมพูชามาเป็นเวลานานตั้งแต่อดีตกาล ส่วนใหญ่ก็มาจากทะเลสาบน้ำจืดแห่งนี้ นอกจากนี้ประชาชนบางส่วนของชาวเสียมเรียบยังใช้ทะเลสาบแห่งนี้เป็นที่อยู่อาศัยโดยการสร้างบ้านอยู่บนแพและดำเนินวิถีชีวิตเป็นระยะเวลาหลายสิบปี นับได้ว่าเป็นสิ่งที่ดีอย่างยิ่ง

ประชาชนในจังหวัดเสียมเรียบส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธ นิกายเถรวาทซึ่งมีอริยสัจสี่เป็นหลักคำสอนสูงสุด เพราะได้รับอิทธิพลมาจากศาสนาพราหมณ์-ฮินดู ในประวัติศาสตร์ แต่ก็มีประชาชนบางส่วนตามเขตชนบทนอกเมืองเสียมเรียบที่นับถือผีสงเทวดา แต่ก็ยังนับถือศาสนาพุทธด้วยเพื่อเป็นที่พึ่งทางด้านจิตใจ การนับถือศาสนาพุทธของชาวเสียมเรียบส่วนใหญ่มักเน้นการทำบุญ ทำกุศล ปฏิบัติตนให้ถูกต้องและเหมาะสมด้วยการยึดหลักศีลห้า ทำให้ให้บริสุทธิ์ มีความเคารพผู้อาวุโส

2.6.7. แขวงจำปาสัก สปป.ลาว

ตั้งที่อยู่ทางใต้ของประเทศ โดยด้านทิศตะวันออกของแขวง จะติดกับจังหวัดอุบลราชธานี แขวงจำปาสัก ซึ่งมีสภาพภูมิประเทศเป็นป่าเขา อาณาเขตทั้งสองประเทศติดกันเป็นพื้นดินซึ่งในการเดินทาง เข้า-ออก จะต้องผ่านทางด่านตรวจคนเข้าเมืองช่องเม็ก อำเภอสิรินธร

รูปที่ 8 แผนที่การวิจัยแขวงจำปาสัก ประเทศ สปป.ลาว

แขวงจำปาสัก เป็นดินแดนที่อุดมสมบูรณ์ทางด้านธรรมชาติและวัฒนธรรม ตั้งอยู่ทางภาคใต้สุดของประเทศ สปป.ลาวมีลำน้ำโขงไหลผ่านออกไปสู่ประเทศกัมพูชา ทำให้เกิดแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติที่ยิ่งใหญ่ที่สุดในเอเชียคือน้ำตกหลี่ผีและคอสะพานที่มีชายแดนติดกับหลายแขวงด้วยกัน รวมทั้งประเทศไทย และประเทศกัมพูชาประชาธิปไตยด้วย ตามรายละเอียดดังนี้ ทิศเหนือและทิศตะวันออกเฉียงเหนือ ติดกับ แขวงสาละวัน สปป.ลาว ทิศตะวันออก ติดกับ แขวงเซกอง และแขวงอัตตะปือ สปป.ลาว ทิศใต้ ติดกับประเทศกัมพูชาประชาธิปไตย ทิศตะวันตกติดกับจังหวัดอุบลราชธานีของประเทศไทย

แขวงจำปาสัก เป็นแขวงที่ใหญ่เป็นอันดับ 3 ของประเทศ มีพลเมืองประมาณห้าแสนคน มีเนื้อที่ประมาณ 15,410 ตารางกิโลเมตร แขวงจำปาสัก เป็นศูนย์กลางทางด้านเศรษฐกิจใน 4 แขวงภาคใต้ของ สปป.ลาวและยังมีบทบาทเชื่อมโยงทางด้านเศรษฐกิจวัฒนธรรมกับหลายประเทศในภาคพื้นด้วยโดยที่ตั้งและภูมิประเทศมีความอุดมสมบูรณ์ทางธรรมชาติและแหล่ง

วัฒนธรรม แขวงจำปาสัก ได้มีการตั้งสมญานามว่าเป็นดินแดน "ช้างป่างานิล" ซึ่งเป็นดินแดนวัตถุโบราณ มีปูชนียสถานอันลือชื่อหลายแห่งด้วยกัน แขวงจำปาสักในอดีตมีนามว่าเขตแคว้นของนครกาละจำบากนาคะบุรีลี (จำปาศักดิ์) เป็นหนึ่งในจำนวนศูนย์กลางการรวบรวมศิลปวัฒนธรรม การเมืองและเศรษฐกิจของลาวได้แล้วในอดีตหลายยุค ร้อยปีที่ผ่านมา เคยเป็นแคว้นลือชื่อทางโบราณของสมัยขอมมาแล้ว และเป็นดินแดนของอาณาจักรล้านช้างที่เต็มไปด้วยศิลปวัฒนธรรมที่เก่าแก่ อุดมสมบูรณ์ไม่น้อยหน้าแขวงอื่นๆ ไม่ว่าในอดีตจนถึงปัจจุบันก็ยังรักษาอารยธรรมอันงดงามที่เป็นเอกลักษณ์ไว้อย่างสมบูรณ์ แขวงจำปาสักมีเนื้อที่ 15,415 ตารางกิโลเมตร มีพลเมือง 465,000 คน ประกอบด้วย 10 เมือง คือ เมืองปากเซ เมืองชนะสมบุรณ์เมืองบาเจียงเจริญสุข เมืองปากซ่อง เมืองปทุมพร เมืองพนทอง เมืองจำปาสัก เมืองสุขุม เมืองมูลละปาโมก เมืองโขง มีดินแดนติดกับประเทศกัมพูชา

2.7. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ได้มีการค้นคว้างานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ดังนี้

2.7.1. จากรายงาน การศึกษาเส้นทางวัฒนธรรมขอมเพื่อการท่องเที่ยว (มรดกโลก , บริษัท: 2535) เป็นการศึกษาถึงศักยภาพของโบราณสถานในศิลปะขอมหรือเขมรในพื้นที่ภาคอีสานและตะวันออก (จังหวัดปราจีนบุรี) เพื่อจัดทำเส้นทางท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์ โดยคัดเลือกเฉพาะโบราณสถานที่มีความพร้อมรองรับนักท่องเที่ยวทั้งทางด้านคุณค่าทางวิชาการ สภาพปัจจุบันเส้นทางคมนาคมตลอดจนถึงอำนวยความสะดวกขั้นพื้นฐาน ได้มีการจัดทำรายการท่องเที่ยวโบราณสถานในภาคอีสานและแทรกสถานที่ท่องเที่ยวประเภทอื่นไปด้วย เช่น แหล่งธรรมชาติ แหล่งวัฒนธรรมประเพณีท้องถิ่น ทั้งนี้เป็นการผ่อนคลายและได้รกรกรสหลากหลายระหว่างการท่องเที่ยว และยังมีแหล่งสาธิตหัตถกรรมพื้นบ้าน เช่น การทอผ้าไหม การทำลูกประเทียมเงิน ตลอดจนสถานที่จำหน่ายซื้อหาของที่ระลึกที่เป็นศิลปหัตถกรรมพื้นบ้านด้วย ถือเป็นการเปิดโลกเส้นทางวัฒนธรรมขอมในดินแดนประเทศไทยที่ต่อเนื่องและเชื่อมโยงกับแหล่งอารยธรรมในประเทศกัมพูชา ซึ่งสัมพันธ์กันกับกลุ่มโบราณสถานในวัฒนธรรมเดียวกันในประเทศไทย โดยมีเส้นทางติดต่อหรือถนนโบราณที่ยังมีร่องรอยเหลืออยู่บางส่วน

2.7.2. รายงานโครงการพัฒนาและส่งเสริมการท่องเที่ยวทางศิลปวัฒนธรรมขอมในพื้นที่ภาคอีสานตอนล่าง (ชัยภูมิ, นครราชสีมา, บุรีรัมย์, สุรินทร์, ศรีสะเกษ) เสนอต่อการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย พบว่า "...ในภาพรวมของการท่องเที่ยวในพื้นที่อีสานล่าง 5 จังหวัดคือ ชัยภูมิ, นครราชสีมา, บุรีรัมย์, สุรินทร์ และ ศรีสะเกษ จะพบว่า มีแหล่งท่องเที่ยวประเภทต่างๆไว้รองรับนักท่องเที่ยวทุกกลุ่ม ไม่ว่าจะเป็นกลุ่มนักท่องเที่ยวเชิงนิเวศ กลุ่มนักท่องเที่ยวสนใจเฉพาะเรื่อง หรือกลุ่มนักท่องเที่ยวเชิงผจญไพร ความสามารถในการรองรับความต้องการของ

นักท่องเที่ยวเหล่านี้ ในพื้นที่ 5 จังหวัดที่ทำการศึกษานั้นมีเพียงพอ แต่สิ่งที่ขาดไปนั้นคือ การประชาสัมพันธ์โดยวิธีการที่ถูกต้อง และมีประสิทธิภาพ ... อีสานตอนล่าง 5 จังหวัดนี้ มิได้แห้งแล้งดังภาพพจน์เดิมๆ เพราะมีอ่างเก็บน้ำ ป่าไม้ ภูเขา ลำเนาไพร อย่างสมบูรณ์ เหมาะแก่การมาเยือนทั้งสิ้น (รายงานโครงการพัฒนาและส่งเสริมการท่องเที่ยวทางศิลปวัฒนธรรมขอมในพื้นที่ภาคอีสานตอนล่าง ชัยภูมิ นครราชสีมา บุรีรัมย์ สุรินทร์ ศรีสะเกษ: 10 - 2)

การท่องเที่ยวเส้นทางอารยธรรมขอม ที่ได้ดำเนินการศึกษามานี้มีความเป็นไปได้สูง ที่จะสามารถปรับปรุงพัฒนารูปแบบการจัดการท่องเที่ยวในพื้นที่ 5 จังหวัด โดยอาศัยความร่วมมือร่วมใจของบุคลากร ไม่ว่าจะเป็นภาครัฐบาลหรือภาคเอกชนผู้เกี่ยวข้อง หากสามารถนำความรู้ความสามารถ และประสบการณ์ของแต่ละหน่วยงานหรือของแต่ละท่านมาพิจารณาร่วมกัน ก็จะสามารถสร้างรูปแบบการท่องเที่ยวในพื้นที่ศึกษา 5 จังหวัด ให้มีประสิทธิภาพสูง เพราะมีทรัพยากรธรรมชาติ สถาปัตยกรรม โบราณสถาน ศิลปกรรม อันเป็นมรดกโลกที่บรรพชนได้สร้างสรรค์มาแต่ยุคสมัยก่อน ที่เกื้อหนุนให้สามารถรองรับนักท่องเที่ยวได้เป็นอย่างดี เพียงแต่ต้องแก้ไขจุดบกพร่องเสียก่อน (รายงานโครงการพัฒนาและส่งเสริมการท่องเที่ยวทางศิลปวัฒนธรรมขอมในพื้นที่ภาคอีสานตอนล่าง ชัยภูมิ นครราชสีมา บุรีรัมย์ สุรินทร์ ศรีสะเกษ: 10 - 4)

2.7.3. วชิรินทร์ ยงศิริ (2547: 6-7) ได้ทำการศึกษา การค้าชายแดนไทยกัมพูชา ปัญหาที่ประสบในปัจจุบัน และแนวทางแก้ไขในอนาคต ได้ข้อสรุปว่า “การเปิดจุดผ่านแดนถาวรและเปิดจุดผ่อนปรนที่ชายแดนไทย – กัมพูชา เพื่อการค้าแล้วน่าจะเป็นไปได้ในการส่งเสริมการท่องเที่ยวด้านชายแดนไทย – กัมพูชา เพราะศิลปวัฒนธรรมในเขตอีสานตอนล่างและในดินแดนกัมพูชาเหมือนกัน สามารถจัดท่องเที่ยวให้รวมเป็นชุดเดียวกันได้ (package tour) และในกัมพูชายังมีแหล่งท่องเที่ยวตามธรรมชาติอีกมากมายทั้งป่าเขา น้ำตก ทะเลและเกาะแก่ง โครงการวิจัยจึงมุ่งศึกษาวิจัยความเป็นไปได้ในการส่งเสริมการลงทุนด้านการท่องเที่ยวทั้งด้านศิลปวัฒนธรรมและธรรมชาติ อันจะส่งผลให้เกิดการลงทุนต่อเนื่องตามมามากมายหลายอย่าง อาทิ การลงทุนด้านโรงแรม ร้านอาหาร และบริการท่องเที่ยว ...ความเป็นไปได้ในการส่งเสริมการท่องเที่ยวทั้งรัฐบาลไทยและรัฐบาลกัมพูชาควรส่งเสริมการลงทุนด้านสาธารณูปโภคเสียก่อน ได้แก่ ถนน ไฟฟ้า น้ำประปา เป็นต้น เพื่อให้มีศักยภาพในการรองรับปริมาณนักท่องเที่ยวที่เพิ่มขึ้น โอกาสและความเป็นไปได้ในการพัฒนาการค้าชายแดนระหว่างไทยกับกัมพูชาให้ขยายตัวและขยายผลไปสู่การพัฒนาด้านการลงทุนตลอดจนพัฒนาด้านการท่องเที่ยวต่อไป

2.7.4. มิ่งสรรพ ขาวสะอาด และคณะ ได้ศึกษาการพัฒนาการอุตสาหกรรมท่องเที่ยวเชิงบูรณาการที่ยั่งยืนในอนุภูมิภาคลุ่มแม่น้ำโขง มีวัตถุประสงค์เพื่อสร้างความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับสถานการณ์ ศักยภาพในระดับชาติ การพยากรณ์ขนาดของตลาดการท่องเที่ยวในอนาคต ตลอดจนการบริหารจัดการทรัพยากรท่องเที่ยวในระดับชุมชน โดยมีการแลกเปลี่ยนประสบการณ์การบริหารจัดการท่องเที่ยวในระดับชาติและชุมชน ได้ข้อสรุปและข้อเสนอแนะที่น่าสนใจ คือ การท่องเที่ยววันวันจะเป็นภาคเศรษฐกิจกิจจอันสำคัญยิ่งของอนุภูมิภาคลุ่มแม่น้ำโขงโดยเฉพาะอย่างยิ่งประเทศไทยซึ่งเป็นศูนย์กลางการท่องเที่ยวของอนุภูมิภาคและกัมพูชาเป็นประเทศที่มีมรดกทางประวัติศาสตร์ที่มีศักยภาพที่จะดึงดูดนักท่องเที่ยวได้มาก (2547:175)

2.7.5. ธาดา สุทธิธรรม (2544) ได้ศึกษาผังเมืองในประเทศไทย: ผังชุมชนและการใช้ที่ดิน สายอารยธรรมเขมรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ได้ข้อสรุปว่ารูปแบบการวางผังเมืองได้ผ่านการพัฒนาการให้สอดคล้องกับสภาพแวดล้อมและวิถีทางวัฒนธรรมมานานนับหลายร้อยปี การศึกษาผังเมืองสายอารยธรรมอื่นตั้งแต่สมัยก่อนสมัยก่อนประวัติศาสตร์มาประกอบด้วย รวมทั้งการศึกษาถึงการเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินในรูปแบบต่างๆ ซึ่งเป็นแนวคิดในการอนุรักษ์และพัฒนาเมืองให้เหมาะสมต่อไป

ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 12-18 อารยธรรมเขมรได้แผ่ขยายเข้าสู่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ จากอาณาจักรกัมพูชาจนกระทั่งสามารถครอบครองดินแดนทั้งหมดในภูมิภาคนี้และบางส่วนของภูมิภาคใกล้เคียง ชาวเขมรได้เข้าครอบครองชุมชนที่มีมาอยู่ก่อนแล้ว คือชุมชนก่อนประวัติศาสตร์ สมัยทวารวดี รวมทั้งจัดตั้งชุมชนใหม่ของตน โดยชุมชนเหล่านี้มีการวางผังเมืองตามฮินดูคติและความเชื่อในลัทธิเทวราชา เมืองและชุมชนต่างๆ มีแผนผังและองค์ประกอบซับซ้อนตามศักดิ์ของเมืองในการควบคุมราชอาณาจักร ได้แก่เมืองศูนย์กลางภูมิภาค เมืองศูนย์กลางระดับอนุภูมิภาค ชุมชนในครอบครอง และชุมชนโรคยาศาล และเป็นพื้นที่นับถือพระโพธิสัตว์ไภสัชคุร นอกจากนี้ยังมีการสร้างเทวบรรพตในระดับภูมิภาค และระดับชุมชน เครือข่ายของเมืองและเส้นทางถนน อารยธรรมเชื่อมโยงกับเมืองหลวงของราชอาณาจักรเขมรในประเทศกัมพูชาเป็นไปอย่างกว้างขวางทั่วทั้งในภูมิภาคตะวันออกเฉียงเหนือและใกล้เคียง

บทที่ 3

วิธีดำเนินการวิจัย

3.1. บทนำ

ในบทนี้เพื่อให้ได้มาซึ่งคำตอบในการวิจัย ผู้วิจัยดำเนินการวิจัยด้วยการวางกรอบแนวคิดในการวิจัย ระเบียบวิธีวิจัยเพื่อตอบโจทย์การวิจัยทั้ง 3 ข้อ ที่กำหนดไว้ เป็น 4 ขั้นตอน ตามลำดับ

3.2. กรอบแนวคิดในการวิจัย

การวิจัยเส้นทางการท่องเที่ยวสายอารยธรรมขอมไทย กัมพูชาและลาว เป็นการวิจัยเชิงผสมผสานระหว่างการศึกษาเชิงปริมาณและการวิจัยเชิงคุณภาพ

3.3. ระเบียบวิธีวิจัย

3.3.1. ในการวิจัยเพื่อตอบคำถามการวิจัยข้อที่ 1 เส้นทางการท่องเที่ยวสายอารยธรรมขอม ในจังหวัด สระแก้ว บุรีรัมย์ สุรินทร์ ศรีสะเกษ อุบลราชธานี จังหวัดเสียมเรียบ และแขวงจำปาสัก ควรเป็นอย่างไร แบ่งออกเป็น 2 ขั้นตอน คือ การวิจัยเชิงปริมาณด้วยการสำรวจ แบ่งออกเป็น 4 ขั้นตอน ดังนี้

3.3.1.1. ขั้นที่ 1 กำหนดกลุ่ม ประชากร ดำเนินการใน 2 ลักษณะคือ

1) ศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้องกับโบราณสถานอารยธรรมขอม ในจังหวัด สระแก้ว บุรีรัมย์ สุรินทร์ ศรีสะเกษ อุบลราชธานี จังหวัดเสียมเรียบ และแขวงจำปาสัก

2) สำรวจพื้นที่ภาคสนามตามแหล่งโบราณสถานอารยธรรมขอม ในจังหวัด สระแก้ว บุรีรัมย์ สุรินทร์ ศรีสะเกษ อุบลราชธานี จังหวัดเสียมเรียบ และแขวงจำปาสัก

3.3.1.2 . เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล ด้วยการสร้างเครื่องมือเพื่อเก็บรวบรวมข้อมูล สำรวจภาคสนามโบราณสถาน ตามเส้นทางสายอารยธรรมขอม บันทึกข้อมูลตามแบบสำรวจ เพื่อให้ทราบถึงจำนวน ที่ตั้ง ประวัติความเป็นมา ระยะทาง และสภาพปัจจุบันของแหล่งท่องเที่ยว ในพื้นที่จังหวัด สระแก้ว บุรีรัมย์ สุรินทร์ ศรีสะเกษ อุบลราชธานี จังหวัดเสียมเรียบ ประเทศกัมพูชา และแขวงจำปาสัก ประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว

3.3.1.3 การเก็บรวบรวมข้อมูล

1) ขั้นตอนที่ 2 ขั้นกำหนดรูปแบบโปรแกรมการท่องเที่ยว คณะผู้วิจัยกำหนดเส้นทางการท่องเที่ยวเชื่อมโยงเส้นทางสายอารยธรรมขอมในประเทศไทย กัมพูชา และลาว จากการสำรวจเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนามเบื้องต้น

2) ขั้นตอนที่ 3 ประเมินโปรแกรมการท่องเที่ยวเชิงผู้เชี่ยวชาญ บริษัทจัดการท่องเที่ยว หรือผู้ที่เคยท่องเที่ยวตามเส้นทางท่องเที่ยวสายอารยธรรมขอม นักวิชาการ มาประเมินความเป็นไปได้ของโปรแกรมการท่องเที่ยวเพื่อให้ข้อเสนอแนะความเหมาะสมและสอดคล้องกับความต้องการของนักท่องเที่ยว

3) ขั้นตอนที่ 4 ปรับปรุงและนำเสนอรูปแบบ สังเคราะห์ ปรับปรุงโปรแกรมการท่องเที่ยวที่เหมาะสมสอดคล้องกับความต้องการของนักท่องเที่ยวและกำหนดแนวทางยุทธศาสตร์เบื้องต้นในการจัดการท่องเที่ยวเชิงพื้นที่

3.3.1.4. การวิเคราะห์ข้อมูล การวิเคราะห์เชิงเนื้อหา (Content Analysis)

ดำเนินการวิเคราะห์ โดย

1) วิเคราะห์เนื้อหาจากเอกสารที่เกี่ยวข้องเพื่อศึกษาแหล่งโบราณสถานอารยธรรมขอมที่ตั้งอยู่ในจังหวัด สระแก้ว บุรีรัมย์ สุรินทร์ ศรีสะเกษ อุบลราชธานี จังหวัดเสียมเรียบ และแขวงจำปาสัก

2) ศึกษาบริบทจากสภาพจริง ซึ่งได้จากการสำรวจภาคสนามตามแหล่งโบราณสถานในพื้นที่ รวมไปถึงสิ่งอำนวยความสะดวกต่างๆให้กับนักท่องเที่ยว

3) สรุปข้อมูล

3.3.2. การวิจัยเพื่อตอบคำถามการวิจัยข้อที่ 2 โปรแกรมการท่องเที่ยวเชื่อมโยงอารยธรรมขอมที่สอดคล้องกับความต้องการของนักท่องเที่ยวควรเป็นอย่างไร และ คำถามการวิจัยข้อที่ 3 แนวทางการพัฒนายุทธศาสตร์การท่องเที่ยวเชิงพื้นที่กลุ่มอีสานใต้สู่ความยั่งยืน โดยเชื่อมโยง กับประเทศเพื่อนบ้านที่เหมาะสมควรเป็นอย่างไร ใช้การวิจัยเชิงคุณภาพ ดำเนินการ 3 ขั้นตอน ดังนี้

3.3.2.1. จัดทำรูปแบบเส้นทางท่องเที่ยว หลังจากได้ศึกษาเอกสารและสำรวจพื้นที่แล้ว ผู้วิจัยได้กำหนดเส้นทางท่องเที่ยว ด้วยการวิเคราะห์เกณฑ์บนพื้นฐานความสัมพันธ์โดยมีเงื่อนไขกำหนดด้วย เวลา จำนวนวัน และกลุ่มนักท่องเที่ยวแบบเฉพาะ (Niche) เป็นไปได้มากที่สุดที่จะตอบสนองต่อความต้องการของนักท่องเที่ยวมากที่สุด

3.3.2.2. เชิญผู้เชี่ยวชาญทั้งภาครัฐ เอกชน และประชาชน จำนวน 11 คน ประกอบด้วยผู้แทนการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย 1 คน นักวิชาการ 4 คน บริษัทนำเที่ยว เอกชน 3 คน นักวิชาการจากกัมพูชา 1 คน นักวิชาการจากลาว 1 คน และประชาชน 1 คน ได้เข้ามามีส่วนร่วมในการระดมสมอง (Brain Storming) เพื่อวิพากษ์เส้นทางท่องเที่ยว โดยมี

ประเด็นการพิจารณาด้านความเหมาะสม จำนวนวัน ความเป็นไปได้และจุดน่าสนใจเพิ่มเติม เพื่อตอบสนองต่อความต้องการของนักท่องเที่ยวมากที่สุด

3.3.2.3. ระดมสมองเพื่อนำเสนอยุทธศาสตร์การท่องเที่ยวเชิงพื้นที่กลุ่มอีสานใต้ โดยสามารถเชื่อมโยงเส้นทางการท่องเที่ยวไปยังประเทศเพื่อนบ้าน

3.3.2.4. วิเคราะห์ข้อมูล เพื่อปรับปรุงแก้ไขให้เส้นทางการท่องเที่ยวแบบ สมบูรณ์ โดยการเชื่อมโยงกับประเทศเพื่อนบ้าน

บทที่ 4

การศึกษาสำรวจเส้นทางการท่องเที่ยวสายอารยธรรมขอม

4.1. บทนำ

ในการศึกษาสำรวจเส้นทางการท่องเที่ยวสายอารยธรรมขอมจากเมืองเสียมเรียบ ประเทศกัมพูชา เข้าสู่ภาคอีสานตอนล่างของประเทศไทย ในจังหวัดสระแก้ว บุรีรัมย์ สุรินทร์ ศรีสะเกษ อุบลราชธานี และแขวงจำปาสัก ประเทศ สปป.ลาวนำไปสู่การตอบคำถามเกี่ยวกับเส้นทางการท่องเที่ยวสายอารยธรรมขอม ควรเป็นอย่างไรและนำไปสู่การจัดทำโปรแกรมการท่องเที่ยว ตามเส้นทางดังกล่าวได้อย่างเหมาะสม เพื่อเชื่อมโยงเส้นทางการท่องเที่ยวสายอารยธรรมขอมที่สอดคล้องกับสภาพความจริงและมีความเป็นไปได้ในเชิงการท่องเที่ยว และพัฒนาศาสตร์การท่องเที่ยวเชิงพื้นที่กลุ่มอีสานใต้สู่ความยั่งยืนเชื่อมโยงกับประเทศเพื่อนบ้านที่เหมาะสมต่อไป ซึ่งในที่นี้มีหัวข้อที่สำคัญดังต่อไปนี้

4.2. ความสำคัญของเส้นทางสัญจรโบราณสมัยพระชัยวรมันที่ 7

การศึกษาเส้นทางการท่องเที่ยวสายอารยธรรมขอม ในจังหวัด สระแก้ว บุรีรัมย์ สุรินทร์ ศรีสะเกษ อุบลราชธานี จังหวัดเสียมเรียบ และแขวงจำปาสัก เป็นการศึกษาความสัมพันธ์ด้านการท่องเที่ยวระหว่างไทย กัมพูชา สปป. ลาว จากเส้นทางคมนาคม ทางอากาศ ทางบก การติดต่อผ่านชายแดน เพื่อจัดทำโปรแกรมการท่องเที่ยวต่อไป

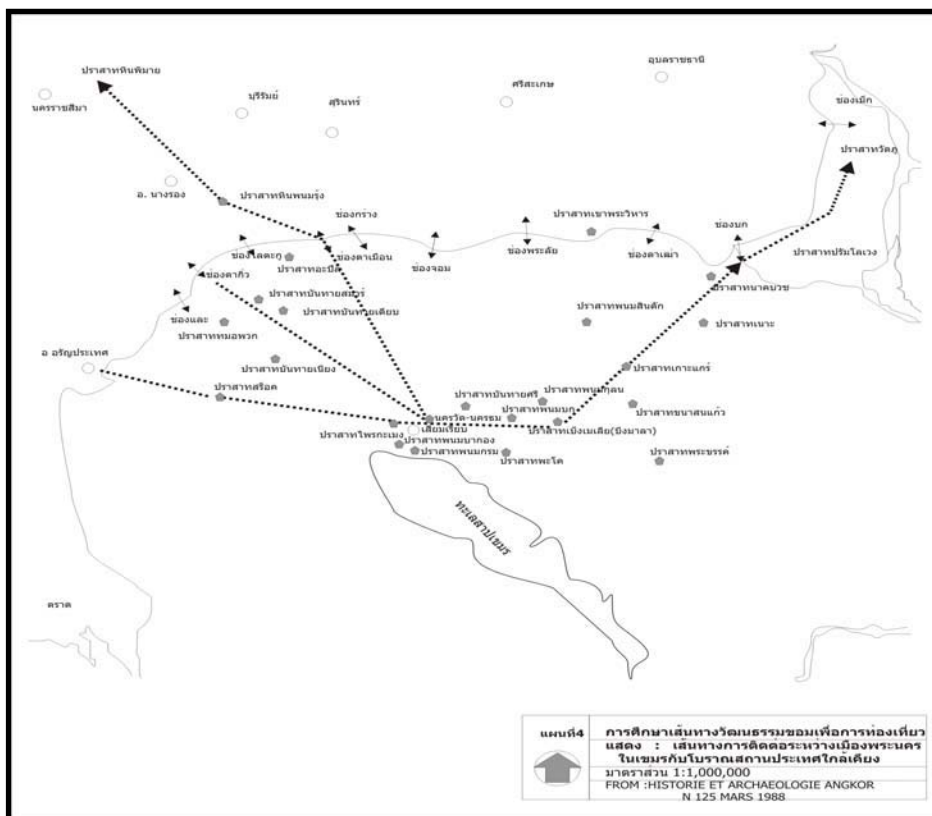
จากรายงานการศึกษาเส้นทางวัฒนธรรมขอมเพื่อการท่องเที่ยวและรายงานโครงการพัฒนาและส่งเสริมการท่องเที่ยวทางศิลปวัฒนธรรมในพื้นที่ภาคอีสานตอนล่าง ของบริษัท-มรดกโลก ได้ศึกษาเส้นทางการสัญจรสมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 ได้ดังต่อไปนี้

พบว่าการติดต่อระหว่างดินแดนกัมพูชากับอาณาจักรดินแดนของไทย ได้มีการกล่าวอ้างถึงตั้งแต่สมัยของพระเจ้าสุริยวรมันที่ 1 ซึ่งครองราชย์ระหว่าง พ.ศ.1545 – 1593 โดยใช้ตำแหน่งที่สร้างขึ้นที่เมืองเชียงใหม่ในประเทศไทยเป็นหลัก ดำเนินเหล่านี้ได้กล่าวอ้างถึงการเข้ามาเกี่ยวข้องกับดินแดนแถบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาของกัมพูชาที่เมืองลพบุรีเชื่อกันว่าพระเจ้าสุริยวรมันที่ 1 ทรงมีประเทศราชอยู่ที่ภาคกลางของประเทศไทย และบรรดาจารึกในรัชกาลของพระองค์ก็แสดงว่ามีการครอบครองของขอมอยู่เหนือดินแดนแถบเมืองลพบุรี นอกจากนั้นการก่อสร้างศาสนสถานขนาดใหญ่ของราชวงศ์นี้อยู่ที่เทือกเขาพนมดงรัก คือปราสาทเขาพระวิหาร ตั้งอยู่บนขอบที่ราบสูงเหนือที่ราบต่ำในประเทศกัมพูชา ยังมีการกล่าวถึงพระเจ้าชัยวรมันที่ 6 ผู้ซึ่งครองราชย์ต่อ

จากพระเจ้าหรรษวรมันที่ 3 ว่าทรงอยู่ในตระกูลของเมืองมโหรีปุระ ซึ่งคงตั้งอยู่ทางทิศเหนือของ
ราชอาณาจักรขอม มีผู้เชี่ยวชาญสันนิษฐานว่าอาจเป็นบริเวณภาคอีสานของประเทศไทย

และในช่วงรัชกาลพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 หลังจากสถาปนาเมืองพระนครหลวงเป็นศูนย์กลาง
กลางราชอาณาจักรแล้ว มีบันทึกกล่าวว่าถนนทุกสายจากแคว้นที่ไกลที่สุดในราชอาณาจักรต่าง
มุ่งมายังเมืองนี้ (พระนครหลวง) ถนนสายต่าง ๆ นั้นเป็นงานการกุดลและพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 ก็
ทรงกระทำให้ศักดิ์สิทธิ์ยิ่งขึ้นด้วยการสร้างที่พักคนเดินทางและโรงพยาบาลไว้สองข้างทาง
(Madeleine Giteau, ศ.มจ.สุภัทโรดิศ ดิศกุล แปล, 2526) ทว่าราชอาณาจักร รวมทั้ง “บ้านที่มีไฟ”
หรือที่พักคนเดินทางจำนวน 121 แห่ง บนเส้นทางหลวงสายสำคัญ 3 สาย ดังที่ระบุไว้ในจารึก
ปราสาทพระขรรค์ คือ

1. เมืองยโสธรปุระถึงเมืองหลวงของอาณาจักรขอม (วิชัยปุระ) 57 แห่ง
2. เมืองพระนครหลวง (นครธม) ถึงเมืองพิมาย 17 แห่ง
3. เมืองพระนครหลวง – เมืองชัยวดี – เมืองชัยสิงหวิติ (เมืองสิงห์ จังหวัดกาญจนบุรี)-
เมืองชัยราชศิริ – เมืองศรีวิระบุรี - เมืองยโสธรปุระ 47 แห่ง (ธาดา สุทธิธรรม
,2544:256)

รูปที่ 9 แสดงเส้นทางการเดินทางจากเมืองพระนครไปยังเมืองต่างๆ สมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ 7
(การศึกษาเส้นทางวัฒนธรรมขอมเพื่อการท่องเที่ยว, บริษัท มรดกโลก, 2535:11)

พระเจ้าชัยวรมันที่ 7 (ราว พ.ศ.1724 – ราว พ.ศ. 1760) มหาราชองค์สุดท้ายในประวัติศาสตร์เขมร ซึ่งนับถือพุทธศาสนา ลัทธิมหายาน ได้จัดสร้างธรรมศาลาไว้เป็นที่พักคนเดินทางจากเมืองพระนครในประเทศกัมพูชาปัจจุบันและเดินทางต่อไปในเมืองพินาย (ในจังหวัดนครราชสีมา ปัจจุบัน) โดยสันนิษฐานว่าเป็นมาตุภูมิก่อนที่จะปราบดาภิเษกเป็นกษัตริย์แห่งราชอาณาจักรขอมหรือเพื่อเป็นเส้นทางเดินทางติดต่อการค้า และเผยแพร่พระราชอำนาจไปยังอาณาจักรข้างเคียง

จากการศึกษาพระบรมราชโองการว่า ทรงสร้างธรรมศาลาไว้เป็นที่อาศัยของผู้เดินทาง ทั้งยังสร้างอโรคยาศาล สำหรับเป็นที่รักษาพยาบาลแก่ผู้เจ็บป่วยหรือชุมชนที่อยู่ใกล้เคียง ดังนั้น เส้นทางจากธรรมศาลาหนึ่งหรืออโรคยาศาลาหนึ่ง จากเมืองพระนครไปยังธรรมศาลาหรืออโรคยาศาลที่อยู่ทางทิศเหนือจะมุ่งตรงไปยังเมืองพินาย

รูปที่ 10 แสดงเส้นทางการสำรวจเส้นทางการท่องเที่ยวสายอารยธรรมขอม ไทย กัมพูชา และลาว (การศึกษาเส้นทางวัฒนธรรมขอมเพื่อการท่องเที่ยว, บริษัทมรดกโลก, 2535:10)

4.3. แนวทางศึกษาการเดินทางตามเส้นทางสัญจรโบราณสมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ 7

จากการศึกษาถึงตำแหน่งต่าง ๆ ของธรรมศาลา และอโรคยาศาล ซึ่งกรมศิลปากรได้ทำการขุดค้น ศึกษา ตลอดจนขึ้นทะเบียนโบราณสถานของชาติพบว่า การเดินทางจากพระนคร (เสียมเรียบปัจจุบัน) มายังเมืองพิมาย อาจเดินทางได้เป็น 4 เส้นทาง คือ

1. จากเมืองพระนคร มุ่งมาทางทิศเหนือตามเส้นทางโบราณปัจจุบันยังคงปรากฏร่องรอยสะพานเชื่อมโบราณเป็นระยะๆ อย่างน้อย 4 แห่ง เช่นที่ อำเภอลุมพุก จังหวัดเสียมเรียบ สะพานโอจิก จำนวน 2 แห่ง และสะพานชายแดนไทยกัมพูชา (สะพานทั้งหมดถูกสร้างด้วยศิลาแลงแข็งยังคงใช้ประโยชน์ได้ดีในปัจจุบัน) มุ่งตรงสู่ช่องกราง (อำเภพนมดงรัก จังหวัดสุรินทร์) ซึ่งมีร่องรอยของกลุ่มปราสาทตาเมือนธมซึ่งเป็นศาสนสถาน ปราสาทตาเมือนโต๊ดเป็นอโรคยาศาลและปราสาทตาเมือนเป็นธรรมศาลา ปรากฏอยู่ขึ้นมายังปราสาทหินพนมรุ้ง มุ่งหน้าสู่เมืองพิมาย ต่อไป

2. จากเมืองพระนคร มุ่งสู่ด่านปอยเปต และผ่านไปยังอำเภอรัญประเทศ เลาะตามแนวเขาไปยังปราสาทหนองหงส์ อำเภอนนดินแดง ปราสาทพนมรุ้ง แล้วมุ่งหน้าไปยังเมืองพิมาย ต่อไป

3. จากเมืองพระนคร ไปยังเมืองเสดถาปุระ ปราสาทหินวัดพู แล้วผ่านผ่านแม่น้ำโขง เข้าสู่แม่น้ำมูล มายังจังหวัดอุบลราชธานีปัจจุบัน ผ่านมายังเมืองพิมาย

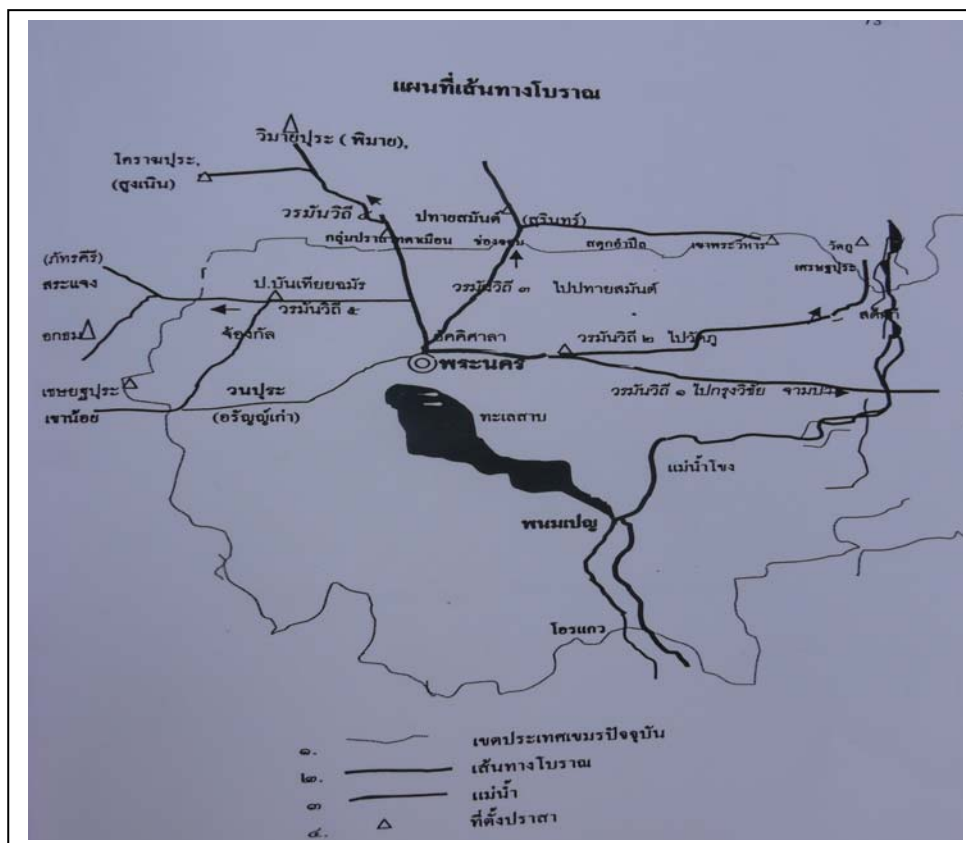
4. จากเมืองพระนคร เข้าทางช่องสะง่า อำเภอกุสิงห์ (ปัจจุบันอยู่ในจังหวัดศรีสะเกษ – ใกล้กับเขาพระวิหาร) ตรงมายังปราสาทสระกำแพงน้อย ล่องตามลำน้ำมูล เข้าสู่พระโกนา (อำเภอสวรรณภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ดปัจจุบัน) เลาะผ่านจังหวัดมหาสารคาม แล้วเข้าเมืองพิมาย

นอกจากนี้ยังพบ อโรคยาศาลที่จังหวัดชัยภูมิ (ปรางค์กู) ซึ่งอาจแสดงให้เห็นว่า มีการเดินทางต่อเนื่องไปยังเมืองศรีเทพ (ในจังหวัดเพชรบูรณ์ปัจจุบัน) ซึ่งเป็นแหล่งสุดท้ายของอำนาจของอาณาจักรขอม และยังมีบางส่วนของพบในอำเภอสว่างแดนดิน จังหวัดนครราชสีมา ซึ่งแสดงถึงการเดินทางต่อเนื่องมายังเมืองเสมา และเมืองโคราชเก่า อันเป็นปลายแดนของอาณาจักรขอมในสมัยนั้น ก่อนที่จะเสื่อมอำนาจและล่มสลายไปในที่สุด

อย่างไรก็ตาม อาจสันนิษฐานเบื้องต้นว่า เส้นทางสัญจรโบราณสมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 นั้น เส้นทางที่ 1 พระนคร – ช่องตาเมือน – พนมรุ้ง – พิมาย เป็นเส้นทางที่สำคัญที่สุด เพราะเป็นเส้นทางที่สั้นที่สุด ผ่านศาสนาสถานที่สำคัญ คือปราสาทพนมรุ้งและมุ่งตรงไปยังปราสาทหินพิมายอันเป็นศาสนาสถานสำคัญในเมืองพิมาย (โบราณ) และยังคงทิ้งหลักฐานการเดินทางที่สำคัญที่แสดงให้เห็นความยิ่งใหญ่คือสะพาน ส่วนเส้นทางอื่นๆ อาจเป็นเส้นทางเสริมจากทิศต่างๆ ของอาณาจักรขอมที่จะมายังเมืองพิมาย (โบราณ) โดยไม่ต้องย้อนมายังเมืองพระนครเสียก่อน

ในขณะที่ บุญเรือง คัชมาย์ ได้ทำการศึกษาเส้นทางสายอารยธรรมขอมโบราณ จากเมืองเสียมเรียบซึ่งเป็นศูนย์กลางเมืองพระนคร พบว่ามีเส้นทางโบราณ จากเมืองพระนครไปยังเมืองสำคัญ 5 สาย ด้วยกัน คือ (ปณณมหาราชนิพนธ์ คัชมาย์, 2549 : 71-73)

1. วรมันวิถี 1 จากนครหลวงไปยังนครวิชัย ราชอาณาจักรจามปา (จามปา)
2. วรมันวิถี 2 จากนครหลวงไปเมืองเสดปุระ พื้นที่วัดพู แขวงจำปาสัก สปป.ลาว
3. วรมันวิถี 3 จากนครหลวงแยกผ่าน จีงกัลป์- จีงกัลป์ ขึ้นเหนือตรงไปยังช่องจอม (เส้นทางคาราวาน ประจักษ์) ไปสตูปปทายสมันต์ (สุรินทร์) และตรงไปยังสตูปอำป้อม (ศรีสะเกษ) เขาพระวิหาร (ศรีสะเกษ)
4. วรมันวิถี 4 จากนครหลวงผ่านทางทิศตะวันตกปราสาทตาหมื่นอม ประมาณ 300 เมตร ซึ่งยังมีร่องรอยปรากฏให้เห็นในปัจจุบันเป็นเส้นทางโบราณไปยังเมืองพิมาย
5. อีกเส้นทางหนึ่งแยกออกจากวรมันวิถี 4 ไปยังทิศตะวันตกผ่านปราสาทบันทายฉมาร์ จังหวัดบันเตียเมียนเจย เข้าจังหวัดสระแก้วที่อำเภอตาพระยา ผ่านกลุ่มปราสาทศักดิ์สิทธิ์ อานาบริเวณดังกล่าวนี้เป็นชุมชนใหญ่มีปราสาทหลายหลัง เช่น ปราสาทสระแจง ตำบลโคกสูง ปราสาทเขาโล้น อำเภอตาพระยา ปราสาทเขาน้อย อำเภออรัญประเทศ และปราสาทบ้านฉะโย (อโรคยาศาล) อำเภอวัฒนานคร จังหวัดสระแก้ว

รูปที่ 11 แผนที่แสดงเส้นทางโบราณสมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 (ปณณมหาราชนิพนธ์ คัชมาย์, 2549 : 71-73)

4.4. หลักฐานที่ยังหลงเหลือในปัจจุบัน และควรดำเนินการศึกษาเพิ่มเติม

จากการสำรวจโดยใช้แผนที่ภาพถ่ายทางอากาศ พบว่า มีแนวเส้นทาง (เกวียน) ซึ่งแสดงความเชื่อมโยงระหว่าง บ้านตาเมียง (จังหวัดสุรินทร์) ไปยังพนมรุ้ง (จังหวัดบุรีรัมย์) ทอดผ่าน อำเภอหนองหงส์ อำเภอห้วยแถลง ตรงไปยังอำเภอนิคมาย อันแสดงให้เห็นแนวทางสัญจรที่ใช้ในช่วงก่อนหน้านั้น และอาจสันนิษฐานว่าเป็นแนวทางสัญจรที่ใช้กันมาตั้งแต่สมัยก่อนหน้านี้นับเป็นศตวรรษ

ปัจจุบันความเจริญเติบโตของเมืองเกิดขึ้นได้มีการสร้างถนนระหว่างชุมชนต่อชุมชน โดยอาศัยแนวเส้นทางสัญจรโบราณ เพราะมีฐานถนนที่แน่นหนา สามารถรองรับน้ำหนักบรรทุกได้สูง ตัดผ่านไปยังเส้นทางเดียวกับแนวสัญจรโบราณ จะได้ไม่ผ่านเข้าไปในที่ดินของประชาชน อันจะทำให้สิ้นเปลืองงบประมาณการสร้างถนน อาจกล่าวได้ว่า แนวทางสัญจร ระหว่างหมู่บ้านต่อหมู่บ้าน เมืองต่อเมืองของเส้นทางสัญจรโบราณ ถูกสร้างทับด้วยถนนในปัจจุบันก็ว่าได้

4.5. ความสัมพันธ์ด้านการท่องเที่ยวระหว่างไทย กัมพูชา ลาว

ภายหลัง พลเอกชาติชาย ชุณหะวัณ นายกรัฐมนตรี ได้ประกาศนโยบาย “เปลี่ยนสนามรบให้เป็นสนามการค้า” ในปี พ.ศ. 2531 กับประเทศเพื่อนบ้านในกลุ่มอินโดจีน ทำให้ประเทศไทยมีความสัมพันธ์อันดีระหว่างประเทศ กัมพูชา ลาว ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมือง วัฒนธรรม และการท่องเที่ยว โดยเริ่มต้นจากการพัฒนาเส้นทางคมนาคมร่วมกันระหว่างประเทศไทยกับกลุ่มประเทศอินโดจีน ส่งผลให้ธุรกิจการท่องเที่ยว เป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้เกิดการพัฒนาเศรษฐกิจและนำรายได้เข้าประเทศเป็นจำนวนมาก

ซึ่งปัจจัยสำคัญต่อความสัมพันธ์ด้านการท่องเที่ยว ได้แก่ สาธารณูปโภคพื้นฐาน หรือเส้นทางคมนาคมที่สามารถเข้าถึงแหล่งท่องเที่ยวที่น่าสนใจ มีสิ่งอำนวยความสะดวกที่จำเป็นต่อการท่องเที่ยว ความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สินระหว่างการท่องเที่ยว และค่าใช้จ่ายในการท่องเที่ยว (มิ่งสรรพ ขาวสะอาดและคณะ : 6 - 7) เส้นทางคมนาคมที่สามารถเข้าถึงแหล่งท่องเที่ยว ระหว่างประเทศไทย กัมพูชา ลาว ได้มีโครงการความร่วมมือระหว่างประเทศเพื่อนบ้านเพื่อพัฒนาการท่องเที่ยว เช่น การพัฒนาโครงข่ายการท่องเที่ยวตามแนว เหนือ - ใต้ (North - South Tourism Corridor) โดยมีประเทศไทยเป็นศูนย์กลางการพัฒนาการท่องเที่ยวในภูมิภาค และมีบทบาทหลักที่จะเป็นประตูสู่ภูมิภาค เนื่องจากความพร้อมด้านสิ่งอำนวยความสะดวกต่างๆ

4.6. เส้นทางคมนาคม

4.6.1. การคมนาคมทางอากาศ

เส้นทางการคมนาคมเพื่อการเข้าถึงแหล่งท่องเที่ยวทางอากาศในประเทศไทย กัมพูชา และลาว โดยเฉพาะท่าอากาศยานนานาชาติสุวรรณภูมิ กรุงเทพฯ เป็นศูนย์กลางในการบินที่สามารถรองรับผู้โดยสารจากสายการบินนานาชาติจากทั่วโลกไม่น้อยกว่าปีละ 45 ล้านคน ในขณะที่ประเทศ สปป.ลาว มีท่าอากาศยานปากเซ (Pakse International Airport) แขวงจำปาสัก มีเที่ยวบินจากปากเซ ไปยังสนามบินเสียมเรียบ (Siem Reap International Airport) และจากจังหวัดเสียมเรียบ ประเทศกัมพูชา มีเที่ยวบินไป – กลับ กรุงเทพฯ - เสียมเรียบ ได้อย่างสะดวก

4.6.2.เส้นทางการคมนาคมทางบก

ในด้านการพัฒนาเส้นทางคมนาคมทางบก ได้มีการพัฒนาถนนเชื่อมโยงในภูมิภาคหลายสาย โดยการสนับสนุนของธนาคารเพื่อการพัฒนาแห่งเอเชีย (ADB) ดังนี้ (มิ่งสรรพ ขาวสะอาดและคณะ 2549: 9)

R1: Bangkok - Phnom Penh - Ho Chi Minh City Vung Tau Road Improvement Project

R2: Thailand - Loa PDR – Viet Nam East – West Corridor (Northern, Central, Southern)

R3: Chang Rai – Kunming Road Improvement Project Via Myanmar and Loa PDR

R4: Kunming – Lashio Road System Improvement Project

R5: Kunming – Hanoi – Haiphong Road Improvement Project

R6: Southern Loa PDR – Sihanoukville Road Project

R7: Lashio – Loilen – Kengtung Road Improvement Project

R8: Southern - Yunan Province – Northern Thailand – Northern Lao PDR – Northern Viet Nam Road Improvement Project

R9: Northeastern – Thailand – Southern Lao PDR – Northeastern Cambodia – Central Viet Nam Corridor Project

R10: Southern Coastal Corridor Project

เส้นทางคมนาคมเหล่านี้จะอยู่ระหว่างดำเนินการก่อสร้างซึ่งจะทำให้การคมนาคมทางบกเป็นไปด้วยความสะดวก การค้า การท่องเที่ยว ตามบริเวณชายแดนและข้ามพรมแดนจะเป็นไป

ด้วยความสะดวกมากขึ้น โดยเฉพาะทางหลวง หมายเลข R9 จากอำเภอรัษฎาประเทศ ไปเมือง ศรีโสม - เมืองเสียมเรียบออกไปทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือของกัมพูชา ผ่านปราสาทบันทาย ศรีไปอำเภออัลลองเวง จังหวัดอุดรธานี ซึ่งอยู่ระหว่างการก่อสร้างปรับปรุงให้สามารถเดินทางเข้าสู่ประเทศไทยที่ด่านช่องสะงำ อำเภอภูสิงห์ จังหวัดศรีสะเกษ ได้สะดวกมากขึ้น ผ่านเข้าถนนทางหลวงหมายเลข 24 ถนนสายโชคชัย-เดชอุดม ผ่านจังหวัดอุบลราชธานี ไปอำเภอพิบูลมังสาหาร ด้านตรวจคนเข้าเมืองช่องเม็ก อำเภอสิรินธร ผ่านบ้านวังเต่า เข้าเมืองปากเซ แขวงจำปาสัก ไปปราสาทวัดภู ซึ่งจะเป็นเส้นทางเชื่อมการท่องเที่ยวสายอารยธรรมขอมในภูมิภาคได้อย่างมีประสิทธิภาพในอนาคต

4.7. การติดต่อผ่านชายแดน

ประเทศไทย กัมพูชา และสปป.ลาว สามารถเดินทางไปมาหากันได้สะดวก เพราะมีจุดผ่านแดนเปิดให้บริการหลายจุด ทำให้สะดวกแก่การเดินทางระหว่างประเทศ นักท่องเที่ยวของทั้ง 3 ประเทศสามารถเดินทางไปมาหาสู่กันด้วย Border Pass และนักท่องเที่ยวต่างชาติสามารถเดินทางข้ามประเทศโดยใช้ Passport ผ่านตามจุดผ่านแดนต่าง ๆ ได้โดยสะดวก ตามด่านตรวจคนเข้าเมืองต่อไปนี้

จุดผ่านแดนของ สปป.ลาว และกัมพูชา มี 1 แห่ง คือ เวินคาม แขวงจำปาสัก ประเทศ สปป.ลาว – กำปงจาม กราตี และสะตึงแตร์ ประเทศกัมพูชา ซึ่งต้องเดินทางโดยทางถนนและทางเรือจากพนมเปญมายังสะตึงแตร์ ขณะนี้กัมพูชากำลังมีการพัฒนาทางหลวงหมายเลข 6 จากจังหวัดกระแจะ (Kratie) ทางภาคตะวันออกเฉียงใต้ไปยังจังหวัดสะตึงแตร์ (Stung Treng) หรือเชียงแตง ที่มีชายแดนติดกับแขวงจำปาสัก ซึ่งจะเปิดใช้ในปี พ.ศ. 2551 สามารถเดินทางจากอุบลราชธานี ปากเซ แขวงจำปาสัก ปราสาทหินวัดพู เข้าสู่กัมพูชา หรือออกไปยังนครโฮจิมินห์ของเวียดนามได้โดยทางบก เส้นทางนี้จึงเหมาะสำหรับนักท่องเที่ยวที่ชอบผจญภัย ไทย - ลาว กัมพูชา – เวียดนาม

จุดผ่านแดนถาวรระหว่างไทยและกัมพูชา ตามเส้นทางสายอารยธรรมขอมด้านจังหวัดสระแก้ว บุรีรัมย์ สุรินทร์ ศรีสะเกษ อุบลราชธานี มี 3 จุด ซึ่งกระทรวงมหาดไทย ได้ขยายเวลาเปิด - ปิด จุดผ่านแดนอยู่ระหว่างเวลา 07.00 – 20.00 น. ของทุกวัน เพื่อเป็นการส่งเสริมความสัมพันธ์ระหว่างประเทศทั้งสองให้ใกล้ชิดกันยิ่งขึ้น ทั้งด้านเศรษฐกิจ การค้าชายแดน การท่องเที่ยว และสนับสนุนให้มีการไปมาหาสู่ระหว่างประเทศเพื่อนบ้านตามจุดต่าง ๆ ดังนี้

รูปที่ 12 แสดงบริเวณด่านตรวจคนเข้าเมืองช่องสะงำ อำเภอกุสิงห์ จังหวัดศรีสะเกษ
กับด่านอัลลองเวง จังหวัดอุดรรัมย์

ตารางที่ 1 จุดผ่านแดนถาวรระหว่างไทย – กัมพูชา ด้านภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

ประเทศไทย	ประเทศกัมพูชา	วันที่เปิดทำการ	เวลาเปิด - ปิด
1.จุดผ่านแดนถาวรบ้านคลองลึก ตำบลท่าข้าม กับอำเภออรัญประเทศ จังหวัดสระแก้ว	ปอยเปต อำเภอโอโฉรว จังหวัดบันเตียเมียนเจย	20 กันยายน 2540	07.00 -20.00 น. ทุกวัน
2.จุดผ่านแดนถาวรช่องจอม อำเภอกาบเชิง จังหวัดสุรินทร์	โพนเสม็ด อำเภอสำโรง จังหวัดอุดรรัมย์	1 กันยายน 2545	07.00-20.00 น. ทุกวัน
3.จุดผ่านแดนช่องสะงำ อำเภอกุสิงห์ จังหวัดศรีสะเกษ	ช่องจอม อำเภออัลลองเวง จังหวัดอุดรรัมย์	11 พฤศจิกายน 2546	07.00 – 20.00 น. ทุกวัน

ตาราง 2 จุดผ่านแดนถาวรระหว่าง ไทย - ลาว ด้านจังหวัดอุบลราชธานีกับแขวงจำปาสัก

ประเทศไทย	ประเทศ สปป.ลาว	วันที่เปิดทำการ	เวลาเปิด - ปิด
ด่านช่องเม็ก อำเภอสิรินธร จังหวัดอุบลราชธานี	บ้านวังเต่า แขวงจำปาสัก	1 มีนาคม 2532	07.00-20.00 น. ทุกวัน

นอกจุดผ่านแดนถาวรไทย กัมพูชา และไทย สปป.ลาว แล้ว ประเทศทั้งสามยังได้ตกลงเปิดจุดผ่อนปรนเพื่ออำนวยความสะดวกสำหรับประชาชนที่อยู่อาศัยในจังหวัดชายแดน สามารถเดินทางข้ามไปมาหาสู่ระหว่างกันได้ ซึ่งใช้ในการสัญจรไปมาหาสู่กันมาตั้งแต่สมัยโบราณ ในที่นี้จะขอกล่าวเฉพาะในจังหวัดสุรินทร์และจังหวัดใกล้เคียง มีดังนี้คือ

4.7.1. ช่องทางในเขตจังหวัดบุรีรัมย์

- 1) ช่องบะระณะ ตำบลระหานทราย ติดต่อระหว่างตำบลระหานทรายกับตำบลทมอพวก อำเภอศรีโสภณ จังหวัดพระตะบอง
- 2) ช่องโคกไม้แดง ตำบลระหานทราย เป็นเส้นทางติดต่อกับตำบลระหานทรายกับตำบลทมอพวก อำเภอศรีโสภณ จังหวัดพระตะบอง
- 3) ช่องจันทร์เพชร ตำบลบ้านกรวด อำเภอประโคนชัย เป็นทางเกวียนและทางเดินเท้า เป็นช่องทางไปสู่ตำบลพุทไธสมันต์ อำเภอศรีโสภณ จังหวัดพระตะบอง
- 4) ช่องไชตะกู ตำบลบ้านกรวด อำเภอประโคนชัย เป็นช่องทางนำไปสู่บ้านปองตุก ตำบลพุทไธสมันต์ อำเภอศรีโสภณ จังหวัดพระตะบอง
- 5) ช่องจันทร์กระออม ตำบลบ้านกรวด อำเภอประโคนชัย เป็นช่องทางไปยังบ้านปองตุก ตำบลพุทไธสมันต์ อำเภอศรีโสภณ จังหวัดพระตะบอง

4.7.2. ช่องทางในเขตจังหวัดสุรินทร์

- 1) ช่องตาเหมือน ตำบลบักได อำเภอพนมดงรัก เป็นเส้นทางเดินเท้า เป็นช่องทางติดต่อไปยังตำบลโคกกะบั้ง อำเภอจตุรัส จังหวัดอุดรธานี
- 2) ช่องเหว ตำบลบักได อำเภอพนมดงรัก เป็นช่องทางติดต่อไปยังตำบลโคกกะบั้ง อำเภอจตุรัส จังหวัดอุดรธานี
- 3) ช่องตาเกา หรือช่องกระบาลขอ ตำบลตาเกา อำเภอพนมดงรัก ติดต่อกับตำบลกระบาลขอ อำเภอจตุรัส จังหวัดอุดรธานี
- 4) ช่องกันเทิง บ้านหวด ตำบลนาเกา อำเภอพนมดงรัก ติดต่อกับบ้านทมตำบลกระบาลขอ อำเภอจตุรัส จังหวัดอุดรธานี
- 5) ช่องตาเล็ง บ้านโป่ง ตำบลตาเกา อำเภอพนมดงรัก ติดต่อกับบ้านกะดอลตำบลกระบาลขอ อำเภอจตุรัส จังหวัดอุดรธานี
- 6) ช่องโดนแก้ว บ้านตาเบา ตำบลตาเกา อำเภอพนมดงรัก ใช้ติดต่อกับบ้านกระบาลขอ อำเภอจตุรัส จังหวัดอุดรธานี

- 7) ช่องปลดต่าง ตำบลด่าน อำเภอกาบเชิง ใช้ติดต่อกับ ตำบลโกนเกวียน
อำเภองัก จังหวัดอุดรรัมย์
- 8) ช่องจอม ตำบลด่าน อำเภอกาบเชิง ใช้ติดต่อกับ ตำบลโกนเกวียน อำเภองัก จังหวัดอุดรรัมย์
- 9) ช่องโงก ตำบลด่าน อำเภอกาบเชิง ใช้ติดต่อกับ ตำบลโกนเกวียน อำเภองัก จังหวัดอุดรรัมย์
- 10) ช่องท่ง ตำบลด่าน อำเภอกาบเชิง ใช้ติดต่อกับ ตำบลพล อำเภองัก จังหวัดอุดรรัมย์
- 11) ช่องเสกเยี้ย ตำบลด่าน อำเภอกาบเชิง ใช้ติดต่อกับ ตำบลพล อำเภองัก จังหวัดอุดรรัมย์
- 12) ช่องประเดี้ยก ตำบลด่าน อำเภอกาบเชิง ใช้ติดต่อกับ ตำบลพล อำเภองัก จังหวัดอุดรรัมย์
- 13) ช่องตำไรจัก หรือช่องกระบานขอ ตำบลด่าน อำเภอกาบเชิง ใช้ติดต่อกับ ตำบลพล อำเภองัก จังหวัดอุดรรัมย์
- 14) ช่องคุณ ตำบลด่าน อำเภอกาบเชิง ใช้ติดต่อกับ ตำบลพล อำเภองัก จังหวัดอุดรรัมย์
- 15) ช่องตาลอก ตำบลด่าน อำเภอกาบเชิง ใช้ติดต่อกับ ตำบลพล อำเภองัก จังหวัดอุดรรัมย์
- 16) ช่องพริก บ้านตระแวง ตำบลบัวเขต อำเภอบัวเขต ใช้ติดต่อกับ ตำบลพล อำเภองัก จังหวัดอุดรรัมย์
- 17) ช่องดาระกา ตำบลบัวเขต อำเภอบัวเขต ใช้ติดต่อกับตำบลสำโรง อำเภองัก จังหวัดอุดรรัมย์
- 18) ช่องตำหนักมะติ ตำบลบัวเขต อำเภอบัวเขต ใช้ติดต่อกับ ตำบลพล อำเภองัก จังหวัดอุดรรัมย์

4.7. 3. ช่องทางในจังหวัดศรีสะเกษ

- 1) ช่องชำดีกา ตำบลสะเดาใหญ่ อำเภอภูสิงห์ ใช้ติดต่อกับอำเภออัลลองเวง จังหวัดอุดรรัมย์
- 2) ช่องสะง่า ตำบลไพรพัฒนา อำเภอภูสิงห์ ใช้ติดต่อกับอำเภออัลลองเวง จังหวัดอุดรรัมย์

3) ซ่องสำโรง บ้านพนมตะบัน ตำบลปรีอใหญ่ อำเภอภูสิงห์ ใช้ติดต่อกับ
อำเภออัลลองเวง จังหวัดอุดรรัมย์ชัย

4) ซ่องศรีสะเกษ ตำบลปรีอใหญ่ อำเภอภูสิงห์ ใช้ติดต่อกับอำเภอ
อัลลองเวง จังหวัดอุดรรัมย์ชัย

5) ซ่องพระประลาย ตำบลละลาย อำเภอกันทรลักษณ์ ใช้ติดต่อกับตำบลบ่อ
พลอย อำเภอจอมกระสาน จังหวัดพระวิหาร

6) ซ่องทับอู่ ตำบลละลาย อำเภอกันทรลักษณ์ ใช้ติดต่อกับตำบลบ่อพลอย
อำเภอจอมกระสาน จังหวัดพระวิหาร

7) ซ่องโนนอว บ้านโนนอว ตำบลบึงมะลู อำเภอกันทรลักษณ์ ใช้ติดต่อกับ
บ้านทเมย ตำบลกันตรวจ อำเภอจอมกระสาน จังหวัดพระวิหาร

8) ซ่องพรหมวิหาร ตำบลบึงมะลู อำเภอกันทรลักษณ์ ใช้ติดต่อกับอำเภอจอม
กระสาน จังหวัดพระวิหาร

9) ซ่องแปดหลัก ตำบลบึงมะลู อำเภอกันทรลักษณ์ ใช้ติดต่อกับอำเภอจอมกระ
สาน จังหวัดพระวิหาร

10) ซ่องตาเข้ม ตำบลบึงมะลู อำเภอกันทรลักษณ์ ใช้ติดต่อกับตำบลกันตรวจ
อำเภอจอมกระสาน จังหวัดพระวิหาร

11) ซ่องตาเฒ่า อยู่ในตำบลบึงมะลู อำเภอกันทรลักษณ์ ใช้ติดต่อกับตำบลกัน
ตรวจ อำเภอจอมกระสาน จังหวัดพระวิหาร

12) ซ่องดำผกา หรือดำตะแป ตำบลบึงมะลู อำเภอกันทรลักษณ์ ใช้ติดต่อกับ
บ้านตาเตรอ ตำบลกันตรวจ อำเภอจอมกระสาน จังหวัดพระวิหาร

13) ซ่องโพย ตำบลบึงมะลู อำเภอกันทรลักษณ์ ใช้ติดต่อกับตำบลกันตรวจ
อำเภอจอมกระสาน จังหวัดพระวิหาร

4.7.4. จุดผ่อนปรนในจังหวัดสระแก้ว จำนวน 3 คือ

1) บ้านเขาติน อำเภอคลองหาด ใช้ติดต่อกับบ้านพนมไค จังหวัดพระตะบอง
2) บ้านหนองปรีอ อำเภออรัญประเทศ ใช้ติดต่อกับบ้านมาลัย จังหวัดบันเตีย
เมียนเจย

3) บ้านตาพระยา อำเภอตาพระยา ใช้ติดต่อกับบ้านบึงตากวน อำเภอ
ทมอบัวร์ จังหวัดบันเตียเมียนเจย

4.7.5. จุดผ่อนปรนและช่องทางผ่านแดนจังหวัดอุบลราชธานี

- 1) ช่องอานม้า อำเภอสำโรง ช่องทางติดต่อกับบ้านสะเตียกลาง อำเภอจอมพระ จังหวัดพระวิหาร
- 2) ช่องบก อำเภอน้ำยืน ติดต่อกับอำเภอจอมพระ จังหวัดพระวิหาร

4.8. การสำรวจเส้นทางท่องเที่ยวสายอารยธรรมขอม ไทย กัมพูชา และสปป.ลาว

ผู้วิจัยและคณะได้ดำเนินการสำรวจภาคสนามโบราณสถาน ตามเส้นทางสายอารยธรรมขอมระหว่างวันที่ 23 - 25 สิงหาคม 2549 ตามเส้นทาง ปราสาทบานพลวง อำเภอปราสาท จังหวัดสุรินทร์ กลุ่มปราสาทตาเมือน ตำบลตาเมียง กิ่งอำเภอนมดงรัก ปราสาทตาควาย บริเวณชายแดนไทย - กัมพูชา จังหวัดสุรินทร์ แหล่งหินตัด แหล่งเตาเผาบ้านกรวด อำเภอบ้านกรวด ปราสาทหนองหงส์ อำเภอโนนดินแดง บ้านโนนดินแดง ตำบลโนนดินแดง จังหวัดบุรีรัมย์ ปราสาทเขาโล้น อำเภอตาพระยา ปราสาทเขาน้อยสีชมพู อำเภออรัญประเทศ ปราสาทสติก-ก๊อกรม กิ่งอำเภอโคกสูง จังหวัดสระแก้ว ปราสาทเมืองต่ำ ปราสาทเขาพนมรุ้ง ปราสาทหินพิมาย เพื่อบันทึกข้อมูลตามแบบสำรวจ เพื่อให้ทราบถึงจำนวน ที่ตั้ง ประวัติความเป็นมา ระยะเวลา และสภาพปัจจุบันของแหล่งท่องเที่ยว

รูปที่ 13 แสดงป้ายชายแดนสุดเขตแดนสยามบุรพา บ้านคลองลึก อำเภออรัญประเทศ จังหวัดสระแก้ว กับด้านปอยเปต จังหวัดบันเตียเมียนเจย

วันที่ 8 - 9 ธันวาคม 2549 ตามเส้นทางช่องจอม อำเภอกาบเชิง จังหวัดสุรินทร์ ถึงอำเภอลำโรง จังหวัดอุดรธานี ระยะทาง 30 กิโลเมตร ไปปราสาทบันทายฉมาร์ เมืองศรีโสภณ จังหวัดบันเตียเมียนเจย ผ่าน อำเภอพะเนียงเปรี้ย อำเภอกะลัน ตามทางหลวงหมายเลข 6 เข้าจังหวัดเสียมเรียบแหล่งมรดกโลก ออกไปเที่ยวเขาพนมกุเลน ต้นกำเนิดของอารยธรรมขอม เดินทางกลับตามเส้นทางหมายเลข 67 ผ่านอุทยานแห่งชาติกบาลสเปียน อำเภออัลลองเวง เข้ามพรมแดนไทย - กัมพูชา ที่ด่านตรวจคนเข้าเมืองช่องสะง่า อำเภอภูสิงห์ จังหวัดศรีสะเกษ

การสำรวจเส้นทางปราสาทขอมที่ใกล้เคียงกับเส้นทางโบราณมากที่สุดซึ่งมีการเดินทางมาตั้งแต่พุทธศตวรรษ 18 ชุมชนดั้งเดิมเรียกเส้นทางสายนี้ว่า เป็นทางปลาฮ็อก (เส้นทางปลาร้า)

รูปที่ 14 ป้ายแสดง

บริเวณด่านตรวจคนเข้าเมือง
ช่องจอม อำเภอกาบเชิง
จังหวัดสุรินทร์ กับด่านตรวจ
คนเข้าเมืองโสมมัต อำเภอลำ
สำโรง จังหวัดอุดรธานี

วันที่ 26 – 27 มกราคม 2550 เส้นทาง จังหวัดสุรินทร์ไปปราสาทศีขรภูมิ ปราสาทสระ
กำแพงใหญ่ ปราสาทสระกำแพงน้อย อำเภออุทุมพิลัย จังหวัดศรีสะเกษ ปราสาทเขาพระวิหาร
ชายแดนไทยกัมพูชา ที่อำเภอกันทรลักษณ์ จังหวัดศรีสะเกษ ปราสาทบ้านเพ็ญ อำเภอดุ
ดุม ผ่านด่านตรวจคนเข้าเมืองช่องเม็กอำเภอสินธร จังหวัดอุบลราชธานี ไปปราสาทหินวัดพู
เมืองจำปาสัก แขวงจำปาสัก ประเทศ สปป.ลาว

รูปที่ 15 ป้ายแสดงเขต

ชายแดนไทย – ลาว ระหว่างด่าน
ช่องเม็ก อำเภอสินธร จังหวัด
อุบลราชธานี บ้านวังเต่า เมือง
โพนทอง แขวงจำปาสัก

หลังจากนั้นยังมีการสำรวจซ้ำอีกหลายครั้ง ด้วยการเดินทางเข้าออกเพื่อการท่องเที่ยวเป็น
หมู่คณะจากการสำรวจสภาพจริงดังกล่าวข้างต้นพบว่า เส้นทางคมนาคมติดต่อระหว่างประเทศ

ไทย กัมพูชาและสปป.ลาว ในประวัติศาสตร์ของผู้คนในดินแดนเหล่านี้ใช้เส้นทางคมนาคมทางบกโดยมี ช้าง ม้า วัว ควาย เป็นพาหนะเทียมเกวียนในการสัญจรไปมาหาสู่ระหว่างชุมชนหรือระหว่างเมือง ปรากฏหลักฐานร่องรอยเส้นทางโบราณตามช่องทางระหว่างเขาในเทือกเขาพนมดงรัก ทางทิศตะวันตกในจังหวัดบุรีรัมย์ มายังทิศตะวันออกสุด แขวงจำปาสัก ประเทศ สปป.ลาว ดังได้กล่าวมาแล้ว นอกจากนั้นยังคงใช้เส้นทางน้ำตามลำน้ำโขง ลำน้ำมูล เป็นเส้นทางขนส่งสินค้าพื้นเมืองแลกเปลี่ยนตามความต้องการของแต่ละชุมชน ดังปรากฏว่ามีการนำเกลือจากเขตทุ่งกุลารัไปแลกเปลี่ยนในบึงทะเลสาบเขมร เป็นต้น

การเดินทางในประวัติศาสตร์ของผู้คนในประวัติศาสตร์ มักมีเหตุผลที่สามารถอธิบายได้เพียงเพื่อการสงคราม การแลกเปลี่ยนปัจจัยในการดำรงชีวิตระหว่างชุมชน การเดินทางสักการะบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ จาริกแสวงบุญ ตามศาสนสถานในคติความเชื่อของแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์ และสามารถประเมินแหล่งโบราณสถานในอารยธรรมขอมในพื้นที่วิจัยได้ดังนี้

จังหวัดนครราชสีมา

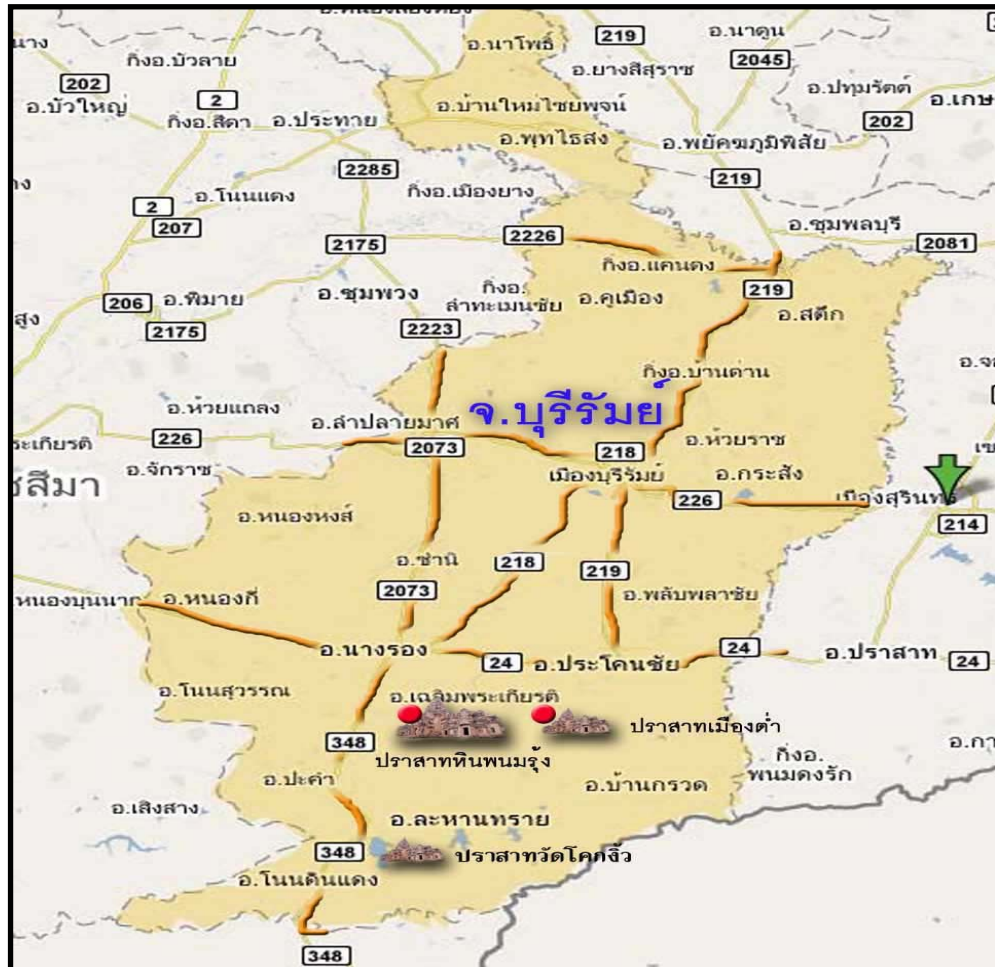
พื้นที่จังหวัดนครราชสีมาเป็นจุดหมายปลายทางของนักเดินทาง โดยมีแหล่งโบราณสถานที่สำคัญและเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่คนนิยมเดินทางมาเที่ยวจำนวนมาก คือปราสาทหินพิมาย อำเภอพิมาย จังหวัดนครราชสีมา

รูปที่ 17 แสดงแหล่งท่องเที่ยวสายสามเหลี่ยมมรกตโลกปราสาทหินพิมาย จังหวัดนครราชสีมา

จังหวัดบุรีรัมย์

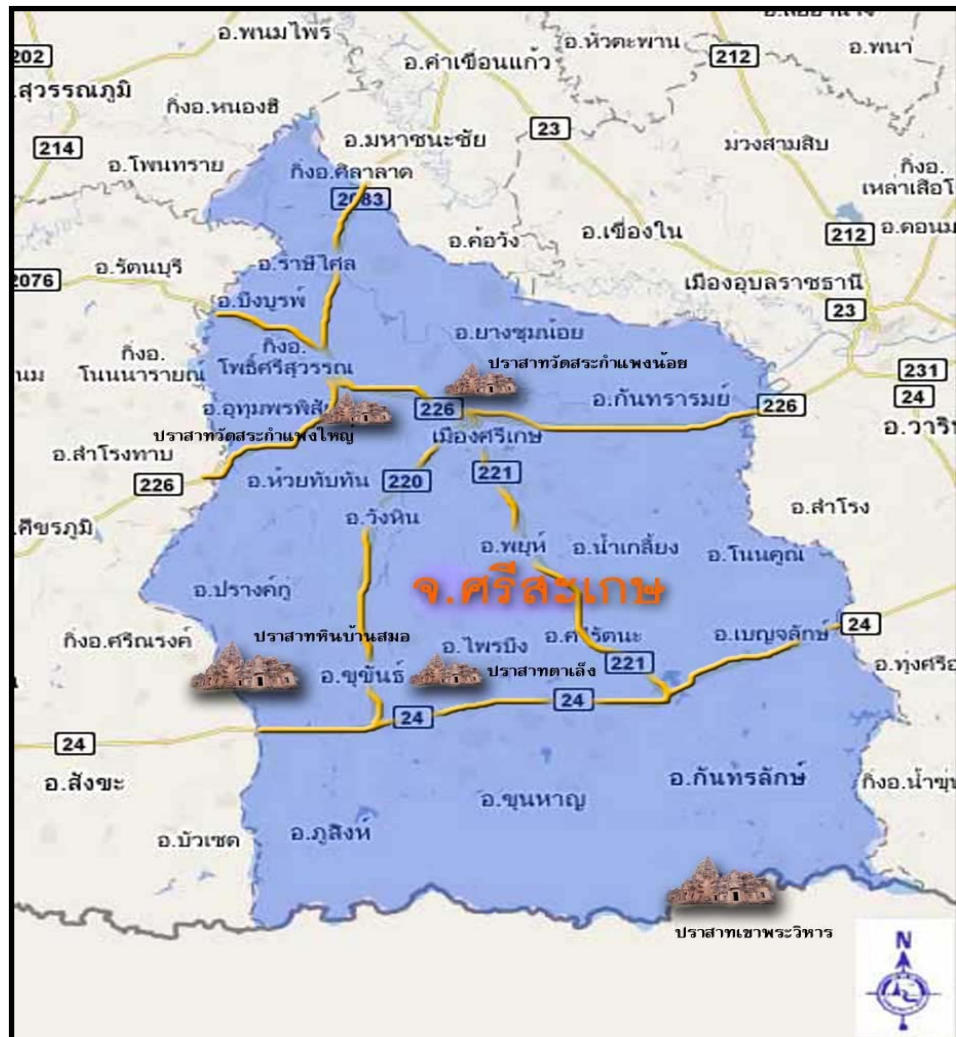
พื้นที่จังหวัดบุรีรัมย์ ปัจจุบันเป็นที่รู้จักของนักท่องเที่ยวจากทุกมุมโลก ซึ่งมีปราสาทหินเขาพนมรุ้งและปราสาทหินเมืองต่ำตามเส้นทางเมืองพระนครหลวงไปยังเมืองพิมาย เป็นแม่แรงดึงดูดนักท่องเที่ยวจำนวนมาก

รูปที่ 18 แสดงแหล่งท่องเที่ยวสายสามเหลี่ยมมรกตโลกปราสาทเขาพนมรุ้ง
อำเภอเฉลิมพระเกียรติ จังหวัดบุรีรัมย์

จังหวัดศรีสะเกษ

จังหวัดศรีสะเกษ คือดินแดนที่มีอาณาเขตติดต่อกับประเทศกัมพูชาผ่านด่านช่องสะงำ ตามเส้นทางหมายเลข 24 ขึ้นชมเขาพระวิหารที่สะดวกที่สุดนอกจากนั้นยังปราสาทสระกำแพงใหญ่และปราสาทกำแพงน้อย อำเภออุทุมพรพิสัย เป็นแหล่งท่องเที่ยวที่มีศักยภาพ

รูปที่ 20 แสดงโบราณสถานที่มีศักยภาพในการเป็นแหล่งท่องเที่ยวจังหวัดศรีสะเกษ

จังหวัดอุบลราชธานี

อุบลราชธานีมีอาณาเขตติดต่อกับแขวงจำปาสัก ประเทศ สปป.ลาว มีแหล่งท่องเที่ยวที่เป็นอารยธรรมขอมไม่มากนัก แต่เป็นดินแดนที่มีร่องรอยการตั้งชุมชนมาตั้งแต่สมัยก่อน

ประวัติศาสตร์ เช่น ฝ้าแต้ม อำเภอโขงเจียมเป็นต้น แต่เป็นเส้นทางเชื่อมไปสู่ดินแดนมรดกโลกคือ ปราสาทหินวัดพู แขวงจำปาสัก

รูปที่ 21 แสดงเส้นทางการท่องเที่ยวอารยธรรมขอมในจังหวัดอุบลราชธานี

จังหวัดสระแก้ว

สระแก้ว เป็นจังหวัดชายแดนด้านตะวันออกที่เคยเป็นชุมชนสำคัญและมีความเจริญรุ่งเรืองมาก่อน มีประวัติศาสตร์ความเป็นมายาวนานตั้งแต่สมัยอาณาจักรสุพรรณภูมิ และ

วันที่ 8 – 9 ธันวาคม 2549 ตามเส้นทางจังหวัดสุรินทร์ ช้องจอม อำเภอกาบเชิง จังหวัดสุรินทร์ ไปจังหวัดอุดรธานี ปราสาทบันทายฉมาร์ จังหวัดบึงเตี้ยเมียนเจย ปราสาทนครวัดนครธม ปราสาทบันทายศรี เขาพนมกุเลน เชื่อมต่อกับประเทศไทยทางด้านช่องสะง่า อำเภอภูสิงห์ จังหวัดศรีสะเกษ

วันที่ 26 – 27 มกราคม 2550 ปราสาทศีขรภูมิ ปราสาทสระกำแพงใหญ่ ปราสาทสระกำแพงน้อย ปราสาทปรางค์กู๋ ปราสาทเขาพระวิหาร อำเภอกันทรลักษ์ จังหวัดศรีสะเกษ

วันที่ 29 - 30 มีนาคม 2550 พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ จังหวัดอุบลราชธานี ปราสาทหินวัดพู แขวงจำปาสัก สปป.ลาว

ผลดังกล่าวพบว่าเส้นทางท่องเที่ยวสายอารยธรรมขอมที่สามารถเชื่อมโยงต่อกันได้มากที่สุดและมีศักยภาพกับการท่องเที่ยวมากที่สุด แบ่งออกเป็น 2 กลุ่ม คือ กลุ่มภายในจังหวัดแถบอีสานใต้ และกลุ่มที่เชื่อมต่อประเทศเพื่อนบ้าน ดังต่อไปนี้

4.9.1.1. เส้นทางในจังหวัดอีสานใต้ ประกอบด้วย 5 เส้นทาง ดังนี้

เส้นทางที่ 1 จังหวัดนครราชสีมา – บุรีรัมย์ เริ่มต้นจากปราสาทหินพิมาย จังหวัดนครราชสีมา ปราสาทหินพนมรุ้ง ปราสาทหินเมืองต่ำ จังหวัดบุรีรัมย์ เน้นเฉพาะความอลังการและสามารถเปรียบเทียบความงามของปราสาททั้ง 3 แห่งที่บูรณาการซ่อมแซมไว้อย่างดีแล้ว เส้นทางนี้เหมาะกับกลุ่มนักท่องเที่ยวที่มีเวลาน้อย เดินทางพร้อมกับครอบครัว และใช้รถยนต์ส่วนตัว

เส้นทางที่ 2 จังหวัดนครราชสีมา – บุรีรัมย์ – สุรินทร์ เริ่มต้นจากชมปราสาทหินพิมาย จังหวัดนครราชสีมา ปราสาทหินเขาพนมรุ้ง ปราสาทหินเมืองต่ำ จังหวัดบุรีรัมย์ และกลุ่มปราสาทตาเมือน จังหวัดสุรินทร์ เส้นทางนี้เหมาะกับการจัดทัศนศึกษาให้กับกลุ่มเยาวชนที่ต้องการเห็นการเชื่อมโยงเส้นทางขอมโบราณ

เส้นทางที่ 3 จังหวัดสุรินทร์ – ศรีสะเกษ เริ่มต้นจากปราสาทศีขรภูมิ จังหวัดสุรินทร์ ปราสาทสระกำแพงใหญ่ ปราสาทสระกำแพงน้อย จังหวัดศรีสะเกษ แวะเข้าปราสาทหินเขาพระวิหาร และวกกลับมาที่ปราสาทหินภูมิโปน และกลุ่มปราสาทหินตาเมือน อำเภอพนมดงรัก จังหวัดสุรินทร์ เส้นทางนี้จะวนกลับมาที่เดิมเหมาะสำหรับเส้นทางท่องเที่ยวเชื่อมโยงกับงานเทศกาลประจำจังหวัด เช่นงานแสดงช้างสุรินทร์ หรืองานเทศกาลดอกคำءวนบาน จังหวัดศรีสะเกษ เป็นต้น

เส้นทางที่ 4 เส้นทางเทือกเขาพนมดงรัก (เลียบชายแดนไทย-กัมพูชา) เริ่มต้นจากปราสาทสีกกัฏฐม จังหวัดสระแก้ว ปราสาทหนองหงส์ ปราสาทหินเขาพนมรุ้ง ปราสาทหิน

เมืองต่ำ จังหวัดบุรีรัมย์ กลุ่มปราสาทตาเมือน ปราสาทปทุมโปน จังหวัดสุรินทร์ ไปสิ้นสุด ปราสาทหินเขาพระวิหาร ชายแดนจังหวัดศรีสะเกษ เส้นทางนี้เหมาะกับนักท่องเที่ยวที่ชื่นชอบ ธรรมชาติ และปราสาทหินโบราณแถบเทือกเขาพนมดงรักตลอดแนว ไม่เพียงแต่จะได้ชมความงามของปราสาทเท่านั้น แต่ยังสามารถแวะชมน้ำตกได้อีกด้วย เช่น น้ำตกห้วยจันทร์ น้ำตก ลำโรงเกียรติ อำเภอนาหวาย น้ำตกนาตราว อำเภอภูสิงห์ จังหวัดศรีสะเกษ น้ำตกไตรศรี น้ำตก ถ้ำเสือ จังหวัดสุรินทร์ หรือจะแวะเข้าชมตลาดการค้าชายแดน เช่น ตลาดช่องจอม จังหวัดสุรินทร์ และตลาดช่องสะง่า จังหวัดศรีสะเกษ เป็นต้น

เส้นทางที่ 5 นครราชสีมา บุรีรัมย์ สุรินทร์ และศรีสะเกษ เป็นเส้นทางบูรณาการ 4 จังหวัด ที่มีปราสาทหินมากที่สุดในแถบอีสานใต้ คือ เริ่มต้นจากปราสาทหินพิมาย จังหวัด นครราชสีมา ปราสาทศีขรภูมิ จังหวัดสุรินทร์ ปราสาทสระกำแพงใหญ่ ปราสาทสระกำแพงน้อย จังหวัดศรีสะเกษ ปราสาทหนองหงส์ แหล่งหินตัดบ้านกรวด ปราสาทเมืองต่ำ และปราสาทเขาพนมรุ้ง จังหวัดบุรีรัมย์ เส้นทางนี้เหมาะกับการผนวกการท่องเที่ยวในงานเทศกาลท้องถิ่น หรือ ช่วงวันหยุดนักขัตฤกษ์ตั้งแต่ 3 วันขึ้นไป โดยการวางแผนเส้นทางด้วยรถยนต์ส่วนตัว และออกเดินทางจากกรุงเทพฯ หรือภาคกลาง ภาคใต้ มาเที่ยวภาคอีสาน เป็นเส้นทางแบบเป็นวงกลม เช่นมาเที่ยวงานยาโม แล้วต่อเข้าพักที่สุรินทร์ ตื่นเช้ากลับเข้าจังหวัดบุรีรัมย์ ชมปราสาทตามเส้นทาง และกลับเข้ากรุงเทพฯต่อไป

4.9.1.2. เส้นทางเชื่อมกลุ่มประเทศเพื่อนบ้าน ประกอบด้วย 4 เส้นทาง ใช้เกณฑ์การพิจารณาโดยอาศัยช่องผ่านแดนถาวรระหว่างประเทศซึ่งมีอยู่ 4 ด้านหรือ 4 เส้นทาง ดังต่อไปนี้

เส้นทางที่ 1 เส้นทางช่องด่านอรัญประเทศ อำเภออรัญประเทศ จังหวัดสระแก้ว เริ่มต้นเดินทางโดยเยี่ยมชมปราสาทสีกก๊กอกรรม ปราสาทเขาน้อย จังหวัดสระแก้ว ผ่านด่านตรวจคนเข้าเมืองอรัญประเทศ เข้าประเทศกัมพูชาที่ด่านปอยเปต ผ่านเมืองศรีโสภณ จังหวัดบันเตียเมือนเจย ไปจังหวัดเสียมเรียบ เยี่ยมชม และเดินทางกลับทางด่านเดิม เหมาะสำหรับนักท่องเที่ยวที่อาศัยอยู่แถบภาคกลาง ภาคตะวันออก ภาคใต้ หรือนักท่องเที่ยวที่ใช้ กรุงเทพฯ เป็นศูนย์กลาง

เส้นทางที่ 2 เส้นทางด่านช่องจอม อำเภอกาบเชิง จังหวัดสุรินทร์ เริ่มต้นจากชมปราสาทหินพิมาย จังหวัดนครราชสีมา ปราสาทเขาพนมรุ้ง ปราสาทเมืองต่ำ จังหวัดบุรีรัมย์ และ กลุ่มปราสาทตาเมือน เข้าจังหวัดสุรินทร์ ผ่านด่านตรวจคนเข้าเมืองช่องจอม จังหวัดสุรินทร์ เข้าสู่ประเทศกัมพูชา อำเภอสำโรง จังหวัดอุดรธานี ไปยังจังหวัดเสียมเรียบ เยี่ยมชมเมืองพระ

นคร ปราสาทนครวัด นครธม บันทายศรี ปราสาทตาพรหม และเดินกลับทางด้านเดิม เหมาะ
สำหรับนักท่องเที่ยวในแถบภาคอีสาน และแถบภาคเหนือ ที่ต้องการเยี่ยมชมความอลังการ
ดินแดนสิ่งมหัศจรรย์ของโลก

เส้นทางที่ 3 เส้นทางด่านช่องสะง่า อำเภอภูสิงห์ จังหวัดศรีสะเกษ เริ่มต้น
จากการขึ้นชมปราสาทเขาพระวิหาร หลังจากนั้นจึงเดินทางผ่านด่านตรวจคนเข้าเมืองช่องสะง่า
อำเภอภูสิงห์ จังหวัดศรีสะเกษ ผ่านอำเภออัลลองเวง ชมยอตเขาพนมกุเลน หรือกะบาลสะเปียล
แหล่งแกะสลักศิลาชิ้นโบราณโยนีนับพันๆอัน และเข้าชมปราสาทนครวัดนครธม จังหวัดเสียม
เรียบ กลับเส้นทางเดิมเหมาะสำหรับนักท่องเที่ยวในแถบภาคอีสาน และแถบภาคเหนือ ที่ต้องการ
เยี่ยมชมความอลังการดินแดนสิ่งมหัศจรรย์ของโลก

เส้นทางที่ 4 เส้นทางด่านช่องเม็ก อำเภอสิรินธร จังหวัดอุบลราชธานี ผ่าน
ด่านตรวจคนเข้าเมืองบ้านวังเต่า เมืองปากเซ เมืองปทุมพร แขวงจำปาสัก เข้าชมปราสาทหินวัดพู
และเดินทางกลับออกด่านช่องเม็ก เข้าจังหวัดศรีสะเกษ แวะเยี่ยมชมปราสาทหินเขาพระวิหาร
และปราสาทหินเขาพนมรุ้ง อำเภอเฉลิมพระเกียรติ จังหวัดบุรีรัมย์ และปราสาทหินพิมาย อำเภอพิ
มาย จังหวัดนครราชสีมา

4.9.2. คำถามวิจัยข้อที่ 2 โปรแกรมการท่องเที่ยวเชื่อมโยงอารยธรรมขอมที่สอดคล้อง
กับความต้องการของนักท่องเที่ยวควรเป็นอย่างไร ผลจากการศึกษาสำรวจและจัดประชุมระดม
ความคิดเห็นจากผู้เชี่ยวชาญ เมื่อวันที่ 11 พฤษภาคม 2550 ณ ห้องบุญชร อาคาร 31
มหาวิทยาลัยราชภัฏสุรินทร์ (หนังสือที่มหาวิทยาลัยราชภัฏสุรินทร์ ที่ ศธ.0546/ว. 0972 ลงวันที่
30 เมษายน 2550) และสัมภาษณ์ภาคีที่ปราสาทนครวัดนครธม จังหวัดเสียมเรียบ และรอง
ผู้อำนวยการพิพิธภัณฑ์สถานโบราณวัดพู สามารถนำมาจัดทำกำหนดการท่องเที่ยวตามเส้นทาง
อารยธรรมขอม เป็นโปรแกรมการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมที่ทรงคุณค่าในปัจจุบันสามารถจัดทำ
โปรแกรมการท่องเที่ยวตามเส้นทางอารยธรรมขอมดังกล่าวได้ 4 โปรแกรมดังนี้

4.9.2.1. โปรแกรมการท่องเที่ยวสายอารยธรรมขอมสามเหลี่ยมมรดกโลก

เป็นเส้นทางท่องเที่ยวเยี่ยมชมสถานที่ที่เป็นแหล่งมรดกโลก 3 แห่ง ประกอบด้วย
นครวัดนครธม ประเทศกัมพูชา ปราสาทหินวัดพู สปปลาว และปราสาทหินพิมาย ประเทศไทย
ถึงแม้ว่าปราสาทหินพิมายจะยังไม่ได้ยกฐานะขึ้นเป็นมรดกโลก ในจังหวัดนครราชสีมาที่มีแหล่ง
มรดกโลก คืออุทยานแห่งชาติเขาใหญ่-ดงพญาเย็น สามารถจัดทำโปรแกรมการท่องเที่ยวได้ 3
โปรแกรมดังนี้

โปรแกรมที่ 1 เส้นทางสามมรดกโลก ออกเดินทางจากกรุงเทพมหานครสู่ด่านอรัญประเทศ ตลาดการค้าชายแดน (ตลาดโรงเกลือ) ตามทางหลวงหมายเลข 33 ระยะทาง 300 กิโลเมตร ผ่านด่านตรวจคนเข้าเมืองอรัญประเทศ ผ่านด่านปอยเปต จังหวัดบันเตียเมียนเจย ตามทางหลวงหมายเลข 5 ของกัมพูชา ถึงเมืองศรีโสภณ ระยะทาง 55 กิโลเมตร ศรีโสภณ เสียมเรียบ ระยะทาง 105 กิโลเมตร รวมระยะทางจากอรัญประเทศถึงจังหวัดเสียมเรียบ ระยะทางทั้งสิ้น 160 กิโลเมตร ชมแหล่งมรดกโลกแห่งที่ 1

รูปที่ 23 แสดงมรดกโลกสิ่งมหัศจรรย์ 1 ใน 7 ของโลก นครวัด นครธม ประเทศกัมพูชา

ออกจากเมืองเสียมเรียบเดินทางตามทางหลวงหมายเลข 67 จากจังหวัดเสียมเรียบ เข้าสู่ชายแดนประเทศไทยผ่าน อำเภอแสนนอย อำเภออัลลองเวง จังหวัดอุดรธานี เข้าสู่ประเทศไทย ที่ด่านช่องสะงำ อำเภอภูสิงห์ ระยะทาง 135 กิโลเมตร

เข้าทางหลวงหมายเลข 24 ถนนสายโชคชัย – เดชอุดม ผ่านอำเภอ ชุมหาญ อำเภอ กันทรลักษณ์ จังหวัดศรีสะเกษ อำเภอเดชอุดม อำเภอวารินชำราบ เข้าสู่ทางหลวงหมายเลข 217 ผ่านกิ่งอำเภอสว่างวีระวงศ์ อำเภอพิบูลมังสาหาร อำเภอสิรินธร จังหวัดอุบลราชธานี ถึงด่านตรวจคนเข้าเมืองช่องเม็ก อำเภอสิรินธรระยะทาง 300 กิโลเมตร จากช่องเม็กเดินทางสู่แขวงจำปาสัก ประเทศ สปป.ลาว ผ่านด่านตรวจคนเข้าเมืองวังเต่า เข้าสู่ปากเซ ตามทางหลวงหมายเลข 14 B ระยะทาง 43 กิโลเมตร

จากเมืองปากเซ แขวงจำปาสัก ประเทศ สปป.ลาว เดินทางไปทิศตะวันออกตามทางหลวงหมายเลข 13 ถึงหลักกิโลเมตรที่ 8 มีสามแยกตลาดใหญ่ คนท้องถิ่นเรียกตลาดที่นี่ว่าตลาดหลักแปด หากตรงไปทางทิศเหนือจะเป็นทางหลวงหมายเลข 20 ซึ่งจะไปเมืองปากซอ แขวงสาละวัน แต่ในที่นี้จะต้องเลี้ยวขวาลงไปทางทิศใต้ตามทางหลวงหมายเลข 13 เพื่อไปยังปราสาทหินวัดพู